

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС: СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Випуск №12

МАТЕРІАЛИ
ЗВІТНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
ІНСТИТУТУ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ
(ЗА 2023 РІК)

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ

СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС: СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Матеріали
звітної науково-практичної конференції
Інституту проблем виховання НАПН України
(за 2023 рік)

Випуск 12

**Івано-Франківськ
«НАІР»
2024**

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200
С 91

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 6 від 30 травня 2024 року)*

Рецензенти:

Безкоровайна О. В., завідувачка кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету, докторка педагогічних наук, професорка;

Лаппо В. В., професорка Коломийського навчально-наукового інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, докторка педагогічних наук, професорка;

Рейпольська О. Д., завідувачка лабораторії дошкільної освіти і виховання, керівник Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, докторка педагогічних наук, професорка.

С 91 Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2023 рік. – Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. – 252 с.

ISBN 978-617-8011-79-6

У матеріалах науково-практичної (звітної) конференції представлені теоретико-практичні досягнення й наукові розвідки співробітників, керівників експериментальних майданчиків та аспірантів Інституту проблем виховання НАПН України, здійснені в галузі теорії і методики виховання, соціальної, дошкільної та позашкільної педагогіки впродовж 2023 року.

Статті подано в авторський редакції (збережено стилістику, орфографію, пунктуацію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

ISBN 978-617-8011-79-6

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200

ЗМІСТ

<i>Артемова Л. В.</i> Дитина як суб'єкт чи об'єкт у потенціалі сучасного виховного процесу?	6
<i>Безрук К. О.</i> Підготовка педагогів до формування життєвої успішності підлітків	10
<i>Бех І. Д.</i> Нововведення у виховному процесі	13
<i>Бибик Д. Д.</i> Волонтерство молоді у системі цінностей сучасної особистості	22
<i>Бондаренко О. І.</i> Педагогіка емпатуерменту в реалізації особистісного потенціалу учнівської молоді	25
<i>Вайнола Р. Х.</i> Модель наставництва у формуванні соціальної успішності вихованців інтернатних закладів	29
<i>Васильєва С. А.</i> Способи пізнання віртуального та реального світів, що оточують дитину	33
<i>Вербицький В. В.</i> Інтеграція загальної середньої біологічної освіти та позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку	38
<i>Вербицький О. В.</i> Потенціал закладів позашкільної освіти в формуванні громадянської активності учнів	42
<i>Власова В. Г.</i> Роль віртуального медіапростору в естетичному вихованні учнівської молоді	46
<i>Вороніна Г. Л., Любухіна О. В.</i> Формування соціальної компетентності як чинник успішної самореалізації дитини в життєвому просторі	49
<i>Гетьман М. О.</i> Виховання самовладання молодших підлітків як предмет наукового аналізу	53
<i>Гончар Л. В.</i> Модель діяльності класного керівника із запобігання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі	57
<i>Демидова Ю. О.</i> Філософські витoki емоційного сприйняття світу особистістю	61
<i>Довбиш С. С.</i> Особливості реабілітації та повоєнної адаптації ветеранів: досвід співпраці ГО з реабілітаційно-спортивними центрами	66
<i>Єжова О. О.</i> Матрична модель формування успішності старшокласників в умовах поствоєнної реальності	70
<i>Журба К. О., Шкільна І. М.</i> Стан сформованості національної солідарності в учнівській та студентській молоді в умовах війни та повоєнного часу	73
<i>Зіняк І. Я.</i> Критерії, показники та рівні вихованості моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди	78
<i>Золотаренко В. О.</i> Тренінг як інструмент підвищення обізнаності фахівців та фахівчинь в сфері освіти щодо молодіжної роботи	83
<i>Канішевська Л. В.</i> До проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: результати Всеукраїнського опитування	88

Касіч Н. П. Забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності	93
Кацєро О. К. Формування умінь викладачів у післядипломній освіті ...	96
Кирєєва А. П. Соціальна-психологічна підтримка дітей-вимушених переселенців до нових умов у період воєнного стану	103
Кириченко В. І. Моделювання як основа партнерської взаємодії у формуванні життєвої успішності старшокласників	108
Комаровська О. А., Мельник А. І. Трансформації художньо-освітнього простору Херсонського Таврійського ліцею в умовах воєнного стану і дистанційного навчання	112
Корнієнко А. В. Інтеграція позашкільної та загальної середньої освіти: перспективи та виклики	116
Левінець Н. В. Тематичні дидактичні кейси як основа реалізації партнерської взаємодії батьків та вихователів у цифровому середовищі .	119
Литовченко О. В. Молодіжні програми як частина соціальної роботи у Великій Британії	124
Литовченко О. В. Позашкільна освіта України як освітній ресурс в умовах війни та повоєнного відновлення	127
Луценко В. В. Виховання морально-вольової стійкості старших підлітків у спортивно-масовій діяльності	129
Луценко В. О. Особливості прояву булінгу у дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану	132
Лященко Т. В. Особливості діяльності керівника гуртка в умовах сучасних викликів	136
Мачуський В. В. Теоретичний аналіз поняття інтеграція в позашкільній освіті	140
Мельник А. І. Формування креативності в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв: теоретико-практичний аспект	144
Миропольська Н. Є. Театральний аудіопростір як «інкрустація» уроків мистецтва	149
Михайліченко М. В. Освітньо-професійне середовище як засіб формування кар'єрної спрямованості майбутніх учителів	153
Морін О. Л. Діяльність ресурсного центру виховних технологій освітнього закладу по формування в учнів кар'єрної спрямованості	158
Нечерда В. Б., Рибачок К. М. Формування стресостійкості учнів старших класів засобами квесту	164
Ничкало С. А. Художня комунікація у віртуальному медіапросторі як засіб естетичного виховання школярів	168
Окушко Т. К. Ціннісне ставлення старшокласників до здоров'я як ресурс життєвої успішності	172
Остапчук В. В. Теоретичні аспекти професійного саморозвитку майбутніх соціальних працівників в закладах фахової передвищої освіти	176

Охріменко З. В. Формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах Нової української школи як складова готовності до профільного самовизначення	178
Пігуль Д. М. Виховання у старшокласників морально-вольових якостей із застосуванням елементів єдиноборств	183
Пугач А. В. Медіаосвітній компонент педагогічної моделі формування життєвої успішності учнів старшої школи	185
Рагозіна В. В. Військово-патріотичне виховання учнів засобами мистецтва: методика констатувального експерименту	190
Рогальська-Яблонська І. П. Сучасний виховний процес в умовах цифровізації освіти	194
Савельчук І. Б. Фокус-групи як інструмент дослідження соціальних очікувань молоді: переваги та можливості	199
Салій П. С. Формування життєстійкості учнів в умовах змішаного навчання	203
Сіній В. В. Формування кар'єрної спрямованості на адаптаційному циклі базової середньої освіти засобами STEM-освіти	208
Тимчик А. В. Виховання у старшокласників мужності у процесі прикладної фізичної підготовки	210
Тимчик М. В. Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки	213
Ткачук І. І. Актуальні питання кар'єрного самовизначення старшокласників в умовах війни	217
Толочко С. В., Трутень А. В. Методи, прийоми і технології навчання старшокласників в умовах сьогодення	220
Трейтяк Д. В. Формування громадянської активності старшокласників у цифровому просторі	225
Федоренко С. В. Педагогічний феномен «покоління солідарності»	230
Федорченко Т. Є. Особливості комунікації з батьками щодо запобігання кібербулінгу серед дітей у цифровому середовищі	232
Шахрай В. М. Напрями діяльності закладу освіти щодо запобігання і подолання булінгу й кібербулінгу	237
Шматко Я. В. Ефективність виховання в учнів 7-9-х класів впевненості у собі в процесі занять дзюдо	241
Шпиг Н. О. Просвітницька діяльність щодо формування безпечної поведінки дитини у всесвітній павутині	244
Відомості про авторів	248

ДИТИНА ЯК СУБ'ЄКТ ЧИ ОБ'ЄКТ У ПОТЕНЦІАЛІ СУЧАСНОГО ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ?

Проаналізоване поняття самореалізації адаптовано до психолого-педагогічних можливостей дітей раннього і дошкільного віку. З'ясовано, що потенціалом виховного процесу є суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагога з дитиною і дітей між собою, яка саме і забезпечує їхню самореалізацію.

Ключові слова: самореалізація, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, діти, педагоги.

У сучасних умовах сьогодення наші діти зустрічаються й емоційно переживають такі події і явища, від яких мимохіть дорослішають завчасно. У них виникає чимало запитань, на які дорослі не завжди готові відповісти. Щоденні незвичні життєві ситуації спричиняють активізацію потенціалу дитини, який, можливо, ще не реалізувався в звично природних умовах минулого. Здобуті дітьми вражаючі уявлення й досвід спонукають їх до самостійних вчинків. Саме тому доцільно переглянути усталені уявлення та ставлення до дітей раннього і дошкільного віку як малят, не спроможних до самостійних рішень і реалізації їх у спілкуванні та вчинках. Тобто, у цих умовах життя прискорилися та вийшли на інший рівень процеси самореалізації дітей. У самореалізації діти проявляли себе змалку і раніше, наприклад, заявами про власні потреби, свій вибір, наполяганні на бажаному тощо. Розглядаючи це як природне явище і не завжди адекватно оцінюючи, дорослі не надавали цьому належного значення й уваги. Саме тому проблема самореалізації дітей раннього і дошкільного віку залишилася невивченою в педагогічному плані.

Натомість у наукових джерелах гуманістичного спрямування знаходимо міркування щодо суб'єктності школярів (І.Д. Бех [2], його учні і послідовники), стосовно дітей раннього і дошкільного віку (Л.В. Артемова [1], Н.В. Гавриш, О.Д. Рейпольська [5], їхні учні і послідовники). Л.В. Артемовою, зокрема, доведено, що дошкільнята з раннього віку проявляють власну суб'єктність, заявляючи про власний вибір та наполягаючи на його задоволенні. Тобто вони, у такий спосіб виявляючи власне «Я», самореалізуються. Потреби сучасності, виявлені факти й недостатність вивчення вказаних питань потребують

подальшого вивчення проблеми самореалізації дітей в аспекті суб'єктності .

Завдання наукової розвідки – розглянути й адаптувати поняття самореалізації стосовно дітей раннього і дошкільного віку в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії з педагогом.

Поняття самореалізації в психології визначають як здатність особистості реалізувати себе, відповідно власного потенціалу ресурсів і, користуючись зовнішніми засобами. Реалізація особистості започатковується задумом (у дошкільників спонтанним), який матеріалізується в конкретних діях.

Большакова А.М. [4], дослідила особистісну самореалізацію людини в онтогенезі поетапно: 1) реальна дія, 2) усвідомлення наявного і бажаного, 3) аналіз минулого досвіду, 4) реальний існуючий у дійсності результат. « Я сам» – рушійні сили, які призводять до цієї дії і спрямовані на якісну зміну особистості.

Самореалізація – реалізація особистісних та індивідуальних потенціалів, актуалізація бажань, потягів, потреб, інтересів, умінь, навичок,. У процесі самореалізації старші школярі втілюють у власному житті уявлення про своє становлення як особистості.

Указані основні компоненти самореалізації легко помітити у дошкільників з раннього віку. Хоча малята ще не досвідчені й беззахисні, їх життєва енергія спонукає до дії. Попри ще обмежене сприймання і бачення світу вони самотужки посильними їм засобами вирішують власні проблеми: плачем сигналять про голод, спрагу, незручності. Іншими емоційними проявами і діями повідомляють про самопочуття, потребу в спілкуванні, у нових враженнях. Активно використовують мову для здобуття бажаного. Такі дії свідчать про явну вибірковість і наполегливість дітей у досягненні результату. З раннього віку у неї є компоненти «дії» і «результату». Зростаючи дитина «усвідомлює наявне і бажане» та « аналізує минулий досвід» (як і школярі за А.М. Большаковою).

Максименко С.Д. вважає, що самореалізація пов'язана із саморозвитком. Без саморозвитку самореалізація стихійна і безплідна. Водночас самореалізація

мотивує саморозвиток, певний рівень якого забезпечує актуалізацію самореалізації. У діях самореалізації зростає й розвивається особистість, виражає уже сформоване. Це процес і результат зростання людських потенцій, повна реалізація людських можливостей особистості. Саме тому вважаю, що, дбаючи про розвиток дитини з раннього віку, необхідно забезпечувати та стимулювати її самореалізацію.

Зібрані та проаналізовані з вищерозглянутих міркувань факти самореалізації дітей дошкільного віку переконують, що сам акт самореалізації заявляє про суб'єктність дитини. Адже вона в різних проявах демонструє власну сутність: потреби, бажання, інтереси тощо. Вважаю, що в процесі самореалізації збагачуючи і розвиваючи дитячу сутність, педагог веде розвиток довіреної йому дитини. На наш погляд, цей процес можливий лише в умовах суб'єкт-суб'єктних взаємин і взаємодії між дітьми і педагогами

Грунтовними дослідженнями А.М. Бойко [3] доведено фундаментальність феномена суб'єкт-суб'єктних взаємин як основоположної категорії педагогіки. Саме такий характер відносин між учителем і учнем є запорукою збереження індивідуальності дитини, її унікальності, різноманітності і різноплановості у здібностях, можливостях, інтересах, потребах. Гуманістична сутність суб'єкт-суб'єктних моральних, естетичних педагогічно доцільних відносин мають переважати у змісті і методах роботи вчителя, визначати ефективність педагогічного процесу. На мій погляд, така перевага зумовлена самою природою дитини, її довірою до дорослого, потребою у розумінні, готовністю до спілкування і діями з ним, людським правом на самореалізацію.

Більше століття тому М. Монтессорі, Я. Корчак та інші гуманісти своєю працею з дітьми і публікаціями переконували в цьому батьків, педагогів, громадськість. Вони щиро вважали, що треба любити дітей будь якими, допомагати їм здійснити бажане і завдяки цьому поліпшувати їх розвиток. В. Сухомлинський нагадував, що без любові до дітей не можна стати вчителем. У наш складний час діти відчують потребу в цьому ще гостріше. Та, на жаль, і досі не використано цей потенціал педагогіки достатньо ні в ЗДО, ні в

школі [1].

Психологи доводять, що суб'єкт-суб'єктні зв'язки є першоджерелом діяльності тому, що особистісне для індивіда важливіше, ніж навіть такі значущі відносини. Педагоги (О.Я. Савченко, її учні) переконували, що основним структурним елементом взаємодії педагога з молодшими школярами є діяльність, її зміст і інструменти здійснення.

Власний аналіз указаних тверджень з позиції суб'єктів взаємодії (педагога – дитини, дитини – дитини) та з позиції різних видів діяльності дошкільників (регламентованих і не регламентованих) переконує, що первинність чи вторинність такої взаємодії є змінною складовою. Узаємодія з авторитарним педагогом зменшує суб'єктність дитини і її самореалізацію; у співдіяльності з демократичним, гуманним педагогом особистість дитини з раннього віку розкривається і впливає на спільну діяльність повніше. Узаємодія дітей рідше буває рівноцінною для кожного партнера, частіше – з переважанням одного над іншим. Як доведено в 4-х річному лонгітюдному експерименті (Л.В. Артемова, 1966-1969 р.р.) серед дошкільників виділяються діти з якостями лідера. Вони без зусиль здатні зацікавити своєю грою до 5-6-ти дітей, які охоче дослухаються до вказівок такого ведучого, виконують доручені ним ролі. Безсумнівно, малий «лідер» реалізується повноцінніше за інших. Він виконує обрану ігрову роль і водночас порядкує розвитком сюжету гри та усіма її учасниками. Інші діти менш самостійно діють в межах виконуваної ігрової ролі. Їхній вплив на гру обмежує ведучий. Тобто між дітьми рівноцінні суб'єкт-суб'єктні взаємини складаються і розвиваються не завжди. Ще жорсткіша ситуація виникає в дидактичних, рухливих іграх з правилами. Тут діяльність дітей регламентують зміст, завдання, правила гри. Індивідуальність дитини проявляється лише у виконанні обов'язкових вимог. Буває, дитина веде діяльність, а буває, що діяльність дитини веде й обмежує гра. Отже, сама діяльність дозволяє дитині більше чи менше самореалізуватися. Зважаючи на це, педагог має свідомо регулювати власні впливи, щоб зберегти самобутність дитини в умовах самореалізації в діяльності.

У результаті аналізу висвітленого матеріалу вважаю, що в сучасному виховному процесі маємо активізувати розглянутий потенціал, створивши сприятливі умови для самореалізації дітей у процесі суб'єкт-суб'єкної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Артемова Л. В., Борова В. Є. Чи любите ви дітей? (Самооцінка педагогом власних почуттів до дітей) International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 2, No 1, 2023, pp. 38–48. DOI: 10.46299/j.isjel.20230201.04.
2. Bekh I. D. Selected Scientific Works. Personality Education. Chernivtsi: Bukrek, 2015. 640 p.
3. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне: Монографія. Полтава: Техсервіс, 2006. 568 с.
4. Большакова А. М. Особистісна орієнтація людини в онтогенезі: автореф. дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07. Запоріжжя, 2011. 36с.
5. Reipolska O. D. Theoretical and methodological principles of formation in preschoolers of value self-composition: a monograph. Kyiv: Ed. House «Word», 2020. 505 p.

К.О. Безрук, м. Київ

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ ПІДЛІТКІВ

У статті розкрито потребу в побудові системи підготовки педагогів до формування життєвої успішності підлітків, окреслено поняття готовності педагогів до процесу виховання та визначено можливі засоби і методи, що можуть бути ефективними для формування готовності педагогів до процесу формування життєвої успішності підлітків.

Ключові слова: *готовність педагогів, життєва успішність, формування життєвої успішності, підлітки.*

У контексті сучасних реалій і викликів особливої значущості набуває процес формування життєвої успішності підлітків та підготовка педагогів до цього завдання. На нашу думку, оптимізація означеного процесу можлива лише за умови організації педагогічно доцільної взаємодії педагогів зі здобувачами освіти.

Власне науковцями готовність визначається як «процес оволодіння стійкими, інтегрованими, системними знаннями з педагогіки, психології, уміннями застосовувати їх у нових, нестандартних ситуаціях, розвиток особистісних якостей і властивостей, що забезпечить особистості здатність до результативної професійної діяльності» [2].

Також ми поділяємо В. Нечерди та вважаємо, що готовність учителя до

формування життєвої успішності підлітків має складатися з таких компонентів: мотиваційного, когнітивного та процесуального [3, с. 38],

Нами враховано, що розвиток готовності педагогів до формування життєвої успішності підлітків ефективніше здійснюється шляхом забезпечення особистісно-орієнтованого навчання педагогів та їхнього залучення до самоосвіти; стимулювання участі в наукових, дослідницьких, експериментальних, інноваційних, творчих проєктах, програмах, конкурсах, конференціях, фестивалях, виставках тощо; заохочення до обміну досвідом з колегами, наставниками, експертами, консультантами, науковцями, взаємодопомоги та взаємонавчання, взаємокорекції тощо [1, с. 113].

Вищезазначене сприяло розробленню системи підготовки педагогів до формування життєвої успішності підлітків, яка передбачала переформатування навчально-методичної роботи з педагогами, сприяння усвідомленню ними сутності життєвої успішності та її складників, а також методів, стратегій і технік її формування в підлітків. Із цією метою нами було впорядковано інформаційно-методичний конструктор «Формування життєвої успішності учнів у закладах освіти: методичний конструктор для педагогів», що став центром організації роботи за двома напрямками з різними цільовими групами педагогів закладів освіти: *фронтальним* з усім педагогічним колективом та *груповим* з представниками методичних об'єднань класних керівників [1, с. 114].

Він складався з добірки орієнтовної тематики різноманітних форм методичної роботи з педагогами, підлітками та їхніми батьками. На вибір пропонувалися науково-практичні конференції, педагогічні читання, педагогічні ради, круглі столи, дискусії, методичні рекомендації з проведення ділових та організаційно-діяльнісних ігор, педагогічні проєкти, семінари-тренінги, семінари-практикуми, майстер-класи, проведення соціологічних досліджень з випуском вісників «Педагогічний барометр» за їхніми результатами, тематика для самоосвіти педагогів з проблеми формування життєвої успішності учнів у закладах освіти.

Обговорення та консультації з творчими групами педагогів дозволили окреслити такі фронтальні активності:

- *науково-практичні конференції* «Формування життєвої успішної особистості: науковий пошук, рефлексія практики, окреслення перспективних технологій», «Виховання життєвої успішності підлітків у закладі освіти: стан, проблеми, перспективи», «Концептуальні підходи до організації формування життєвої успішності підлітків у закладах освіти», що сприяли виробленню уявлень про сучасний стан формування життєвої успішності підлітків у закладах освіти;

- *інтерактивні педради* за участі представників батьківських комітетів «Простір можливостей партнерства закладу освіти і батьків у формуванні життєвої успішності підлітків», «Розвиток життєвої успішності підлітків – актуальна проблема виховної практики сучасного закладу освіти», які забезпечили розгляд проблемного поля формування життєвої успішності підлітків в умовах змішаного чи дистанційного навчання під час воєнного стану.

Для активізації роботи методичних об'єднань педагогів було впроваджено такі види групової роботи:

- *вебінари* «Життєва успішність підлітка: структура та механізми формування», «Використання інтерактивних форм і методів роботи у формуванні життєвої успішності підлітків», «Методика створення і реалізації учнівського проєкту», «Формування життєвої успішності підлітків в реаліях кризового суспільства», «Методичні аспекти і особливості впровадження е-портфоліо підлітка «Мої сходи до успіху», «Психолого-педагогічний супровід життєвого самовизначення підлітка», «Впровадження портфоліо успішної особистості в сучасному закладі освіти», «Розвиток «soft-skills» як основа формування життєвої успішності підлітків», на яких висвітлювались особливості роботи із сучасними підлітками щодо запуску механізмів саморозвитку (самоаналізу, самовизначення, самоактивізації, самореалізації, самопрезентації, саморефлексії тощо);

• *вебквести* «Життєво успішний учень» та «Ситуації успіху в закладі освіти», під час яких команди педагогів відпрацьовували особливості проведення цих активностей для учнів;

З метою вирішення нагальних проблем педагогів щодо формування життєвої успішності підлітків було організовано постійну консультативну підтримку для педагогів, що включала: можливість обговорення проблемних ситуацій у чатах, індивідуальні консультації, методичний супровід роботи постійно діючих методичних об'єднань педагогів «Ефективні практики формування життєвої успішності учнів».

Вивчення стану готовності педагогів до формування життєвої успішності підлітків виявило, що значна частина педагогічного колективу не готова до формування життєвої успішності учнів (76 %), має певні труднощі з розумінням способів формування життєвої успішності у їхньому закладі освіти (73 %), що є підставою для впровадження в освітній процес системної підготовки педагогів до формування життєвої успішності здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Безрук К. О. Формування соціальної успішності підлітків у діяльності учнівського самоврядування : дис. ... док. філософії спец. 011 освітні, педагогічні науки ; наук. кер. В. І. Кириченко ; Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2023. URL : https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Na-sayt-Dysertatsiia_Bezruk.pdf

2. Мирончук Н. М. Готовність майбутнього педагога до реалізації виховної функції: сутнісні характеристики та шляхи формування. Нові технології навчання. 2011. №67(2). С 129–132.

3. Нечерда В. Б.. Готовність педагогів до партнерства із громадськими організаціями у формуванні соціально успішної особистості. Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя. 2022. С. 37–40.

І.Д. Бех, м. Київ

НОВОВВЕДЕННЯ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті акцентується на необхідності здійснювати інноваційний пошук у надзвичайно чутливій для такого наукового акту виховній сфері.

Конкретно кваліфікуючи цей пошук як виховні нововведення, автор розкриває їхнє цільове призначення і специфіку. Залежно від цього пропонуються змістові мініариси такого рівня теоретизації, за якого можливе відповідне методичне обґрунтування конкретних виховних дій, спрямованих на виховання в зростаючій особистості певних духовних утворень.

Ключові слова: виховні нововведення, виховний процес, духовні утворення, особистість.

Глибинна природа людини є такою, що в неї закладена потреба мріяти, яка згодом може перерости в потяг до творчості – цього вищого ціннісного набутку. Майбутній чи початкуючий педагог у цьому плані виходить за горизонт науково-педагогічних знань і прямує у сферу бажань, поєднуючи істинне з уявним. Особливо таке явище може бути високо актуалізованим, коли він реально стикається з надзвичайною складністю процесу виховання зростаючої особистості. От би мати чарівний ключик до душі вихованця, за якого він невідворотно стане справжньою особистістю. На жаль, змістово суперечливі умови, у які потрапляє зростаюча особистість, не дозволяють їй без будь-яких ускладнень набути справжньої добродійності.

Хоча потужні передумови для цього існують як *спадкова можливість бути особистістю* з відповідним прагненням до розвитку, їх лише потрібно науково-правильно використовувати у створенні багатомірної, розгорнутої в часі виховної програми. Звичайно, її продуктивність у кінцевому підсумку вирішуватиме більш конкретна сукупність закономірностей і способів виховних впливів, що ґрунтуються на них. Корисними в цьому плані виявляться запропоновані нами виховні нововведення.

Творення особистості-володаря як альтернативи особистості-залежній.

У концептуальному визначенні людини як особистості відсутня одноставність, мотивована надзвичайним якісним фондом, якого вона набуває в складному процесі розвитку й утверджує в спілкуванні, поведінці та діяльності впродовж усього життя. У переважній більшості таких визначень на перший план виступають ставлення особистості до людського й предметного довкілля та способи взаємодії з ним. У цій площині й розгортаються пошукові дослідження та формулюються відповідні феноменологічні й теоретичні положення-закономірності.

При цьому з поля зору випав надзвичайно вагомий аспект особистості,

коли вона розгортається діяльнісно не до зовнішнього світу, а до самої себе, здійснює рефлексію ціннісного змісту. Без такої духовної самодіяльності важко вести мову про внутрішню стабільність чи життєву прогностичність, що так важливо для її спрямованого функціонування, розвитку й самоствердження.

Ці міркування дозволяють сформулювати положення про реальне існування двох типів особистості: особистості-володаря і особистості залежної. Зазначимо, що в онтогенезі ми маємо справу з проявом залежності, на основі якої відбувається процес виховання й соціалізації. Початково зростаюча особистість залежна і фізично, і психологічно в силу своїх обмежень у цьому плані.

У цьому нарисі надамо перевагу психологічній залежності, яка безпосередньо пов'язана з тривалою в часі суб'єкт-суб'єктною взаємодією в процесі неорганізованого чи організованого виховання. Тут має враховуватися тенденція, згідно з якою означеної залежності неможливо позбутися, але її часову тривалість можна значно згорнути за спрямованих у цьому напрямі корекційно-виховних дій.

Попередньо зазначимо, що особистість-залежна – це особистість реактивна, адаптивна, яка дає лише більш-менш адекватні відповіді на спрямовані на неї стимули, поведінково пристосовується до певного зовнішнього середовища. Загалом вона функціонує як об'єкт за всіма психологічними обмеженнями.

Особливо яскраво психологічна залежність проявляється в емоційних відгуках на міжособистісну взаємодію, за якої одна особа задовольняє певну потребу вихованця, а отже, і тоді, коли він сам виступає в ролі надання допомоги. Звично такі взаємодії супроводжуються більш чи менш вираженим емоційно приємним враженням як внутрішньою відповіддю на результат особистісної дії. У таких виховних ситуаціях тривалий час і перебувають вихованці.

Фактично тут наявний момент ціннісного піклування, однак він усе ж є психологічно пасивним, а отже, і не досить розвивально ефективним. Тож таку

виховну подію потрібно перетворити на подію, коли зростаюча особистість виступає в ролі володаря, тобто суб'єкта як дієактивного агента. Його витoki розпочинаються з моменту, коли ті чи інші зовнішні впливи заломлюються через відповідний внутрішній процес, що втілюється в самостійно сформульоване судження, думку чи запитання. Відтепер це не реакція вихованця, а завдання, яке він сам вирішує як повноцінний суб'єкт.

В описаній нами ситуації стосовно емоційного відгуку на міжособистісну взаємодію вихованця з позиції пасивно-залежної можна змістити таким чином: його думку необхідно спрямувати на причину, що викликала емоційне переживання, поєднати її з автором духовно-морального діяння, сформулювавши логічно точне міркування.

Останнє теж набуває дієвого емоційного супроводу, який згодом перетвориться на конкретну духовну цінність. Таким чином, трансформація особистості-залежної в особистість-володаря є досить важливим фактором її духовно-моральної досконалості. Вправляння ж у вмінні бути особистістю-володарем значно прискорить цей благодійний процес.

Вибірковість оцінювання особистісних вад у відношенні «Я – Ти».

У наукових поглядах на людину як особистість уже стало аксіомою розглядати її у вимірі соціальності, коли лише міжособистісний контекст служить вихідним чинником у визначенні її сутності. Це ті концептуальні рамки, вихід за які не має будь-якого теоретичного сенсу стосовно цієї кардинальної проблеми. Та й усі змістово конкретні закономірності щодо природи особистості набувають об'єктивної значущості саме в цих межах.

Однак їхня функція в розмірковуваннях про витoki особистості виступає пошуково-орієнтовною, такою, що лише задає необхідний для цієї мети напрям. Залишаються ще не звіданим проблемним полем більш детальні ціннісно-сміслові ставлення в міжособистісних взаєминах. Ідеться, таким чином, про сутність вимірювання цих ставлень безпосередньо взаємодіючими суб'єктами. По-іншому, на яких внутрішніх підставах здійснюється таке особистісне вимірювання, конкретно які аргументи при цьому самоформулюються;

враховуються й реалізуються в цьому процесі? На наш погляд, це духовно-душевне завдання з низкою змінних, які має синтетично охопити певний суб'єкт, а точніше зростаюча особистість, щоб віднайти правильну відповідь, тобто зайняти адекватну позицію.

У реальному бутті з його віковими особливостями й індивідуальними відмінностями зазвичай у міжособистісних взаєминах перебувають учасники різного рівня особистісної зрілості, за якої нижчі моральні утворення можуть бути подібними, вищі ж перебувають у відношенні полярності. До того ж у певного учасника міжособистісної взаємодії спостерігаються виражені духовні вади, а інший уже їх майже позбувся, чи вони втратили свою постійність та проявляються лише спорадично і в пом'якшеному варіанті. Така досить особистісно строката картина й виступає реальним відображенням життя вихованців, які ставлять перед собою певні цілі (більш чи менш суспільно значущі) та прагнуть їх домогтися.

У контексті нашого наукового розгляду видається важливим зосередитися на почутті любові – цього найвищого духовного утворення, що визначає дійсне призначення людини як особистості. З огляду на це доцільно вичленити два кардинальних емоційно сильних оцінювання зростаючою особистістю себе й свого ровесника стосовно вище наголошених нами духовно-моральних вад. Жорстке тут і тепер до себе й чуттєво поблажливо-перспективне до іншого. Дамо відповідне роз'яснення цієї позиції. Вихованець більшої особистісної зрілості повинен проявляти почуття любові до ровесника з певними особистісними вадами не тому, що він є таким, а тому, що він у змозі духовно вдосконалитися. Таким чином, ми маємо ціннісне ставлення, обрамлене перспективою, а отже, і надією на особистісне зростання. Свої ж власні особистісні недоліки вихованець як самооцінювач не повинен любити. Це почуття як мотив значно пришвидшить його поступ у духовно-моральному зростанні. Отже, вибірковість оцінювання особистісних вад у відношенні «Я – Ти» має виступити суттєвою ланкою у виховній роботі педагога, орієнтуючи її на досягнення високих цілей.

Розвивальне мотиваційно-ціннісне позиціонування.

Особистісне становлення зростаючої особистості завжди розгортається як процес, що зазнає все більшого змістового навантаження й відповідного його осягнення. Останнє пов'язане звично із ситуацією, що відображає реальне життєве функціонування в адекватних умовах, які сигналізують про внутрішнє благополуччя чи неблагополуччя й безпосереднє емоційне реагування на нього особистості в ній.

Відтак можуть виникати два кардинально протилежні способи у ставленні зростаючої особистості до самої себе: буде вона стійко дотримуватися вже апробованого способу поведінки чи схилитиметься до його зміни. На початковому життєвому етапі особистість стійко зберігає тенденцію діяти звичним чином, незважаючи на несхвальний дорослими результат.

Особливо це яскраво проявляється в діях-вчинках, об'єктом яких виступають чи то ровесники, чи дорослі. Останні або прямо відчувають (як говорять, на собі) її наслідки, або опосередковано через неприйнятні умови, створені зростаючою особистістю.

Якщо вчасно не втрутитись у згадану тенденцію та не здійснити певної корекції, може сформуватися досить розвивально несприятлива настанова так званого «необачного блукання», за якого наявним є лише вперте просування у вибраному напрямку, незважаючи ні на що. Така особистісна однобічність згодом буде їй «дорого коштувати», створюючи значні соціальні ускладнення.

Вони відображають схильність такої особистості досягати лише чого-небудь, а не нормативно заданого результату. Звідси й необхідність відповідного її загального оцінювання й прийняття людини як соціально значущої, без якої важко обійтись у важливих справах. Вона стає, таким чином, об'єктивно суспільно незатребуваною. Тож спочатку уявне, а потім і дійсне діяльнісне повернення стає ознакою прогресивного становлення зростаючої особистості.

Звичайно, що таке повернення неможливе без певного рівня осмислення зростаючою особистістю своїх дій-вчинків. Тут тривалий час спостерігається

прагнення до їхнього змістового повторення, коли вона може лише пристосуватися до дещо не подібних до попередніх умов, залишаючи свій вчинок сутнісно тотожним. Це є свідченням внутрішнього стану, за якого зростаюча особистість сприймає вчинок як оголений факт, тобто як тільки виконавську (рухову) дію. Тож на більше вона неспроможна. Тому потрібно оволодіти мисленнєвим умінням узагальнювати такого роду факти, не зважаючи на певні дещо відмінні умови, вичленяючи лише сам спосіб дії. Таке узагальнення необхідно пов'язати з безпосереднім мотивом, на основі якого розгортається цей етичної спрямованості спосіб дії.

Зосередження ж на мотиві – це зосередження на духовному принципі, що знаходить практичне втілення, обопільно облагороджуючи і його суб'єкта, і його об'єкта. Такий духовний рух, як позиціонування, приводить у кінцевому підсумку до безмежного зростання людини як особистості.

Можливості опосередкованого виховного результату.

Безпосередня міжособистісна взаємодія не просто супроводжує багатогранність взаємин, у яких люди розгортають свою діяльність, спілкування та поведінку, а виступає основним способом їхнього спільного життя. Її успішність залежить від того, наскільки вплив однієї особи буде сприйнятливий, засвоєний та індивідуально перетворений іншою особою, яка спрямує його на досягнення власних цілей – пізнавальних чи виховних, але однаковою мірою важливих – з огляду на потреби нагальні чи перспективні.

Тож не випадково, що й виховний процес, якщо аналізувати його в історичному контексті, послуговувався прямою суб'єкт-суб'єктною взаємодією, на основі якої були запропоновані певні виховні системи.

Однак при більш поглибленому розгляді цієї взаємодії виявляється, що її ефективність не завжди однозначна й залежить від наявності таких факторів, як рівень взаємоприхильності, відмінності в життєоптимізмі й соціоцінності суб'єкта впливу тощо. До того ж вони можуть негативно впливати поодиночі, а за їхньої сукупності цей вплив може бути досить суттєвим.

Ці міркування приводять до спроби використання в процесі виховання

непрямих дій і очікування більш передбачуваного ефекту. Така ситуація може бути виразно дієвою в сімейному вихованні. Тут батько чи мати для дитини за сприятливих для неї обставин є найвищими в душевному сенсі величинами; вона їх обох обожнює в прямому розумінні цього слова. Почуття любові в таких умовах стає обопільним абсолют, який не підлягає будь-якій корекції.

Відтепер енергію цієї любові доцільно використати й стосовно оточення, найближчого до сімейного кола. Це почуття «переливається» дитиною, поширюється щодо близьких людей. У дитини в цій ситуації виникає і розгортається благодійний процес-розмірковування – Я, люблячи рідних, відчуваю таке ж почуття й до інших, причетних до них. Прикметно, що ця причетність за правильного спрямування має тенденцію до розширення.

Згодом такими особистостями можуть виступати педагоги-вихователі, з якими в цьому разі за правилом асоціації вихованці значно узагальнюватимуть сферу свого емоційного впливу і ціннісної вибірковості. За нашим переконанням, лише за доцільного використання описаного способу виховного впливу та інших виховних дій можливо підняти зростаючу особистість до життя у високих почуттях і цінностях.

Від бажання добродійності до його володіння.

Цей напрям у необхідному для суспільства поступі зростаючої особистості до окультурення є визначальним для її нової соціальної природи. Однак супроводжується він кардинально протилежними щодо його успішності рушійними силами. Одні з них своїми потенційними силами спрямовують прогресивний рух зростаючої особистості, інші – більшою чи меншою мірою чинять йому опір. У цих суперечливих внутрішніх умовах, до яких долучаються часто-густо й не менш суперечливі зовнішні чинники, і відбувається процес народження особистості, як говорять, у наявному часі й просторі.

Вихідною клітинкою, що може задавати як суспільно значущий, так і суспільно несхвальний вектор розвитку особистості, виступає, як відомо, бажання як емоційне утворення, яке здатне в процесі становлення

пов'язуватися як з етично вагомим, так і етично асоціальним змістом. Якраз із першим має поєднуватися вся виховна картина зростаючої особистості в онтогенезі. Тож прослідкуємо його трансформацію.

Сутність першого виховного етапу полягає в установленні зв'язку між бажанням як прагненням з певною духовною цінністю лише на рівні його розуміння вихованцем. Якраз від глибини розуміння конкретної цінності у відповідних судженнях залежить міра, так би мовити, емоційного забарвлення бажанням змісту цієї цінності. Потрібен певний час, щоб ця міра збільшилася, тобто щоб бажання стало більш сильним. А поки що вихованець перебуває на стадії добровільного прагнення до духовної цінності. Важливо, що бажання-прагнення набуває стійкості, поступово втрачаючи ситуативність. Хоча й це може траплятися через певні зовнішні перепони. Таким чином, зростаючу особистість, яка характеризується стійким бажанням певної духовної цінності, є підстави вважати такою, що вона вже перебуває у сфері добродійності, хоча і в першому наближенні. Цей духовний стан видається необхідним, хоча його тривалість може варіюватися. Це залежатиме від інтенсивності впливів соціальної ситуації, у якій перебуває той чи інший вихованець.

Тож потрібна досить тонка індивідуально-перетворювальна техніка, щоб останній від бажання духовної цінності став її володарем, перетворився на її суб'єкта. Відтепер вихованець не лише наростив внутрішній ціннісний капітал, а й за необхідності втілює цей новий набуток у відповідних учинках. Лише бажано, щоб він за певних несприятливих обставин не втратив духовної цінності, тобто не повернувся до минулого внутрішнього особистісного стану. Вихователь у цьому плані має виходити з ідеалу, згідно з яким добро в людини мусить бути завжди наявним, незалежним від фортуни і таким, що не підлягає будь-яким випадковостям.

ВОЛОНТЕРСТВО МОЛОДІ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Матеріали розкривають суть і значення волонтерської діяльності в процесі особистісного зростання молоді; відображають процес імплементації волонтерства в систему ціннісних орієнтирів сучасних молодих людей; характеризують молодь як найбільш соціально активну категорію.

Ключові слова: *молодь, волонтерська діяльність, система цінностей, сучасна особистість.*

Про волонтерський рух в Україні знають і говорять у багатьох країнах світу, уважаючи його унікальним явищем. Цей рух пережив розквіт під час Революції Гідності та початку війни на Донбасі. У надзвичайно складний період він став єдиною силою, що об'єднала суспільство, створивши дієву структуру громадських організацій і груп людей, готових узяти на себе розв'язання найболючіших і найбільш нагальних проблем держави.

Волонтерство є неодмінною частиною розвитку цивілізації, яка відображається в соціокультурному житті. Протягом історії людства практично жодне суспільство не обходилося без ідеї добровільної та безкорисливої допомоги. Завжди були люди, для яких самовираження й самореалізація здійснювалися через служіння іншим. Упродовж століть релігійні та громадські установи стимулювали людей до благодійництва й волонтерства, виховуючи в них альтруїстичну свідомість.

Волонтерський рух для молодих людей є безмежним джерелом освіти, можливістю навчатися та самореалізовуватися. Волонтери не отримують фінансової компенсації у формі заробітної плати, але одержують інші цінності, такі як розвиток власних навичок, моральне задоволення, відчуття власної корисності для тих, хто потребує допомоги, і впевненість у тому, що вони приносять позитивні зміни, набувають нових знань та інших цінностей [2].

Накопичений за тривалий час досвід з галузей психологічної, педагогічної та соціологічної наук, що втілений у працях вітчизняних (О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Звереві, А. Капської, О. Карпенко, Н. Комарової, Т. Лях, Л. Міщик, О. Стецькова, С. Толстоухова, О. Яременко та ін) та закордонних дослідників (К. Юнг, Е. Еріксон, Е. Фромм, С. Бюлер,

Р. Ассаджіолі, К. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс, Ж. Олпорт, Р. Мей, У. Франкл, Е. Шостром, К. Гроф), котрі займалися вивченням проблеми розвитку й самореалізації особистості, дозволяє говорити про те, що волонтерська діяльність є важливим компонентом у системі цінностей особистості та є незамінним шаблоном у структурі особистісного зростання.

Проблема цінностей особистості є вже досить розкритою, однак усе ще актуальною в соціально-психологічних дослідженнях, її вивчали закордонні (М. Рокіч, С. Фелдман, В. Франкл, Ш. Шварц, S. Morris, R.M. Williams) і вітчизняні вчені (С. Анісімов, О Дробницький, А. Ручка, Л. Столович, В. Тугарінов, В. Ядов), а інтеграція волонтерства в систему цінностей молоді розкриває нові напрями досліджень [3].

Ціннісні орієнтації є важливим аспектом структури особистості, який певним чином узагальнює весь життєвий досвід, накопичений людиною протягом її індивідуального розвитку. Це ключовий елемент, який представляє собою вісь свідомості, навколо якої обертаються думки й почуття особистості і з точки зору якої вирішується багато життєвих питань. Розуміння ціннісних орієнтацій у такий спосіб дозволяє розкрити та дослідити напрям діяльності особистості в будь-який момент її життя, а також відобразити прагнення молоді орієнтуватися на майбутнє [4]. Розглядаючи молодь як особливу вікову групу, відзначу, що ця категорія є об'єктом наукового дослідження в різних соціально-гуманітарних галузях, таких як соціологія, психологія, педагогіка, демографія, політика, право, історія та ювенологія. У соціології молодь вивчається як самостійна соціально-демографічна група з її власними соціальними проблемами, які можна розділити на дві категорії: специфічно молодіжні соціальні проблеми (включно з визначенням молодості як суспільної групи, її соціального статусу, ролі й місця в соціальній структурі суспільства, вивченням особливостей свідомості й діяльності молодого покоління, а також аналізом соціальних аспектів діяльності неформальних молодіжних об'єднань і рухів) та загальносоціологічні проблеми, які стосуються цієї вікової категорії (освіта, сім'я, шлюб, виховання молодого покоління, розвиток соціальної та політичної

активності, а також специфіка соціальних протиріч і конфліктів).

Залучення молоді до волонтерської діяльності є одним із способів сприяти формуванню соціальної відповідальності. Волонтерство ґрунтується на принципах безкорисливої служби гуманним ідеалам людства і не має на меті отримання прибутку, заробітної плати або кар'єрного зростання. Основна мета волонтерської діяльності – задоволення особистих і соціальних потреб через допомогу іншим людям. Участь молоді у волонтерській діяльності дарує можливість побачити результати власної праці, як-от: посмішки вихованців дитячих будинків після благодійного свята, задоволення від того, що вони можуть допомогти тим, кому це потрібно найбільше. Усе це забезпечує глибоке моральне задоволення. Волонтерська діяльність сприяє формуванню звички й потреби в активності, яка приносить творчі результати, що мають вагомий вплив щодо відчуття змінотворчого ефекту в умовах війни [1]. На схемі 1 видно (рис. 1), що волонтерська діяльність наскрізною лінією проходить крізь усі сфери ціннісно-орієнтованої діяльності молоді. Досвід участі у волонтерських проектах у майбутній професійній діяльності спрямовує сучасну молодь на досягнення поставлених цілей і бажаного результату в розпочатих справах.

Рис. 1. Схема «Волонтерство в системі цінностей людини»
(ідея: На урок <https://naurok.com.ua/prezentaciya-lyudski-cinnosti-143886.html>, доопрацьовано та доповнено).

Волонтери є найбільш ефективним ресурсом людської діяльності у сфері соціальної роботи в громаді. В Україні в контексті гострої кризи в умовах воєнного стану спостерігається масовий розвиток волонтерського руху серед молоді в різних сферах суспільного життя. Унікальність волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найбільшу кількість волонтерів у сфері соціальної роботи становить саме молодь, а діяльність волонтерів, головним чином, має соціальний характер. Робота молодіжних волонтерських груп зазвичай спрямована на найболючіші проблеми, що існують в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бибик Д. Д. Розширення можливостей мультидисциплінарної взаємодії волонтерських та благодійних організацій в умовах воєнного стану. Поевоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси. м. Київ. 2022. С. 88-89
2. Беспалова К. О. Мотиваційні аспекти волонтерства: досвід західних країн. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 2012. №2. С. 67-71.
3. Вахріна О. Погляди польських науковців на поняття «цінність». Український педагогічний журнал, 2016. No 1. С. 23–29.
4. Вихрущ А. В., Христенко, О. М. Система цінностей молоді в контексті особистісної парадигми. Медична освіта, 2022 (1). С. 5–13. URL: <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.1.12937>
5. Савельчук І. Б. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. Social Work and Education. 2022. Vol. 9, No. 1. pp. 113-121. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>

О.І. Бондаренко, м. Київ

ПЕДАГОГІКА ЕМПАУЕРМЕНТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті висвітлено змістове підґрунтя педагогіки розширення можливостей або, як її ще називають в українському науково-педагогічному дискурсі, педагогіка емпauerменту, що охоплює підхід на основі здібностей і можливостей та підхід активної залученості, розроблені з урахуванням критичної педагогіки та трансформативної педагогіки.

Ключові слова: *учнівська молодь, педагогіка емпauerмент, критична педагогіка, трансформативна педагогіка.*

Педагогіка розширення можливостей або, як її ще називають в українському науково-педагогічному дискурсі, педагогіка емпauerменту – це збірний термін на позначення педагогічних підходів і практик, які використовуються з метою заохочення допитливості, саморефлексії,

самопізнання і самоспрямування учнів. Зокрема цей педагогічний напрям охоплює підхід на основі здібностей і можливостей та підхід активної залученості або участі (на основі критичної педагогіки та трансформативної педагогіки). З одного боку, методи та інструменти участі можуть демократизувати освітній процес, а також перспективи особистісного розвитку учнівської молоді. З іншого боку, підхід на основі здібностей і можливостей може забезпечити комплексну структуру для керівництва та захисту трансформаційних коренів підходу участі. Цей зв'язок між особистісним розвитком і участю був сформульований у Звіті про розвиток людини (Human Development Report) у 1993 р., де наголошується на необхідності зміцнення демократичних інститутів для розширення можливостей людей і досягнення соціальної справедливості [5].

Слід зазначити, що вперше педагогічний підхід на основі здібностей і можливостей був сформульований у своїй нинішній формі Амартією Сеном у 1980-х рр. Цей підхід на основі здібностей і можливостей окреслює основні ідеї свободи та благополуччя, реалізовані в поняттях здібностей, функціонування в суспільстві людини, її навчання та виховання, , зосереджуючись на змінах, діях і практиках. А. Сен стверджує [2; 3] про необхідність оцінки соціального устрою та справедливості на основі здібностей і можливостей. Тобто, на його переконання, сучасна освіта має більшою мірою орієнтуватися на розширення свободи індивідів замість того, щоб зосереджуватися лише на економічному прогресі як первинній меті сучасного суспільства.

Розвиток сучасної освіти передбачає більше, ніж доступ до рівних ресурсів; це означає розширення людських можливостей, тобто свободи, якою молоді люди насправді користуються, вибираючи життя, яке вони мають цінувати, маючи на це всі підстави [2]. Молоді люди повинні мати можливість робити вибір із низки варіантів, які важливі для них для повноцінного життя, зараз і в майбутньому. З цієї точки зору вибір сам по собі є ціннісним аспектом життя людини. Здібності – це потенційне функціонування, а функціонування своєю чергою передбачає те, що людині фактично вдається досягти або

зробити, тобто це різноманітні речі, які людина може цінувати, діючи або будучи [2]. Як пояснює І. Робейнс: «важливо, щоб люди мали свободу або можливості та здібності на основі привласненої системи цінностей, щоб вести те життя, яке вони хочуть вести, робити те, що вони хочуть робити, і бути тими, ким вони хочуть бути. Після того, як вони фактично отримують ці істотні можливості, вони зможуть вибрати ті варіанти, які вони цінують найбільше» [1, с. 65].

А. Сен вважає важливими не стільки досягнуті цілі, скільки реальні можливості (свободи), які людина має для досягнення цих цілей [2]. Однак у питаннях, пов'язаних з освітнім процесом, також має сенс вивчення різних аспектів функціонування людей (тобто, саме те, що досягнуто), а не лише здібності. Проблема полягає в тому, що часто здібності суперечать фактам досягнутого, і в педагогічних дослідженнях може знадобитися оцінка функціонування як проксі.

Важливо зазначити, що підхід, заснований на здібностях і можливостях, не є теорією справедливості, він не може пояснити несправедливість, нерівність або добробут [1]. Але цей підхід дійсно забезпечує основу та слугує інструментом для концептуалізації нерівності (відсутність здібностей або позбавлення сприятливих умов для прояву здібностей) і добробуту (наявність здібностей на основі привласнених цінностей). Тут важливою є ідея А. Сена [2; 3] щодо процесуального аспекту свободи. Хоча здібності важливі для оцінки можливостей аспекту свободи, вони не можуть належним чином стосуватися процесуального аспекту свободи, оскільки здібності є характеристиками індивідуальних переваг, і вони недостатньо говорять про справедливість, про задіяні процеси, або про свободу громадян з посиленням на використання процедур, які є справедливими [3]. А. Сен пояснює, що свобода цінна принаймні з двох різних причин. По-перше, більше свободи дає нам більше можливостей досягти того, що ми цінуємо і маємо підстави цінувати. Цей аспект свободи пов'язаний насамперед з нашою здатністю досягати, а не з процесом, завдяки якому це досягнення відбувається. По-друге, процес, у якому

відбуваються події, також може бути важливим для оцінки свободи [3]. Крім того, А. Сен стверджує, що оскільки свобода важлива, люди мають підстави запитувати, що вони повинні робити, щоб допомогти один одному в захисті або просуванні своїх відповідних свобод [2; 3]. З точки зору освіти це вказує на важливість процесів навчання та етичних зобов'язань, які як учні, так і вчителі мають один перед одним.

Разом з цим К. Синповіч стверджує, що навіть якщо ми не можемо вирівняти процвітання, «ми повинні звернути увагу на рівні процвітання окремих людей, щоб визначити, чи є недоліки процвітання результатом умов, які можна і потрібно покращити шляхом державної політики» [4, с. 64]. Більше того, дослідниця припускає, що «ми повинні мати вимогливий набір очікувань, а також творчу готовність побачити екологічні корені дефіциту добробуту». У той час як А. Сен наголошує на спроможності, а не на функціонуванні, К. Синповіч [4] припускає, що процвітанням вважається не лише потенціал (спроможність), а його актуалізація (функціонування). Розквіт і створені для нього соціальні умови повинні бути пов'язані, й освітні умови повинні бути розроблені з урахуванням цього факту.

Отже, з огляду на освітній процес практична користь підходу на основі здібностей і можливостей у поєднанні з критичною педагогікою скеровує до свободи вибору та гарного життя, яке цінують як учні, так і педагогічна спільнота. Вирівнювання можливостей в освіті та через освіту значною мірою сприяло б якості життя кожного в суспільстві сталого розвитку та їхньому добробуту.

Список використаних джерел

1. Robeyns I. Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities. *Feminist Economics*. 2003. № 9 (2-3). P. 61-92.
2. Sen A. K. Human Rights and Capabilities. *Journal of Human Development*. 2005. № 6 (2). P. 151-166.
3. Sen A. K. What Do We Want from a Theory of Justice? *Journal of Philosophy*. 2006. № 103 (5). P. 215-238.
4. Sypnowich C. *Cosmopolitans, Cosmopolitanism, and Human Flourishing. The Political Philosophy of Cosmopolitanism* / B. Brock & H. Brighouse (eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 2005. P. 55-74.
5. UNDP. *Human Development Report 1993: People's Participation*. New York : Oxford University Press, 1993. 52 p.

МОДЕЛЬ НАСТАВНИЦТВА У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

У тезах здійснено характеристику моделі наставництва як технологічного забезпечення процесу формування життєвої успішності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Визначено форми застосування наставництва як виду опіки, соціального супроводу, прояву волонтерської роботи по супроводу вихованців інтернатних закладів. Деталізовано такі форми наставництва як волонтерство та коучинг.

***Ключові слова:** вихованці інтернатних закладів, діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, моделі наставництва, формування життєвої успішності.*

У сучасних умовах соціальної кризи воєнної та повоєнної доби актуалізується питання пошуку форм соціально-педагогічної підтримки найбільш незахищених верств населення, до яких належать діти-сироти та діти, що позбавлені батьківського піклування. Однією з найбільш оптимальних моделей супроводу вихованців інтернатних закладів нині є наставництво.

Проблема наставництва як технології фасілітації, створення сприятливих умов для формування успішного громадянина знайшла відображення в сучасних наукових розвідках. Так, дослідження напрямів виховної роботи, громадської та волонтерської роботи, виявлення педагогічних умов виховання студентської молоді стало предметом дослідження О. Безпалько, З. Бондаренко, Н. Волкової, Т. Лях, Т. Розвадовської, В.Тернопільської та ін. Наставництво як педагогічний феномен висвітлено в контексті форм класного керівництва, крізь призму функцій наставника академічної групи студентів, педагогічного наставництва в працях О. Венгеловської, Н. Клішевіч, В. Макарчук, І. Новик, Р. Сопівника та ін.

Метою даної публікації є здійснення характеристики наставництва як технологічного забезпечення процесу формування життєвої успішності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа вихованців інтернатних закладів.

У нормативно-правових джерелах поняття «наставництво» визначається як один із видів волонтерської діяльності, прояв соціально-схвальної громадської поведінки. Згідно Закону України «Про внесення змін до Закону

України «Про забезпечення організаційно – правових умов соціального захисту дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва», наставництво передбачає безоплатну добровільну діяльність наставника, що спрямована на індивідуальну допомогу та підтримку дітям, які проживають у закладах для дітей – сиріт і дітей, що позбавлені батьківського піклування, у підготовці до самостійного життя. Зміст, сутність, особливості та перспективи наставництва дітей в сучасних дослідженнях розглянуто через призму реформи деінституалізації в Україні. Важливим є внесення до Національної стратегії реформування інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 рр. завдання удосконалення та розроблення програм підготовки в наставники.

Термін «наставляти» в енциклопедичних джерелах має значення «давати поради, навчати чогось; наводити, направляти, націлювати і т. ін. у потрібному напрямі; скеровувати, спрямовувати» [1].

Аналіз підходів [2; 3] до характеристики поняття «наставництво» дозволив виявити, що наставництво трактується як процес допомоги, підтримки особистісного зростання та професійного розвитку іншої людини, який передбачає передачу знань та досвіду, підтримку у вирішенні проблем та допомогу в досягненні поставлених цілей.

Наставництво також розглядається як форма соціальної підтримки, яка полягає в передачі знань, досвіду, цінностей та умінь від досвідченого працівника до новачка задля підвищення якості роботи та досягнення успіху.

У контексті особистісної професійної взаємодії наставництво трактується як система взаємодії між досвідченим фахівцем та новачком, яка базується на обміні знаннями, досвідом та цінностями з метою досягнення поставлених цілей.

При цьому наставництво визначено як технологічний процес, у якому досвідчений фахівець допомагає новому працівнику засвоїти необхідні знання, вміння та навички для ефективного роботи та розвитку в професійному сенсі [2].

Т. Розвадовська визначає наставництво як взаємодію між більш

досвідченою людиною та менш досвідченою, у яких більш досвідчена людина ділиться своїми знаннями та досвідом з менш досвідченою людиною, допомагаючи їй розвивати професійні та життєві навички через надання порад та навчання. Зауважено, що при здійсненні наставництва над дітьми, увага акцентується на розвитку життєвих навичок, підготовці дитини до самостійного життя, допомозі у визначенні життєвих цілей та орієнтирів, а також способів їхнього досягнення [4]. Дослідниця розглядає модель наставництва як форму волонтерської роботи студентської молоді підтримуючих спеціальностей. Дана модель побудована на існуючих практиках залучення студентської молоді до наставництва, що поширені в таких країнах, як: Кенія, Нігерія, Руанда, Сполучені Штати Америки та Україна.

Форми наставництва ми будемо розглядати як засоби взаємодії наставника з підопічним, що спрямовані на вирішення питань їхнього особистісного та подальшого професійного розвитку та сприяють формуванню соціальної успішності вихованця.

Узагальнення досвіду використання наставництва у соціально-виховній роботі з дітьми–сиротами дозволило нам визначити основні форми наставництва даної категорії вихованців: волонтерство, гостьові сім'ї (сім'ї вихідного дня); коучинг тощо.

Говорячи про наставників-студентів ми відзначаємо, що основними практиками залучення студентської молоді до наставництва є волонтерство та суспільно орієнтоване навчання. Волонтерство як й суспільно орієнтоване навчання передбачає залучення студентської молоді до суспільно корисної діяльності. Проте, суспільно орієнтоване навчання, на відміну від волонтерства, передбачає тісний зв'язок служіння у громаді із навчальним планом та здобуттям фахових компетентностей. Суспільно орієнтоване навчання визначено як освітній підхід, що спрямований на формування академічних знань, практичних навичок, відповідальності через служіння у громаді, вирішення проблем/задоволення потреб громади, спільно з нею [3].

Нами визначено основні змістові складові участі студентської молоді у

наставництві: прийняття під наставницьку опіку дитини/дітей, що перебуває/перебувають у складних життєвих обставинах з метою допомоги в академічній успішності, визначенні ціннісних та життєвих орієнтирів, розвитку потенціалу дитини та її сильних сторін; формування соціальної активності та відповідальності студентської молоді через усвідомлення своєї значущості для дитини/дітей, відчуття залученості до суспільно позитивних змін [4].

Натомість коучинг зосереджується на досягненні конкретної цілі, де людині належить зрозуміти самотужки засоби та шляхи її досягнення. Коуч працює з підопічним над розвитком його потенціалу, допомагає управляти процесами та ресурсами, залучати свої внутрішні ресурси та розвивати нові. Коучинг є процесом, який здійснюється за допомогою запитань, що допомагають підопічному самостійно знаходити відповіді на свої запитання та розв'язувати проблеми [2].

Таким чином, потребує подальшої деталізації форми залучення широких верств населення, свідомих родин, представників виробничих колективів, студентської молоді до наставництва, що сприятиме усвідомленню соціальної значущості та відповідальності членів громади перед дитиною для якої наставник стає другом та порадиником. Аналіз ресурсів гостових родин як форми наставництва та розвитку соціальної успішності вихованців інтернатних закладів стане перспективою наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Бродовська В. Й., Петрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: словник. 2-ге вид. Київ: ВД «Професіонал», 2005. 224 с.
2. Новик І., Венгловська О. Наставництво: професійна підтримка та розвиток педагогів. Київ. УІРО. 2023. 111 с.
3. Розвадовська Т. В., Вайнола Р. Х. Формування відповідальності студентської молоді засобами наставництва: методичні рекомендації / за заг. ред. Р. Х. Вайноли. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 100 с.
4. Розвадовська Т., Береска М., Наставництво як форма виховання дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 31 (Том 4). С. 93-98.

СПОСОБИ ПІЗНАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО Й РЕАЛЬНОГО СВІТІВ, ЩО ОТОЧУЮТЬ ДИТИНУ

У статті розглянуто способи пізнання віртуального й реального світів, що оточують дитину, які увійшли до технології методичного супроводу педагогів і батьків дітей раннього й дошкільного віку в цифровому освітньому середовищі, на прикладі застосування прийомів «підготовка» (preparation), «звернення до пам'яті дитини», «віртуальне відчуття», «Я мислю».

Ключові слова: *віртуальні дії дитини, дія, діти раннього й дошкільного віку, досвід здійснення дії, реальні дії дитини, способи пізнання.*

У час воєнного стану в Україні педагогічні колективи базових закладів дошкільної освіти в межах формувального етапу експерименту упроваджують «Картотеку способів пізнання віртуального й реального світів, що оточують дитину, яка увійшла до технології методичного супроводу педагогів і батьків дітей раннього й дошкільного віку в цифровому освітньому середовищі» в електронному вигляді.

Для упровадження в освітній процес дітей раннього й дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти і родини означеної технології педагогам рекомендовано зберегти презентацію на електронному засобі (гаджет, комп'ютер тощо), щоб отримати можливість скористатися картотекою за потреби її застосування під час освітнього процесу з дітьми дошкільного віку. Також варто роздрукувати на аркушах паперу у форматі, який є зручним у використанні, розрізати друківані матеріали на картки для суттєвого ознайомлення із змістом та використання під час дієвого спілкування з дітьми та батьками (спільні майстер-класи, квести та інші форми партнерської взаємодії).

Заявлена картотека складається із 30 карток, які пронумеровані, і цей номер потрібен для подальшої дії з картками та їхнім змістом під час вибору ситуації та спілкування з дітьми. Картки наповнені змістом про методи пізнання реального світу, у якому живуть та розвиваються діти раннього й дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти і родини. Це перша частина карток. Це картки за номером з 2-гої до 16. Друга частина карток за

номером з 17 до 24 розкриває прийоми пізнання віртуального світу, які за певної життєвої ситуації та в поєднанні з методами та прийоми пізнання реального світу, дозволяють дорослим (педагогам і батькам) залучити дитину до віртуального світу, зберігаючи її розвиток. Картки за № 17, № 18, № 19, № 20 розпочинають демонстрацію прийомів віртуального пізнання – прийомів, що формують здатність дитини свідомо сприймати віртуальну інформацію (цифровий контент або цифровий освітній контент), що дозволяє відобразити стани, властивості, характеристики предметів, людей, ситуацій і взаємозв'язки, закономірності їхнього розвитку й існування, які варто використовувати в спільній діяльності з дітьми дошкільного віку під час перебування в цифровому середовищі [1].

Наприклад, Ви обрали ситуацію: екскурсія до весняного парку. Така ситуація передбачає як для педагогів, так і для батьків спільний процес підготовки (вибір мети, об'єкта спостереження, засобів для спостереження і фіксації самого спостереження, умов, у яких знаходиться об'єкт, визначення маршруту, вибір гаджетів та інші кроки, які у своїй сукупності є суголосними із прийомом пізнання віртуального світу «підготовка» (preparation), про який іде мова в картці за номером № 17), тож Ви обираєте – метод спостереження, це картка № 2.

До того ж можемо обрати картку за № 18, у якій подано прийом «звернення до пам'яті дитини» – відображення минулого досвіду дитини або запам'ятовування, збереження, відтворення досвіду. Таким чином, Ви вибудовуєте процес спостереження, підкріплений перебуванням дитини, діями дитини, у реальному й віртуальному світах. Перебування дитини в реальному світі – це її фізичне знаходження в парку, запропонований або самостійний вибір об'єкта спостереження, вибір засобів для спостереження, які є в арсеналі дорослого (рамок для картин, окулярів без скла, музичного супроводу, операцій із гаджетом (фото, відео, їхнє збереження, відтворення; знаходження та відтворення фото, відео за минулого часу, обмін фото і відео з родиною, друзями тощо). Реальні дії дитини – це огляд об'єкта спостереження,

визначення його властивостей, кольору, структури, складу, уточнення взаємозв'язків, які зумовлюють його існування в реальному світі. Віртуальні дії дитини – перетворення фото з об'єктом природи у вітальну листівку, зміна пори року на фото та інші дії, які доступні за використання програм, що пропонує нам цифрове середовище [2].

У такій ситуації (екскурсія до весняного парку) варто використати прийом «віртуального відчуття» як спосіб формувати здатність дитини відобразити окремі властивості предметів, що безпосередньо діють на органи чуттів (зорове, слухове). Це картка за № 19. Наприклад, спостерігаючи за бузком, який зображено на фото, що знаходиться в гаджеті, діти мають діяти та розповісти про свої дії й результати власної діяльності. Розказати про бузок, його бруньки, молоді гілочки, тверді й міцні гілки, мати можливість виміряти їхню висоту, відчути аромат свіжості на бруньках, які можна ніжно тримати пальчиками. Ситуація передбачає вибір дитини та осмислення процесу спостереження, щоб виконати завдання дорослого. Чи може дитина діяти з бузком, який зображено на фото в гаджеті? Чи може застосувати програму, яка допоможе виміряти довжину бузкової гілочки, відчути ніжність бруньок? Звернення до живого об'єкта в реальному світі стане в пригоді, коли дитина замислиться над тим, що гаджет не може надати тієї інформації, яку вона здатна отримати від об'єкта, коли діє з ним. І дитина має діяти. Підійти, оглянути, погладити молоді гілочки й міцні гілки, розповісти про бузок тими словами, які підкріплені емоціями захоплення, радості. Згадати аромат бузку. Сформоване позитивне відчуття, сприймання об'єкта природи – у цьому випадку куща бузку – ми переносимо на об'єкт (фото того ж куща), яке відкриваємо саме зараз у гаджеті. І надалі під час кожного наступного спостереження, яке наповнене новим змістом, це сприятиме розвиткові в дитини пізнавальних процесів та формуванню позитивного ставлення до перебування в реальному й віртуальному світах, вибору дитини, у якому світі я хочу перебувати саме зараз, а із часом рішення: «Я обираю те, що мені потрібно та для чого це мені потрібно».

Прийом «Я мислю» – спосіб формувати здатність дитини осмислювати сутність предметів та явищ, поданих у віртуальному світі. Це картка за № 20.

Для осмислення дитиною сутності предметів і явищ, про які вона може знайти масив інформації в цифровому середовищі, їй потрібно використати власний досвід пізнання сутності предметів і явищ, про які вона отримує інформацію в реальному світі. Відчуття та сприймання дитини перебувають у розвитку, коли наповнюються новим змістом, вони формують такий досвід. Маючи відповідний досвід у своєму арсеналі, дитина вчиться порівнювати, аналізувати предмети, знаходити спільне і різне, визначати якісні характеристики, класифікувати, групувати предмети, звертаючись до власних надбань (знань, умінь, навичок), до власних дій з предметами, визначаючи мету, засоби її досягнення, спогади про позитивний результат своєї діяльності. Досвід здійснення дії, досвід «перебувати в пізнавальній діяльності» дитина використовує для сприймання предметів, які знаходить у віртуальному світі. І у випадку, коли в процесі порівняння предметів у реальному й віртуальному світах дитина отримує чіткий збіг, помічає мінімальну похибку в зображенні предметів, такий досвід сприяє осмисленню предметів, їхньому аналізу. Якщо збігу немає, дитина може прикласти предмет на зображення предмета на гаджеті, щоб порівняти, виділити частини зображення, які різняться за кольором, формою. Таким чином дитина вчиться діяти вже у віртуальному світі, скориставшись власним досвідом здійснювати дії в реальному житті. Із часом їй простіше здійснювати дії у віртуальному світі, бо та діяльність не отримує розвитку. Дії повторюються, зацікавленість зникає, зміст уже не є захопливим. Дитина 3-4 років повертається до дій у реальному житті, щоб отримати новий досвід та перенести його потім у віртуальний світ, у віртуальну власну діяльність. Дитина вчиться обирати, діяти осмислено, і ми маємо їй допомогти здійснити такий вибір між реальним і віртуальним світами.

Повертаючись до ситуації – екскурсія до весняного парку, ми можемо використати прийом «Я мислю» як спосіб формувати здатність дитини осмислювати сутність явищ, поданих у віртуальному світі. Явище появи дощу

на кущі або іншому дереві можна пояснити дітям через розгляд контенту, який у художній формі розповідає про дію в середині хмари крапельок, що постійно рухаються. Вони стикаються одна з одною, зливаються у великі крапельки. Якщо повітря більше не може їх утримувати, вони падають на гілочки у вигляді дощу. У такому випадку цифровий освітній контент за доцільних коментарів педагога або батьків наповнює досвід дитини про явища в природі, які маємо підкріпити розглядом енциклопедії, на сторінках якої подані реалістично зображені малюнки цього явища, або обрати контент, що формуватимуть у дитини науково виважене розуміння означеного явища, яке в реальному житті діти можуть пояснити самі: водичка летить із хмарки і потрапляє на гілку (дитина піднімає в руці лічку у формі хмаринки та виливає на гілочку бузку водичку, як дощик).

До того ж на картці № 25 під назвою «Життєві ситуації, у яких дітям варто скористатися гаджетами (іншими цифровими засобами) за участі дорослого або самотійно (за врахування часової безпеки перебування в цифровому середовищі (кількості хвилин)», ми залишили для дорослих можливість самотійно скласти комбінації цифр та написати їх навпроти вибраних нами кожної із 8-ми життєвих ситуацій, що допоможе вибудувати стратегію спілкування з дитиною (дітьми) та охопити прийоми пізнання віртуального світу. Тобто є 8 ситуацій із життя дітей, навпроти яких варто позначити номери карток, де зазначений певний метод або прийом [3]. Після застосування змісту карток в освітньому процесі разом із батьками або самотійно в електронному чи друкованому вигляді дорослі підтверджують власні роздуми або заперечують їхнє існування та позначають методи і прийоми (за номерами карток), які власне працюють в процесі аналізу цих 8 життєвих ситуацій, за кожнію ситуацією окремо (домашніх умовах під час різних видів діяльності; у транспорті; на святі; для пошуку і знаходження потрібної інформації; для спілкування із рідними та близькими людьми; для спілкування із друзями; на відпочинку (у парку, лісі, на присадибній ділянці); в умовах закладів дошкільної освіти (освітній процес).

Таким чином, процес перебування дітей раннього й дошкільного віку та дорослих у реальному й віртуальному світах забезпечено прийомами і способами, які дозволяють дитині наповнювати, розширювати досвід «Я перебуваю в пізнавальній діяльності», переносити його у віртуальний світ, діяти в ньому за участі дорослих.

Список використаних джерел

1. Васильєва С. Дослідження цифрового середовища для забезпечення батьків дітей раннього та дошкільного віку дидактичними матеріалами. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 27. Кн. 1. 2023. С. 105–120. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-105-120>.

2. Столяренко О. Психологія особистості. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf> (дата звернення 04.07.2023 р.).

3. Тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/bezpeka> (дата звернення 02.05.2023).

В.В. Вербицький, м. Київ

ІНТЕГРАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ

У статті викладено основні підходи до проблеми інтеграції освітнього процесу в закладах позашкільної та загальної середньої освіти. Схарактеризовано, наскрізні змістовні лінії інтеграції, напрями їх інтеграції. Визначено відповідні рівні.

Ключові слова: інтеграція, позашкільна освіта, загальна середня освіта, наскрізні змістовні лінії інтеграції, учні, вихованці.

Нині прийнята позиція загальної середньої та позашкільної освіти, їх відношення в термінах «додатковості» або «ланки». На наше бачення, це лише поверхневий погляд на дану проблему, а не її концепція. Адже при такому погляді позашкільна освіта здобуває відтінок пасивності, бо вона підпорядкована загальній середній як більш змістовній за обсягом. Потрібна інша наукова позиція, при якій обидві частини відношення відчували б взаємні продуктивні поштовхи. А ще важливіше, щоб подібне ціле набувало нову якість, яка відсутня в даних частинах.

Контури подібної концепції окреслюються ідеєю інтеграції. Останню

доцільно розглядати на методологічному, теоретичному і технологічному рівнях, надавши їй, тим самим, статус багатofакторної освіти. Тільки при такому підході можна отримати чітке і розгорнуте уявлення про інтеграцію цих двох освітніх сфер, причому в процесуальному контексті.

Для того, щоб зберегти значення позашкільної освіти не лише в житті держави і суспільства, але й в житті кожної людини, варто говорити про зміну системи координат, в якій здійснюється сучасний освітній простір. Необхідним є відхід від формалізму в освіті, від сприйняття підростаючого покоління як об'єкта впливу, як економічного, соціального або політичного ресурсу, як маргінальної групи. Лише прийняття учнів як партнерів взаємодії та співробітництва дозволяє сучасному педагогу зберегти свій авторитет, а освітній організації реалізовувати задачі формування соціально активних і потенційно успішних громадян.

Одним з основних векторів модернізації освіти повинен стати вектор формування у дитини здібностей робити вибір: обирати потрібне, відділяючи його від непотрібного, визначати що важливо, а що ні. Це означає, що заклад позашкільної освіти та школа мають стати майданчиком можливостей особистісно значимого вибору. Такі можливості суттєво розширюються за умови інтеграції формального освітнього простору школи та практик закладу позашкільної освіти.

Для формування ключових і предметних компетентностей у зміст кожного предмету як в закладі позашкільної, так і загальної середньої освіти закладено наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Призначення наскрізних інтегрованих змістових ліній – формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях або виконання практичних завдань наближених до життя.

Результатом вивчення наскрізних змістових ліній є процес формування ключових компетентностей, які характеризуються доповненням досвіду з

урахуванням природних нахилів та здібностей учнів, їхніх професійних намірів, наявних готових знань з різних предметів.

Змістова лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» націлена на формування соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості в учнів, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. «Громадянська відповідальність» націлена на формування відповідального члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми функціонування суспільства, а також важливість національної ініціативи; спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави. Змістова лінія «Здоров'я і безпека» спрямована на формування особистості учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Змістова лінія «Підприємливість і фінансова грамотність» націлена на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, страхування, кредитування тощо).

Заклади позашкільної та загальної середньої освіти не лише покликані дати учням глибокі й міцні знання, а й мають забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, здійснювати розумове (світоглядне), моральне (зокрема такі його аспекти, як етичне, гуманістичне, патріотичне, громадянське, екологічне), естетичне (формування естетичної культури), трудове (розвиток активності) та фізичне (особливо санітарно-гігієнічне) виховання; прищеплювати свідоме ставлення до праці, розвивати необхідні практичні вміння та навички, прагнення до самостійного оволодіння знаннями, інтерес до дослідницької діяльності тощо.

Ці завдання реалізуються під час навчання в закладі позашкільної освіти та школі. Уроки, лабораторні й практичні заняття дають змогу сформувати в

учнів глибокі й міцні знання, наприклад, про живу природу, про використання законів природи у народному господарстві, які перетворюються на їхні наукові погляди. Проте обмежитися діяльністю учнів лише на уроках не можна. Велику роль у розв'язанні завдань освіти, виховання та розвитку школярів відіграють позаурочні й позакласні заняття, які можуть успішно реалізовуватись шляхом інтеграції школи з закладом позашкільної освіти [3].

Позашкільна освіта, виходячи зі своєї своєрідності, органічно поєднує різноманітні види організації змістовного дозвілля (відпочинок, розваги, свята, творчість), з різними формами освітньої діяльності і, як наслідок, скорочує простір девіантної поведінки, вирішуючи проблему зайнятості дітей.

Якщо є плюси від інтеграції позашкільної і загальної середньої освіти, а одним з найважливіших плюсів це розвиток особистої мотивації і задоволення інтересів учнів, то розвиток інтегрованої позашкільної освіти дозволить самореалізуватися повною мірою не тільки учням, а й безпосередньо педагогам. Якщо такий підхід зберегти і розвивати, то підвищиться педагогічний потенціал позашкільної освіти, який здатний не тільки впливати на особистісний розвиток зростаючої людини, але і на формування певного способу життя дитини. Це пов'язано з тим, що у позашкільній освіті задовольняються не лише освітні, а й інші соціальні потреби дітей.

Модернізація української системи освіти передбачає інтеграцію закладів позашкільної та загальної середньої освіти в єдиний освітній простір, де кожна установа є унікальним за своїми цілями, змістом, методами і прийомами діяльності.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Інтеграція як освітня перспектива. Початкова шк. 2002. № 5. С. 5–6.
2. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник для студ. вузів / І. В. Мороз, А. В. Степанюк, О. Д. Гончар ; [та ін.] ; за заг. ред.: І. В. Мороз. Київ: Либідь, 2006. 590 с.
3. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 223 с.

ПОТЕНЦІАЛ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

У статті викладено сутність поняття громадянська активність, висвітлено особливості формування громадянської активності особистості учнів у закладах позашкільної освіти, окреслено умови виховання громадянина-патріота, що мають бути створені в рамках виховної системи закладу позашкільної освіти.

***Ключові слова:** громадянська активність, громадянське виховання, позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти, вихованці закладів позашкільної освіти.*

На сучасному етапі розвитку системі освіти нашої країни громадянське виховання учнів є консолідуючим педагогічним процесом, спрямованим на оволодіння підростаючим поколінням національних і загальнолюдських цінностей, формування його патріотичної громадянськості й відповідальності за долю країни; ствердження готовності й практичної здатності служити інтересам громадянського суспільства і держави. Особливої актуальності набуває розробка і практичне забезпечення системи громадянського виховання, мета – формування в учнів комплексу громадянських якостей, компетентностей та активної громадянської позиції. Активна громадянська позиція учнів передбачає формування власної ієрархії цінностей, уміння відстоювати свої права, переконання, усвідомлювати свої обов'язки, виявляти толерантність до поглядів іншої людини, керуватися у прояві соціальної та громадянської діяльності демократичними принципами. В основі успішного розвитку цього процесу є формування важливої якості особистості вихованця – громадянської активності.

Державне замовлення на виховання громадянської активності учнівської молоді сформульовано в низці законодавчих документів: Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», «Про діяльність дитячих та молодіжних організацій», Концепції громадянського виховання, Концепції «Нова українська школа».

Аналіз наукових досліджень і публікацій з означеної проблеми дає підстави стверджувати, що формування громадянської активності особистості, є важливим аспектом її громадянського становлення. Так, у наукових працях

І. Беха, О. Биковської, В. Вербицького, П. Кендзьора, О. Литовченко, О. Матієнко, В. Мачуського, О. Пометун, Г. Пустовіта розкриваються різні аспекти становлення та розвитку особистості в позашкільному освітньому просторі, висвітлюються виховні можливості, ресурси й потенціали. Особливо наголошується на соціалізуючих і громадсько-виховних потенціалах, що виражається у можливостях розвитку соціального партнерства для формування ціннісних орієнтацій особистості та набуття нею досвіду громадянської участі в соціокультурних і політичних процесах життєдіяльності місцевих громад.

Після здобуття незалежності в українському суспільстві домінувала ідея побудови громадянського суспільства, і, саме тому виховання переважно розглядалося з точки зору виховання громадянина демократичної держави. Проте, враховуючи нові суспільно-політичні реалії, що склалися в Україні після подій Революції гідності та подій, пов'язаних з російською агресією традиційний підхід до питань формування громадянської активності особистості зазнав суттєвих змін, оскільки тепер на перший план вийшла ідея збереження української державності та територіальної цілісності країни.

Згідно із Законом України «Про позашкільну освіту» заклад позашкільної освіти є складовою системи позашкільної освіти, яка надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів. У Законі серед основних завдань позашкільної освіти, зокрема визначені: виховання громадянина України; виховання в учнів поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу, а також інших націй і народів [4].

Процес формування громадянської активності особистості вихованця у

закладі позашкільної освіти залежить від необхідних і достатніх соціально-педагогічних умов, які свідомо створюються педагогічним колективом і, які повинні забезпечити найбільшу ефективність цього процесу та обумовлюють результативність досягнення заздалегідь визначених цілей.

Відповідно, під соціально-педагогічними умовами формування громадянської активності особистості вихованця, у закладі позашкільної освіти ми розуміємо сукупність спеціально створених у освітньому процесі обставин для формування особистості вихованця як громадянина-патріота своєї країни.

Визначаючи соціально-педагогічні умови формування громадянської активності особистості вихованця, що створені в рамках виховної системи закладу позашкільної освіти, ми виділяємо наступні: система управління процесом виховання громадянина-патріота; інформаційно-методичний, психологічний супровід процесу виховання громадянина-патріота; соціально-педагогічний супровід процесу виховання громадянина-патріота; забезпечення можливостей долучення дітей до органів дитячого самоврядування та волонтерської діяльності; співпраця з батьківською громадськістю.

У системі управління закладу позашкільної освіти центральне місце належить педагогічній раді, як органу колегіального управління закладом, який визначає стратегію розвитку закладу, створює організаційно-педагогічні умови для здійснення освітнього процесу, забезпечує системний аналіз та контроль діяльності закладу.

Важливою ланкою системи управління, як однієї з соціально-педагогічних умов формування громадянської активності особистості вихованця, є координаційно-методична рада, яка спрямовує свою роботу на підвищення професійної компетентності педагогів, реалізацію творчого потенціалу педагогічного колективу, поліпшення якості позашкільної освіти шляхом упровадження досягнень сучасної психолого-педагогічної науки й перспективного досвіду.

Інформаційно-методичний супровід процесу формування громадянської активності особистості вихованця включає: ознайомлення педагогів з

нормативно-правовими документами щодо національно-патріотичного виховання дітей і молоді; збір і систематизацію матеріалів з виховної проблеми закладу позашкільної освіти з періодичних видань, Інтернет-ресурсів; вивчення досвіду роботи педагогів закладу позашкільної освіти; ознайомлення з досвідом роботи інших закладів позашкільної освіти; популяризація досягнень педагогів та вихованців закладу.

Психологічний супровід роботи над виховною проблемою полягає у діагностиці світоглядних та громадянських позицій, ціннісних орієнтацій вихованців гуртків; корекційно-розвивальній роботі по формуванню ціннісного ставлення вихованців до історичних, культурних і духовних надбань та усвідомлення ними приналежності до українського народу, європейської цивілізації; проведенні психологічних консультувань педагогів та батьків за результатами діагностики вихованців, надання рекомендацій; психологічній просвіті учасників освітнього процесу з питань формування громадянської позиції, національної свідомості, моральної та духовної культури вихованців під час проведення занять.

Соціально-педагогічний супровід процесу формування громадянської активності особистості вихованця пролягає через системну педагогічну діяльність керівників гуртків щодо національно-патріотичного виховання. Формування ціннісного ставлення особистості до Батьківщини, держави, народу, нації проходить в гуртках закладу позашкільної освіти як під час навчальних занять, так і через проведення тематичних виховних заходів за напрямками роботи.

Розглядаючи питання створення соціально-педагогічних умов формування громадянської активності особистості вихованця, слід виокремити як одну з важливих умов – умову залучення вихованців закладу позашкільної освіти до участі у органах дитячого самоврядування, яке, в свою чергу, покликане вирішити завдання виховання громадянина з високою демократичною культурою, активною громадянською позицією, гуманістичною спрямованістю, здатного до соціальної творчості, дій на користь удосконалення

своєї особистості, суспільства, держави.

Отже, заклади позашкільної освіти є важливим чинником у формуванні громадянської активності особистості вихованців, вихованні учнівської молоді як активних суб'єктів громадянської дії. Вони сприяють формуванню громадянської свідомості, розвитку лідерських якостей, підтримці громадських ініціатив та самореалізації учнів, створюючи освітнє середовище, де кожен може знайти своє місце та внести вагомий внесок у розвиток суспільства.

Список використаних джерел

1. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Бех, К.Чорна // Шкільний світ. 2007. № 13. С. 5.
2. Войчун О. В. Виховання громадянської активності студентів університету засобами студентського самоврядування. Миколаїв: МНУ, 2019. С. 54.
3. Громадянське виховання дітей та учнівської молоді у закладах позашкільної освіти: методичний посібник / за заг. ред. Л. В. Тихенко; упор. Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця. Суми: Університетська книга, 2021. С. 18–19.
4. Закон України «Про позашкільну освіту» [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
5. Мачуський В. В. Науково-методичне забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін.-ту проблем виховання НАПН України за 2016 рік / за ред. І. Д. Бега, Ж. В. Петрочко. Вип. 5. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 157-163.

В.Г. Власова, м. Біла Церква

РОЛЬ ВІРТУАЛЬНОГО МЕДІАПРОСТОРУ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Матеріал ставить на меті проаналізувати визначення поняття медіапростір та специфіки його функціонування в контексті естетичного виховання учнівської молоді. Підкреслено значення медіапростору як важливого ресурсу для оновлення та збагачення змісту естетичного виховання та мистецької освіти в школі.

Ключові слова. *учнівська молодь, естетичне виховання, медіапростір, мистецька освіта.*

У сучасному світі, де ізоляція та соціальне дистанціювання є одними з найуживаніших слів, значення використання віртуального медіапростору в естетичному вихованні учнівської молоді виходить на інший рівень.

Проаналізувавши окремі наукові позиції з трактування терміну медіапростір, відзначимо, що цей термін має деякі розбіжності в трактуванні свого змісту. Термін «медіапростір» широко використовується в різних науках

– філософії, соціології, політології, журналістиці, інформаційному праві та ін.

Серед науковців, які в специфічних аспектах різних наук вивчали медіапростір, можна назвати Н. Голованову, О. Зінчину, В. Конах, О. Селезньову та інших.

Н. Голованова під медіапростором розуміє весь обсяг інформації, що циркулює в інформаційних потоках, і всі засоби трансляції інформації, зокрема бібліотеки, архіви, сховища, засоби масової інформації, засоби усної комунікації, лекторські зали університетів і академій [1, с. 28].

В. Конах, розглядає поняття «національний медіапростір» [2, с. 124], охоплює у визначенні державно-територіальний аспект інформаційної взаємодії організацій й осіб та вводить поняття медіа-інфра-структури (традиційні та новітні мас-медіа), на основі якої і здійснюється зазначена взаємодія.

О. Зінчина, В. Токар наголошують, що медіапростір – це не просто відображення реальності, це картина світу, що соціально конструюється та, у свою чергу, відображає і конструює соціальний простір [3, с. 82].

О. Селезньова доводить, що медіапростір – це частина інформаційного простору, яка локалізується відповідною матеріальною територією та нематеріальною галуззю, обумовлює існування та діяльність засобів масової інформації (включаючи електронні), функціонує за межами внутрішнього світу людини, але здійснює прямий та опосередкований інформаційний вплив на її свідомість [4, с. 363].

Сьогодні медіа мають сильний вплив на молоде покоління, часто стаючи провідним засобом дистанційної освіти, джерелом естетичного виховання та фактором його соціалізації. Сучасна учнівська молодь існує у штучно створеному світі медіапростору, під впливом якого формується її світогляд і система цінностей. Сьогодні медіапростір – це численні Інтернет-портали, соціальні мережи, відео- та аудіопродукція, телевізійні канали. Не маючи персонального досвіду щодо багатьох явищ та подій, що відбуваються в світі, учнівська молодь будує знання про навколишню дійсність на інтерпретаціях.

Актуальність обраної теми полягає у висвітленні позитивних аспектів

впливу віртуального медіапростору на естетичне виховання учнівської молоді та можливостях освітніх Інтернет-ресурсів.

Використання віртуального медіапростору в естетичному вихованні учнівської молоді дає змогу змінювати ставлення до освіти як учителів, так і учнів. У традиційній системі освіти учитель є рушійною силою на уроці – передає інформацію, контролює і оцінює, в той час як учні, в більшій частині, пасивно засвоюють інформацію. Освітня модель з використанням віртуального медіапростору, ґрунтується на таких засадах, як-от: учень – центр, вчитель – консультант, навчальний процес – співпраця. Що дозволяє навчитися орієнтуватися у сучасному медіапросторі; застосовувати раціональні методи пошуку, використовувати та систематизувати інформацію; здійснювати аналіз медіаконтенту. Під час організації форм групового та колективного навчання, наприклад: експромтних та евристичних бесід чи дискусій з аналізу-інтерпретації мистецьких творів, коли відбувається емоційно заражена взаємодія між учасниками групи, в якій обговорюються мистецькі твори; теж саме можна говорити із приводу інших видів мистецтва – співу, музикування на музичних інструментах та ін. – без цього втрачається сенс уроків мистецтва, що поєднує учасників сумісним переживанням мистецтва. Йдеться про емоційне спілкування і переживання – творів мистецтва, співпереживання під час виконання і слухання музичних творів, перегляду фрагментів мистецьких вистав, кіно та ін. В організації практичної діяльності учнів дозволяє використовувати покрокове виконання зображення (будь-якого об'єкту у будь-якому жанрі образотворчого мистецтва), під час якого учням важливо простежувати етапність його створення з метою кращого опрацювання технічних прийомів зображення.

Естетичне виховання учнівської молоді в умовах інформаційного суспільства має багато нових аспектів, зумовлених швидкою зміною та трансформаціями у освітньому середовищі. Зважаючи на низку умов – збільшення ролі Інтернету, віртуальної комунікації, інтерактивної взаємодії, призводить до необхідності ґрунтовного вивчення цих процесів та

формулювання найбільш прийнятних засобів для використання цих ресурсів.

Таким чином, медіапростір має значний естетико-виховний потенціал. Останні досягнення в галузі високих технологій відкривають перед вчителями мистецтва широкі можливості для подальшого вдосконалення освітнього процесу галузі. Подальшими перспективами досліджень у цьому напрямі стануть розроблення методики використання віртуального медіапростору в естетичному вихованні учнівської молоді в мистецькій.

Список використаних джерел

1. Голованова Н. В. Медіапростір як важливий чинник побудови інформаційного суспільства. Актуальні проблеми державного управління. 2017. № 1. С. 27-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2017_1_6.
2. Конах В. К. Виникнення та еволюція поняття "медіа-простір" в науковій думці / В. К. Конах // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 2. С. 112-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_2_17.
3. Зінчина О. Б., Токар В. С. Медіапростір сучасного суспільства: проблеми дефініції. Матеріали VII Міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції «Місто. Культура. Цивілізація». Харків, 2017. С. 82-85.
4. Селезньова О. М. Термін «медіа-простір»: теоретичний підхід. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. С. 359-363.

Г.Л. Вороніна, О.В. Любухіна, м. Харків

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В ЖИТТЄВОМУ ПРОСТОРИ

У статті висвітлено досвід роботи закладу освіти зі створення структурно-функціональної моделі формування соціальної компетентності здобувача освіти. Автори, спираючись на визначення поняття «соціально успішна особистість старшокласника» як специфічного прояву компетентнісного розвитку особистості, зумовленого вимогами сучасного життя та особливостями освітнього процесу, розкривають зміст структурних блоків презентованої моделі: методологічно-цільовий, організаційно-суб'єктний, змістовно-технологічний та діагностувально-результативний.

Ключові слова: здобувачі освіти, формування соціальної компетентності, соціально успішна особистість, компетентнісний розвиток особистості.

Українське суспільство наразі гостро потребує компетентної, соціально зрілої, творчо активної молоді, орієнтованої на суспільно значущі досягнення й позитивну самореалізацію у всіх сферах життєдіяльності, здатну не тільки жити в світі, але й конструктивно перетворювати його заради спільного блага.

Сучасна соціокультурна ситуація, виклики щодо збереження цілісності й

державності України, що у війні виборює свої священні права, актуалізує завдання не тільки консолідації суспільства, але й нагальності інтеграції виховних зусиль закладів освіти для формування кращих якостей особистості, її компетентності, чіткої громадянської позиції й патріотизму.

Серед засад сучасного виховання особлива увага належить проектуванню цілісного освітнього простору, що ґрунтується на соціально-педагогічній парадигмі виховання, використанні форм і соціально-педагогічних технологій, які сприяють підтримці особистісного розвитку; оптимізації взаємодії групи й особистості; формуванні базових соціальних цінностей, якостей успішної людини.

Оскільки сучасне суспільство орієнтує особистість на успіх, досягнення належних результатів у своїй діяльності, питання соціальної компетентності, успішності здобувачів освіти наразі є одним із ключових аспектів особистісного розвитку, а успіх та життєві досягнення є найважливішими цінностями сучасної людини.

Ідеєю формування соціально успішної особистості наповнено зміст концепції "Нова українська школа» [1]. І.Бех наголошує на тому, що цільовим мейнстримом освіти сьогодення є формування нової людини, що вмє опрацьовувати інформацію, володіє «мисленням нового порядку», яке має бути критичним, креативним і піклувальним [2].

Вивчаючи різні точку зору дослідників, зауважимо, що дотримуємося точки зору науковців, які вважають, що успішність як поняття має об'єктивний та суб'єктивний аспекти. Успішність – це неодноразово верифікований досвід. Тож, скористаємося такою характеристикою соціально успішної особистості: «Соціально успішна особистість старшокласника» – складна системна характеристика, вмотивована спрямованість особистості, що визначається здатністю розвивати себе, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, – ґрунтується на системі цільових вмотивованих установок, ціннісних орієнтаціях, знаннях, уміннях і навичках виконувати життєві й соціальні ролі, виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні

процеси, передбачає творчу активність до життя й власного розвитку, усвідомлення успішності як власної цінності [3].

Слід зазначити, що проблема формування соціальної компетентності дітей різних вікових категорій є однією з найактуальніших у педагогічній науці та практиці. Учені висвітлюють різні аспекти феномена соціальної компетентності, а саме: підходи до її трактування (А. Аргайл, П. Берельсон, А. Гольдштейн, Ю. Жуков, О. Коблянська, В. Куніцина, Дж.Равен); окремі якості особистості та психологічні чинники, що визначають соціальну компетентність, умови і фактори її соціалізації (А. Венгер, Б. Вульф, І. Кон, А. Мудрик, А. Петровський), соціальне мислення й інтелект, моделі поведінки особистості (Д. Гілфорд, Ю. Ємельянов, Н. Кентор, Б. Саллівен, Р. Стернберг, Е. Торндайк); вивчення філософського, педагогічного, психологічного соціологічного аспектів соціальної компетентності (Т. Федорченко та В. Нечерда) тощо [3].

Аналіз наукових напрацювань дає підстави для виокремлення феномена соціальної компетентності підлітків як специфічного прояву компетентнісного розвитку особистості, зумовленого вимогами сучасного життя та особливостями освітнього процесу.

Наразі формування соціальної компетентності підлітків відбувається під час війни. Діти дуже вразливі до її наслідків, особливо коли стають свідками руйнівних проявів жорстокої агресії в реальному світі або через засоби масової інформації, що може серйозно впливати на їхній подальший розвиток та психологічний стан. У цьому контексті розвиток соціальної компетентності є важливою педагогічною проблемою для вчителів, батьків та громади й спонукає до пошуків ефективних шляхів її розв'язання.

Спираючись на особистісно орієнтований, компетентнісний, аксіологічний, системний підходи, що передбачають відповідні соціально-педагогічні умови та засоби формування соціальної компетентності здобувачів освіти, у Харківській гімназії №148 розроблено структурно-функціональну модель формування соціальної компетентності здобувача освіти.

Спрямована на створення умов для формування й розвитку соціальної компетентності підлітків, модель складається з чотирьох блоків: методологічно-цільового, організаційно-суб'єктного, змістовно-технологічного та діагностувально-результативного. Такий підхід дозволив створити в гімназії систему освітніх впливів, зокрема: ефективну мотивацію сфери саморозвитку, навчально-діяльнісне середовища, яке відповідає умовам проблемно-пошукового характеру, інтерактивної організації, креативної спрямованості, мобілізації кращих традицій сімейного виховання, що узгоджуються з психолого-педагогічними впливами; розвиток необхідних психологічних якостей (ініціативності, адекватної самооцінки, працездатності; застосування відповідних методів, форм, прийомів, що дозволяють формувати досвід успішної життєдіяльності, орієнтованої не тільки на особистісний розвиток, але й на ефективну гармонізацію з потребами локальних спільнот, громади і суспільства).

Треба відмітити, що організаційно-суб'єктний блок вміщує модель-супутник 1 «Служба психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу» та модель-супутник 2 «Науково-методичний супровід формування соціальної компетентності здобувачів освіти», які актуалізують необхідність створення в умовах війни служби психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу та організацію роботи лабораторії соціальних проблем як структури, що сприятиме розвитку професійних знань учителів, підвищенню їх кваліфікації, а значить, стане вагомим чинником успішної реалізації накреслених завдань.

Змістовно-технологічний блок розкриває соціально-педагогічні умови та засоби формування соціальної компетентності, визначає ресурси й механізми, форми, методи та прийоми роботи в організації відповідного вихованого впливу. Педагоги використовують широкий спектр педагогічного інструментарію, зокрема: case study, проектування, дослідження, інформаційно-комунікативні технології, ситуативний аналіз, “ковдра ідей”. Особливої ваги набувають такі напрями роботи, як забезпечення організаційно-педагогічних умов діяльності шкільної дитячої організації, залучення учасників освітнього

процесу до благодійної та волонтерської діяльності, що уможлиблює усвідомлення підлітками самоідентифікації, належності до соціуму, розуміння своїх прав та обов'язків, формування готовності до соціальних відносин і міжособистісних взаємодій.

Звичайно, представлена модель є складною системою, яка окреслює перспективу подальшої роботи з впровадження передових педагогічних технологій і кращого досвіду, удосконалення методики формування соціальної компетентності учнів та учениць, забезпечення ефективної співпраці з батьківською спільнотою й громадою. Розроблені підходи сприятимуть перетворенню гімназії на справжню фортецю знань і захисту дитинства, здатну попри війну надати дітям шанс шляхом якісної освіти та сформованої соціальної компетентності бути успішними.

Список використаних джерел

1. Концепція «Нова українська школа». URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna_%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf
2. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.
3. Федорченко Т., Нечерда В. Формування успішної особистості старшокласника у педагогічній теорії і практиці. URL: https://lib.iitta.gov.ua/734889/1/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9D%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B0_2020.pdf

М.О. Гетьман, м. Київ

ВИХОВАННЯ САМОВЛАДАННЯ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

У статті проаналізовано психолого-педагогічні вітчизняні та закордонні джерела щодо проблематики виховання самовладання як морально-вольової якості. Висвітлено погляди дослідників на ключові характеристики цього феномена, описано його основні прояви. Визначено, що самовладання є синтезом вольових і моральних проявів особистості та виступає регулятором поведінки людини в контексті її самопроявів та взаємодії з іншими.

Ключові слова: виховання, самовладання, морально-вольові якості, молодші підлітки, бойові мистецтва.

Морально-вольові якості зростаючої особистості є предметом уваги вітчизняних і закордонних дослідників у сферах психології та педагогіки.

У психолого-педагогічних джерелах процес виховання самовладання

розглядається в контексті морально-вольових якостей особистості. Так, в українській педагогічній науці (А. Артюшенко, І. Березовська, І. Бех, О. Бойван, Ю. Дубовик, В. Желанова, Ю. Ковальова, О. Ковтун, М. Сарнавський, О. Хникін, В. Цветков та інші) значимість морально-вольових якостей молодших підлітків (дисциплінованість, самовладання, цілеспрямованість) аргументується необхідністю виховувати зростаючу особистість, яка готова відповідати на виклики сьогодення в умовах змін.

Такі якості допомагають особистості відповідально ставитися до самореалізації, спрямовувати зусилля на досягнення результатів, зважено приймати рішення, відслідковувати, аналізувати та контролювати власні емоції.

У контексті дослідження феномену самовладання як морально-вольової якості ґрунтовними є наукові положення І. Беха. Дослідник наголошує, що характеристики, які є ядром особистості, похідні від її вольових зусиль, оскільки саме воля продукує моральну поведінку як результат власної життєтворчості. Дієвою рушійною силою для духовного зростання може виступати поєднання моральних устоїв з вольовими проявами, тобто самовладання [3].

На значенні виховання вольових якостей наголошено і в дослідженнях А. Артюшенка, який визначає самовладання як одну з ключових вольових якостей поряд із цілеспрямованістю, наполегливістю, рішучістю, сміливістю, ініціативністю тощо.

На думку Ю. Дубовик, морально-вольові якості є синтезом основних характеристик особистості, які допомагають регулювати власну діяльність, долати перешкоди, досягати цілей на основі ціннісних норм. Серед морально-вольових якостей, які мають бути сформовані в особистості для успішної самореалізації, дослідниця визначає витримку, цілеспрямованість, ініціативність, самовладання, сміливість, дисциплінованість, організованість, енергійність.

Моральні засади самовладання розкрито в роботах О. Бойван та О. Ковтун. Дослідники звертають увагу на моральні якості, які необхідно

формувати в зростаючій особистості (лояльність, самовладання, відповідальність). Учені характеризують самовладання як моральну якість особистості, яка є запорукою рівноваги між зовнішніми і внутрішніми факторами для приборкання надмірних емоційних проявів та імпульсів. Завдяки самовладанню людина здатна на адекватне оцінювання й аналіз життєвих обставин чи ситуацій, що є гарантією для їхнього успішного вирішення [4].

У такому ж руслі поєднання волі та моралі розглядає самовладання В. Желанова. Дослідниця, наводячи класифікацію морально-вольових якостей особистості, характеризує самовладання як синтез сміливості, витримки, рішучості, оскільки прояви вольових дій особистості невід'ємні від її моральних характеристик [5].

У закордонних наукових джерелах (G. Dewar, M. Inzlicht, B-J. Schmeichel, C-N. Macrae, T. Gendler, J. Gross, K. Milkman, D. Laibson, J. Lidstone, E. Meins, S. Kumst, D. Scarf, Y. Cho, J. Kim, D. Kennett, K. Keefer, H. Büyük та інших) проблематика виховання самовладання особистості, як правило, пов'язується із саморегуляцією поведінки, самодисципліною та самоконтролем.

Дослідниця G. Dewar [1], вивчаючи особливості виховання вольових якостей особистості (зокрема, дітей дошкільного й підліткового віку), розглядає самовладання в контексті самодисципліни, самоконтролю, здатності володіти собою, сили волі. Проявами цих якостей є саморегуляція, уміння контролювати та за необхідності гальмувати імпульсивну поведінку, стресостійкість, здатність відновлюватися від важких емоцій, уміння приймати виважені рішення та планувати свою діяльність.

У своїх роботах дослідниця акцентує увагу на практичному інструментарії для ефективного виховання самоконтролю та самовладання. Для дітей дошкільного віку варто на початковому етапі мінімізувати наявність подразників, які будуть відволікати їх у процесі діяльності, установлювати правила, нагадувати про необхідність їхнього дотримання, пояснювати, як і чому ці правила працюють на користь дитини. Дітей підліткового віку важливо

навчити самостійно розпізнавати «спокуси» та вживати необхідних заходів, щоб їх усунути. Окрім того, необхідно створити таке виховне середовище, де прояви самоконтролю та самовладання винагороджуються (емоційною підтримкою, призами, визнанням досягнень) [1].

Суголосними є і погляди дослідників (A. Duckworth, T. Gendler, J. Gross, K. Milkman, D. Laibson, J. Lidstone, E. Meins, S. Kumst, D. Scarf та інші), які розглядають самовладання як спроможність регулювати дії, думки й емоції, що проявляється через комплекс характерних умінь і навичок: здатність до планування та прогнозування, саморефлексія, самоконтроль, автономність. A. Duckworth, зокрема, зазначає, що вміння планувати є важливою складовою самовладання. Люди з більшою ймовірністю досягають результату, якщо аналізують перешкоди, з якими вони стикаються, та планують конкретні кроки щодо того, коли, де та як вони будуть діяти, прогнозують стратегії власної поведінки. Автономність як простір для виховання самоконтролю та самовладання передбачає створення для дитини можливостей для прояву себе та реалізації власного вибору [2].

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує, що самовладання є синтезом вольових і моральних проявів особистості на засадах ціннісних норм і переконань та виступає механізмом регуляції поведінки людини в контексті її самопроявів та у взаємодії з іншими.

Список використаних джерел

1. Dewar G. (2023). Teaching self-control: Evidence-based tips. URL: <https://parentingscience.com/teaching-self-control> (Дата звернення: 06.12.2023 р.)
2. Duckworth, A. L., Gendler, S. T., & Gross, J. J. (2014). Self-control in school-age children. *Educational Psychologist*, 49(3), 199–217. DOI: 10.1080/00461520.2014.926225
3. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
4. Бойван О., Ковтун О. Проблема формування студента-гуманіста в умовах діджиталізації освітнього середовища. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]. 2021. Вип. 35. Том 1. С. 153-156.
5. Желанова В. В. Морально-вольові особистості як суттєва детермінанта формування «навичок ХХІ століття». Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / голов. ред. І. В. Козубовська. Ужгород : Говерла, 2017. Вип. 2 (41). С. 99–101.

МОДЕЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ІЗ ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті схарактеризовано модель діяльності класного керівника із запобігання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі (діагностичний, цільовий, організаційний, діяльнісно-коригуючий, рефлексивний етапи).

Подано різні форми роботи з підлітками та їхніми батьками з проблеми запобігання булінгу із використанням інноваційних методів навчання.

***Ключові слова:** підлітки, булінг, запобігання булінгу, цифрове освітнє середовище, інноваційні методи навчання.*

Підлітковий вік є періодом, коли висока ймовірність появи булінгу, і наслідки булінгу можуть мати вкрай негативний характер. У прагненні зайняти бажані соціальні позиції підлітки можуть використовувати різні способи взаємодії, як позитивні, так і негативні, до яких, зокрема, належить булінг. Зміни у психоемоційній сфері можуть призвести до грубості, жорстокості, агресивності. Саме в цей час, засвоївши певні норми поведінки, підліток може слідувати їм усе життя. У цей час відбувається відносно усвідомлене та довільне становлення моральності підлітків у процесі спілкування. Саме тому для запобігання булінгу в підлітковому середовищі доцільно і необхідно підвищувати рівень комунікативної компетентності дітей, застосовувати різні техніки, спрямовані на корекцію комунікативної поведінки підлітків.

Цифрове середовище є додатковим простором для реалізації загроз та цькування, хоча й не є самостійним чинником їх виникнення. Висока користувальницька активність дітей у соціальних мережах та водночас їхня слабка поінформованість про небезпеки Інтернет-простору призводить до підвищеної тривожності дітей, що підвищує ризик суїцидальної поведінки. На сьогодні широко поширеним видом булінгу є кібербулінг – переслідування за допомогою електронних пристроїв, в тому числі мобільних телефонів та інтернету. У зв'язку із цим очевидна необхідність активізації виховного потенціалу школи із запобігання булінгу в освітньому середовищі.

Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі В. Шахрай

визначає як «систему педагогічних дій, спрямованих на недопущення (попередження) виявів булінгу та кібербулінгу серед учнів у процесі здобуття освіти та в позанавчальний час, і в основі яких – залучення здобувачів освіти до духовно-моральних цінностей, розвиток їх соціальних і емоційних навичок, здатності до емпатії, асертивної поведінки, виховання культури поведінки в цифровому просторі та активне використання з цією метою цифрових ресурсів і технологій» [3, с. 278].

Важливу роль у профілактиці булінгу у підлітковому середовищі відіграє класний керівник, оскільки саме він планує і координує всю виховну роботу з класом, обов'язково враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів, їх нахили й інтереси, рівень сформованості учнівського колективу. Класний керівник сприяє розвитку самоврядування в класі, створює умови для організації змістовного дозвілля, проводить відповідні заходи щодо профілактики правопорушень.

Ефективність здійснення цієї роботи залежить від авторитету класного керівника, тобто міри визнання учнями та їхніми батьками його компетентності, особистісних характеристик, якостей і духовних цінностей. Це виступає своєрідним консолідуючим фактором, який впливає на взаємини у класному й батьківському колективі. Безумовно, авторитет класного керівника вищий серед молодших школярів, оскільки діти цього віку схильні ідеалізувати свого першого вчителя, сприймати його накази, вимоги, стиль спілкування як єдино можливі. Підлітки здатні більш критично сприймати слова і дії класного керівника. Саме тому важливість наставницької ролі класного керівника в середніх класах зростає.

Для оптимізації діяльності класного керівника з проблеми запобігання булінгу серед підлітків у цифровому середовищі ЗЗСО нами було розроблено модель, яка охоплювала такі етапи: діагностичний, цільовий, організаційний, діяльнісно-коригуючий, рефлексивний.

Діагностичний етап мав на меті проведення педагогічної діагностики. Її ми проводили в рамках констатувального етапу дослідження, одним із завдань

якого було: з'ясування ефективності впливу організованих педагогічних дій, спрямованих на подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі з боку педагогів [3].

Було виявлено, зокрема, більшість педагогів усвідомлюють проблему булінгу та кібербулінгу, мають достатні знання і вміння щодо запобігання булінгу і кібербулінгу, проте недостатньо широко використовують цифрові інструменти з освітньою метою; виховна робота з учнями, спрямована на запобігання булінгу і кібербулінгу, педагогами здійснюється здебільшого періодично; приділяючи певну увагу питанням безпеки учнів в цифровому освітньому середовищі, прагнуть забезпечити позитивний мікроклімат в учнівському колективі, разом з тим недостатньо організовують роботу з батьками.

Ці результати було враховано для розробки стратегії подальшої роботи, яка здійснювалась на цільовому етапі. На ньому визначалась мета і завдання діяльності класного керівника з проблеми запобігання і подолання булінгу серед підлітків у цифровому освітньому середовищі. Такою метою постала: синхронізація виховних впливів і зусиль сім'ї і школи у плані запобігання булінгу серед підлітків.

Організаційний етап передбачав організацію роботи класних керівників, шкільних психологів з підлітками і батьками з проблеми запобігання булінгу на основі партнерської взаємодії. Класний керівник як основний організатор взаємодії попередньо планує заняття для учнів та дорослих (батьків), на яких вони вчаться новим формам поведінки, спрямованим на розвиток стресостійкості особистості, здатної самостійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. На цьому етапі виявлялись і врегульовувались наявні розбіжності і суперечності усередині трикутника «батьки-дитина-вчителі», узгоджувались позиції батьків і вчителів щодо цілей виховної діяльності з проблеми запобігання булінгу серед підлітків; планувались різні види спільної роботи з урахуванням інтересів усіх учасників взаємодії.

Наступний, діяльнісно-коригуючий етап забезпечував активізацію участі

підлітків у підготовці та проведенні колективних виховних заходів, спрямованих на запобігання булінгу з використанням широкого спектру сучасних інформаційних технологій, а також надання психолого-педагогічної допомоги батькам з метою усвідомлення їхньої відповідальності у вихованні дітей, налагодженні довірливого спілкування з дітьми, що прямим чином сприяє запобіганню булінгу серед підліткового оточення. Чим краще батьки знають свою дитину, її інтереси, захоплення, коло її спілкування, тим вірогіднішим буде те, що дитина їм довіриться у критичних для її життя і здоров'я ситуаціях. Групові заняття з учнями та дорослими, як правило, містять психотехніки з розвитку комунікативних навичок, профілактики асоціальної поведінки з основами правових знань, а також вправи, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей та ін. Для роботи з підлітками застосовувалися такі психотехніки, як-от: проведення психологічних тренінгів, використання вправ і технік з поведінкової терапії, казкотерапії, арт-терапії, ігротерапії і психодрами, рольових ігор на зниження рівня агресивності й ворожості, розвиток комунікаційних навиків і ефективних способів реагування на конфліктну ситуацію (робота в мікрогрупах підлітків); індивідуальна робота з учнями, що позиціонують себе жертвами; індивідуальна робота з підлітками, які виявляють схильність до цькування однолітків; психологічне консультування учнів. Для батьків застосовувались різноманітні форми роботи, як індивідуальні, так і групові, з метою покращення психологічного клімату в сім'ях, індивідуальні консультації.

На цьому етапі класний керівник забезпечував також участь батьків у підготовці та проведенні колективних виховних заходів, організацію і проведення групових та індивідуальних консультацій для батьків (за допомогою шкільного психолога), здійснював педагогічне керівництво діяльністю батьківської ради класу. Обов'язковим було забезпечення постійного зворотнього зв'язку з батьками – інформування батьків щодо результатів їхньої виховної роботи в сім'ях з метою вироблення певних заходів для її покращення.

Рефлексивний етап передбачав усвідомлення підлітками тих важливих моментів, про які вони дізналися у процесі роботи за розробленою нами експериментальною програмою, прийняття їх як власного надбання.

Отже, проблема запобігання булінгу серед підлітків потребує зусиль закладів як загальної середньої, так і вищої педагогічної та післядипломної освіти, адже провідну роль у цьому процесі відіграє вчитель. Успіх роботи педагога значною мірою залежить від його професійного саморозвитку, оскільки він має володіти високим рівнем педагогічної компетентності, для того, щоб налагодити ефективну роботу зі школярами, а також партнерську взаємодію з батьками підлітків.

Список використаних джерел

1. Гончар Л. В. Підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків. Наукові інновації та передові технології (Серія «Педагогіка»). 2024. № 1(29). С.627-635

2. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. Перспективи та інновації науки. 2022. № 4(9). С. 144-155. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-15](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-15)

3. Шахрай В. М. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники, рівні виміру. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Ін-ту проблем виховання НАПН України (Київ, 23 листопада 2023 року). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 277-282.

Ю.О. Демидова, м. Київ

ФІЛОСОФСЬКІ ВИТОКИ ЕМОЦІЙНОГО СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ ОСОБИСТІСТЮ

Тези присвячено актуальній проблемі вивчення філософських витоків емоційного сприйняття світу особистістю. З цією метою проаналізовано філософські ідеї та положення філософів античності, раціоналістичної філософії, німецької класичної німецької філософії, теорії пізнання, феноменології, екзистенціалізму, неоконсерватизму.

Ключові слова: емоційне сприйняття світу, емоції, почуття, пристрасті, духовні цінності.

Проблема емоційного сприйняття світу особистістю завжди була у полі зору філософів, які відмічали провідну роль емоцій у формуванні світогляду, цінностей, моралі та поведінки дитини.

У філософії емоції розглядаються як важлива складова сприйняття світу

дитиною через її сприйняття себе, інших людей та довкілля. Завдяки емоціям дитина виявляє інтерес до різних явищ життя, пізнає світ, виражає своє ставлення, використовує емоції для саморозвитку, комунікації, взаємодії з іншими людьми .

Філософи різних епох і суспільних формацій, різних наукових шкіл звертали увагу на проблему емоційного сприйняття світу особистістю дитини, намагаючись пояснити природу, функції та значення емоцій у сприйнятті світу людиною.

Античні філософи по-різному оцінювали роль емоцій у сприйнятті світу. Так, Епікур розмежовував відчуття та почуття. У поглядах Демокріта емоції та розум однаково регулюють поведінку людини. На переконання стоїків емоції є джерелом страждань і помилок. Почуття у поєднанні з прагненнями визначались ними як афекти.

Протягом тривалого часу у західній філософії домінував погляд на емоції, як руйнівні «пристрасті», антиподи «розуму» [2]. Згідно такого підходу розум визначався найвищою чеснотою, властивою тільки людині, тоді як емоції вважались деструктивними щодо раціонального сприйняття світу і життя. Таке бачення бере свій початок від Платона, що спричинило побічне тлумачення емоцій у західній науковій думці. Такі ж погляди переважали і у Сократа.

У раціоналістичній філософії Т. Гоббса увага акцентується на взаємозв'язку на здатності людини сприймати світ і пізнавати його через органи відчуття. Емоційне сприйняття світу особистості детермінується бажаннями та відразою, які він тлумачить як рух життя, спонукання людей до істин, які вони шукають. Філософ, зауважує на мінливості станів людини, таким чином, що одні й ті ж речі здатні викликати різні бажання і відрази, так само як різні люди відчують різні бажання по відношенню до одного об'єкта. Філософ характеризує цілий спектр емоцій, які він об'єднує у групи: любов, ненависть, зневага; задоволення (розумове), невдоволення; радість, страждання, горе; сподівання, відчай; страх, сміливість, гнів тощо. У німецькій класичній філософії І. Канта сприйняття світу пов'язується з концепцією суджень, що

ґрунтується на чуттєвості (почуття, емоції), розумі (умовиводи) та розсудливості (поняття і судження) індивіда. Філософ вперше ввів до наукового обігу поняття «світогляд», який є результатом сприйняття та осмислення світу і себе в ньому. Сприйняття світу і його пізнання є результатом поєднання почуттів і понять. Почуття і емоції є важливою частиною людської природи, що сприяють пізнанню світу і моралі. Філософ вважав, що емоції є суб'єктивними і змінними, тоді як пізнання і мораль вимагають певної об'єктивності і універсальності. На думку І. Канта неконтрольовані волею та розумом емоції можуть бути небезпечними. Саме тому він поділяє емоції на патологічні і моральні. Патологічні емоції визначають крайнощі і, як правило, вони залежать від зовнішнього стимулу, зокрема, радість, сум, страх, гнів. Тоді як моральні емоції залежать від самої людини, її вихованості (розсудливості) або досконалості. Такими емоціями є повага, совість, любов. Згідно розуміння емоцій І. Кантом, патологічні емоції є слабкі і недостойними людини, тоді як моральні емоції є сильними і шляхетними.

Теорія пізнання Ф. Brentano (1838-1917), представника аналітичної філософії, побудована на психологізації цінностей, які є основою формування позитивних та негативних емоційних проявів любові і ненависті. Через інтенційність Ф. Brentano спробував розкрити сутність емоцій, як феноменів, що відрізняються від відчуттів, уявлень та суджень. На думку ученого, емоції не відображають реальність, але надають їй певний смисл чи цінність. Слідуючи філософській традиції античності Ф. Brentano поділяв емоції на почуття та пристрасті. В його розумінні почуття є простими емоціями, що виникають як певна реакція на певний об'єкт чи подію і можуть бути позитивними (любов, радість, насолода) чи негативними (ненависть, смуток, біль). Пристрасті, тлумачилися автором як складні емоції, пов'язані з бажаннями та цілями особистості, що можуть бути активними (спрага, гнів, ревності) чи пасивними (страх, надія, розпач). Відповідно пристрасті мають більшу силу і тривалість, аніж почуття, і можуть спричинити різні наслідки для особистості.

На переконання філософа, прояви емоцій, їхня інтенсивність, спрямованість і тональність залежать не лише від спадковості, а й від виховання і культури особистості.

Положення Ф. Brentano стосовно емоцій в основному поділяв М. Шелер, який вважав, що емоційні та апіорні (ті, що передують досвіду) цінності розпізнаються за рангами через інтенціональну акцію уподобання. Вищі цінності є духовними.

Розуміння проблеми світу та його емоційного сприйняття особистістю є стрижневим у філософії екзистенціалізму. З позицій екзистенційної філософії, людина стикається з безліччю проблем, страждань, протиріч, абсурдом, що не можна повністю пояснити, розв'язати за допомогою розуму або науки. Саме тому емоції, почуття, інтуїція, воля та свобода розглядаються у якості основних джерел пізнання себе та сприйняття світу. Виходячи з цих позицій, цілком зрозумілою є критика С. К'єркегором ідей Г. Гегеля, в основі якої було заперечення розумності влаштування світу. У розумінні С. К'єркегора людина емоційно сприймає світ, а це означає, що її сприйняття і пізнання світу є суб'єктивним, тоді як об'єктивне пізнання є недосяжним.

Емоційне сприйняття світу залежить від ставлення особистості до релігії, моралі, суспільства та інших аспектів людського буття. Так, С. К'єркегор запропонував концепцію трьох стадій становлення людини: естетичної, етичної та релігійної, що визначають різні способи емоційного сприйняття свого життя людиною. Естетична стадія характеризується широким спектром емоційного сприйняття життя від насолоди, задоволення до розчарування і переживання депресії. На етичній стадії світ сприймається через призму моральних категорій добра, правди, обов'язку, що також може призвести до втрати індивідуальності. Релігійна стадія розглядається філософом як ірраціональна, орієнтована на пошук зв'язку з Богом, але сповнена емоціями надії, віри в диво та ін.

Феноменологічний метод Е. Гуссерля збагатив екзистенційну методологію, що ґрунтувався на ідеї вивчення свідомості на основі інтуїції. Метод Е. Гуссерля сприяє внутрішньому входженню у потік людської

свідомості, Феноменологічний метод Е. Гуссерля показав свою ефективність не лише у загальних дослідженнях людської свідомості, як феномену, спрямованого на пізнання і сприйняття світу, а й у дослідженнях повсякденної свідомості, що перебуває у емоційної навантаженості чи перенавантаженості емоціями, здебільшого негативними. Основними формами емоційного стану повсякденної свідомості з точки зору філософа виступають страх, провина, відповідальність, турбота тощо. Саме завдяки їм людина сприймає світ. Водночас ключовими залишаються питання справжності і несправжності існування, що значною мірою пов'язані з емоційним сприйняттям світу.

У філософській теорії емоцій мас Д. Муазі доводить циклічність та зворотність емоцій у глобальному сенсі, обстоює ідею зіткнення емоцій в історичному поступі людства. Його бачення і розуміння емоцій відрізняється від поглядів Ф. Фукуями, де переважають оптимістичні емоції стосовно майбутнього демократії та С. Гатінгтона, який вельми песимістично схарактеризував битву цивілізацій. На противагу їм, Д. Муазі виоремив три базових емоції: страх, надія, приниження, які на його думку пов'язані з впевненістю, здатністю вирішувати власні проблеми і поратися з труднощами, а також із взаємовідносинами з іншими. «Страх – це невпевненість у собі. Якщо у вашому житті переважає страх, ви побоюєтеся теперішнього й очікуєте, що майбутнє стане іще не безпечнішим. На противагу страхові, надія – це вияв упевненості, вона ґрунтується на переконаності, що сьогодні ліпше за вчора, а завтра буде ліпше за сьогодні. А приниження – це зачеплена впевненість тих, хто втратив віру у майбутнє» [1]. На думку автора, від балансу цих емоцій залежить не лише здоров'я окремої особистості чи нації, а й здоров'я світу, що знайшло підтвердження через застосування авторського методу – картографії емоцій.

Таким чином, філософія є важливим підґрунтям у розумінні сприйняття світу особистістю, а філософські ідеї, положення визначають методологічні підходи до всебічного вивчення проблеми.

Список використаної літератури:

1. Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють

світ. Київ: Брайт Букс. 2018. 184 с.

2. Solomon R.C. The Passions: Emotions and the Meaning of Life. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1993.324 p.

С.С. Довбиш, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПОВОЄННОЇ АДАПТАЦІЇ ВETERANІВ: ДОСВІД СПІВПРАЦІ ГО З РЕАБІЛІТАЦІЙНО- СПОРТИВНИМИ ЦЕНТРАМИ

Співпраця між громадськими організаціями та реабілітаційно-спортивними центрами є ключовим елементом успішної реабілітації та адаптації ветеранів. Це дозволяє забезпечити їм доступ до необхідних ресурсів, підтримку та позитивну атмосферу, яка сприяє їхньому повноцінному інтегруванню в суспільство та успішному поверненню до цивільного життя.

Ключові слова: ветерани, реабілітація та повоєнна адаптація: реабілітаційно-спортивні центри.

Проблема адаптації ветеранів і ветеранок є актуальною для всіх країн, що брали участь у воєнних діях. Нещодавно американські фонди й організації об'єдналися, щоб створити коаліцію «Face the Fight™» з метою запобігання самогубствам серед ветеранів і ветеранок. Такі заходи важливі, оскільки рівень самогубств у цій групі населення є досить високим [4].

Україна з більш як мільйоном громадян, які проходять службу в Збройних Силах, має великий потенціал для розвитку власного досвіду в адаптації ветеранів. Загальнонаціональне опитування показало, що головні проблеми, з якими стикаються ветерани, це психологічна нестабільність, проблеми з фізичним здоров'ям та отриманням медичної допомоги, а також відсутність інклюзивного середовища й адаптованого робочого місця для інвалідів.

Компанії, які наймають ветеранів, повинні готуватися до їхньої інтеграції та адаптації, звертаючи увагу на зміни, які відбулися в їхній життєвій підготовці через службу. Успішна адаптація може покращити атмосферу та продуктивність праці в колективі, забезпечуючи новий досвід і мотивацію ветеранів для досягнення спільних цілей.

Плануючи програму адаптації для ветеранів у контексті організації,

важливо враховувати не лише законодавство та зовнішнє середовище, але й особливості стратегії, фінансові можливості, технології, які використовуються, та корпоративну культуру. Робочі місця мають свої вимоги до здоров'я, відповідальності, автономії й різноманітності, і це важливо врахувати у процесі розроблення програми.

Ветерани, які повертаються з війни, принесуть із собою дуже важливий досвід, але також можуть потребувати особливої уваги й підтримки. Зміни, які вони спроможні принести в колектив, можуть виявитися значними, і нам варто готуватися до цього. Період адаптації може бути складним для ветеранів, оскільки вони змінюються під впливом військового досвіду, слід бути готовими надати їм підтримку й розуміння.

Важливо пам'ятати, що кожен ветеран має свої унікальні потреби й досвід, тож програма має бути гнучкою й індивідуалізованою, щоб забезпечити їм найкращу можливу підтримку.

Коли ветерани повертаються з війни, їхні навички та кваліфікація часто можуть виявитися застарілими або не відповідати вимогам сучасного ринку праці. Однак вони часто здобувають нові вміння та компетенції під час служби, які можуть бути корисними для компанії. Проте мотивація ветеранів може бути складною, особливо якщо вони зіткнулися з травматичними подіями чи мають проблеми зі здоров'ям [2].

Недостатність мотивації може виникнути з різних причин, а саме: відчуття безпорадності або невизначеності у зв'язку зі змінами в житті, несприятливі умови праці чи внутрішні конфлікти. Однак за правильного підходу можна стимулювати їхню мотивацію, забезпечуючи відчуття гідності, справедливості й можливості розвитку в новому оточенні.

Варто зазначити, що ефективність програми адаптації ветеранів залежить від різних факторів, таких як специфіка бізнесу, його фінансове становище та лідерство. Інтеграція ветеранів у колектив може виявитися більш успішною, якщо в компанії вже існують механізми для забезпечення добробуту й інклюзивності серед працівників.

У документі ООН різноманітність розглядається як сукупність усіх відмінностей між людьми та групами, унікальність кожної особистості. Інклюзивність як концепція передбачає розуміння й позитивне використання цієї різноманітності як ресурсу. Зосереджуючись на усвідомленому й позитивному підході до різноманітності, організації можуть створити сприятливе середовище для роботи, що сприяє розвитку бізнесу.

Компанії, що приймають інклюзивні підходи, шукають шляхи допомогти ветеранам у «входженні» в нове середовище, допомагаючи їм реалізувати свій потенціал і бути ефективними, незважаючи на можливі обмеження. Це може означати різноманітні організаційні зміни – від адаптації робочих процесів до створення спеціальних умов праці для ветеранів.

Реабілітація та повоєнна адаптація ветеранів є важливим етапом їхнього соціального і професійного відновлення після перебування в зоні бойових дій. Здатність адаптуватися до цивільного життя та повернутися до нормального функціонування в суспільстві вимагає комплексного підходу та співпраці різних структур, зокрема громадських організацій (ГО) та реабілітаційно-спортивних центрів. Перудусім необхідно визначити поняття реабілітації й повоєнної адаптації ветеранів. Реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичного, психічного й соціального статусу особи, яка постраждала внаслідок воєнних подій. Повоєнна адаптація зі свого боку передбачає процес пристосування ветерана до мирного життя та забезпечення йому можливості успішно інтегруватися в суспільство [1].

Важливою складовою реабілітації та адаптації є фізична реабілітація. Реабілітаційно-спортивні центри забезпечують ветеранам можливість заняття спортом і фізичною реабілітацією, що сприяє відновленню фізичної форми та покращенню загального стану здоров'я. Спорт допомагає ветеранам зняти стрес, покращити настрій та підвищити самоповагу.

Крім того, важливою частиною реабілітації є психологічна підтримка. ГО спільно з реабілітаційно-спортивними центрами забезпечують консультативну підтримку психологів, яка допомагає ветеранам впоратися з травмами, стресом

та посттравматичним стресовим розладом. Психологічна підтримка є важливим елементом повноцінної адаптації ветеранів у повоєнне життя.

Реабілітаційно-спортивні центри можуть надавати ветеранам професійну реабілітацію та підготовку до нових професійних викликів. Це може включати навчання новим навичкам та отримання кваліфікації в різних сферах діяльності, що допоможе ветеранам знайти роботу й успішно інтегруватися в суспільство.

Особливий акцент варто зробити на питанні соціальної підтримки. ГО та реабілітаційно-спортивні центри спільно забезпечують ветеранам доступ до соціальних програм, допомоги в оформленні документів, отриманні медичних послуг та іншої необхідної підтримки. Це допомагає ветеранам відчувати себе підтриманими та забезпечує їм необхідні ресурси для повноцінного життя [3].

Отже, співпраця між громадськими організаціями та реабілітаційно-спортивними центрами є ключовим елементом успішної реабілітації та адаптації ветеранів. Це дозволяє забезпечити їм доступ до необхідних ресурсів, підтримку й позитивну атмосферу, яка сприяє їхньому повноцінному інтегруванню в суспільство та успішному поверненню до цивільного життя.

Список використаної літератури

1. Акименко Ю. Ф., Сила Т. І. Як допомогти родині учасника бойових дій : [методичний посібник для соціальних працівників і психологів]. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. 144 с.
2. Актуальні питання фізкультурно-спортивної реабілітації учасників військових локальних конфліктів в Україні. Юденко О.В., Крушинська Н.М., Юденко Ю.М. Science – the Future of The World. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Portal Publishing. Prague, Czech Republic. 2020. Pp. 170-176. URL : <http://el-conf.com.ua/>.
3. Бриндіков Ю.Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 559 с.
4. Готовність студентів-бакалаврату до участі у фізкультурно-спортивній реабілітації з використанням засобів футболу [Електронний ресурс] / Д.С. Бабенко, О.В. Юденко, С.В. Бойченко. Теоретико-методичні аспекти фізичної культури і спорту : Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. Київ: НУФВСУ. 2020. URL: https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/vseDocumenti/materialy_konferentsiyi_-_ivanofrankivsk-kyyiv_28.05.2020.pdf.

МАТРИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОЇ РЕАЛЬНОСТІ

У статті описуються компоненти матричної моделі формування успішності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти в умовах поствоєнної реальності: методологічно-цільовий блок, організаційно-суб'єктний, змістовно-технологічний, діагностувально-результативний.

Ключові слова: *учні старших класів, заклади загальної середньої освіти, умови поствоєнної реальності.*

Складна соціально-економічна ситуація в Україні на тлі тривалих воєнних дій негативно впливає на стан освіти, зокрема і загальну середню. Невизначеність і непередбачуваність майбутнього, дистанційний або гібридний режими навчання ослаблюють виховні впливи освіти. Потужно на формування зростаючої особистості впливають психічні травмоутворюючі ситуації, пов'язані із життям і смертю. Отже, завданням освіти постає підтримка та допомога в зростанні та підготовці до дорослого життя. Учителі та всі учасники освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти працюють на формування життєвої успішності учнів, особливо в старших класах.

Тож для результативності цього процесу необхідним і обов'язковим є розроблення практикоорієнтованої матричної моделі формування життєвої успішності учнів старших класів. Під матричною моделлю розуміємо логічне поєднання окремих складових освітнього процесу, зміст яких може визначати кожен заклад загальної середньої освіти відповідно до своїх особливостей. З одного боку, це сприятиме полегшенню структуризації виховної діяльності закладу, з іншої – визначить специфічний вектор її розвитку для формування необхідних життєвих якостей і навичок у старшокласників.

Для побудови матричної моделі формування життєвої успішності учнів старших класів проаналізовані різноманітні як вітчизняні, так і закордонні освітні моделі. Серед світових моделей виховного процесу релевантними визнано:

- модель позитивного шкільного клімату (The Positive School Climate Model);

- особистісно-орієнтована модель (Personalized Learning Model);
- модель розвитку мислення (Growth Mindset Model);
- модель соціальної підтримки;
- модель партнерства і співпраці [1].

На основі аналізу цих закордонних моделей вважаємо, що для моделі формування життєвої успішності учнів старших класів важливими умовами мають бути: забезпечення сприятливого освітнього середовища; забезпечення конструктивної взаємодії в учнівському колективі; соціальна підтримка учнів; розбудова партнерства і співпраці під час навчання. Для успішності учнів також можна виокремити низку важливих життєвих навичок: асертивність, емпатію, приймання рішень, лідерство, вміння працювати в команді, наполегливість і стійкість із долавання перешкод, – із якими закордонні науковці пов'язують успішність учнів старших класів.

Серед вітчизняних освітніх моделей особливу увагу приділено вивченню моделей науковців Інституту професійної освіти НАПН України. Це пов'язано із застосованими сучасними підходами та принципами до розроблення моделей, їхнім науковим обґрунтуванням, концептуальною побудовою й логічною структуризацією, що збігаються з нашим баченням процесу моделювання різноманітних моделей в освіті. Так, спираючись на модель П.Г.Лузана із співавт. [4], нами обрана чотирьохкомпонентна модель, що складається з таких блоків: методологічно-цільового, організаційно-суб'єктного, змістовно-технологічного, діагностувально-результативного.

Методологічно-цільовий блок включає мету виховної діяльності, її цільові орієнтири, методологічні підходи та принципи. Мета полягає у формуванні життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності. Напрямами або цільовими орієнтирами визначено розвиток життєтворчих здібностей, ключових життєвих навичок, якостей успішної особистості, залучення учнів до соціально успішної діяльності.

До організаційно-суб'єктного блоку увійшли організаційно-педагогічні умови, режими трансляції виховних впливів, структурно-організаційний

концентр ті суб'єкти виховного процесу. Науковцями лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України організаційно-педагогічними умовами формування життєвої успішності учнів старших класів визначено: розвиток системи загальнолюдських цінностей; розроблення практико орієнтованих моделей і механізмів формування життєвої успішності старшокласників; оновлення інструментально-технологічного забезпечення формування життєвої успішності; науково-методичний супровід діалогової взаємодії суб'єктів освітнього процесу [3].

У зв'язку з особливостями освітнього процесу в умовах війни режимами трансляції виховних впливів можуть бути очний, дистанційний або змішаний. Суб'єктами процесу виступають усі його учасники: учні, учителі, батьки, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, громадянського суспільства тощо.

У змістовно-технологічному блоці увага акцентується на змістовому концентрі, інструментально-технологічному забезпеченню, механізмах і ресурсах виховних впливів.

Діагностувально-результативний блок зосереджено на діагностиці, моніторингу та порівнянню одержаного результату процесу формування життєвої успішності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти з очікуваним. Критеріями сформованості життєвої успішності старшокласників дослідниками обрані: усвідомлення власного життєвого призначення, спрямованість на досягнення успіху та результативність власної життєдіяльності [2]. Проявам показників кожного із трьох критеріїв загальними рівнями сформованості життєвої успішності учнів старших класів є початковий, середній і сталий.

Очікується, що в результаті виховної діяльності закладу загальної середньої освіти нами буде сформовано в наших випускників чітко визначені ціннісно-сміслові орієнтири й розвинуті життєтворчі здібності, уміння та ключові навички, необхідні для здатності успішно діяти в конкретних життєвих

ситуаціях сучасного мінливого середовища.

Список використаних джерел

1. Єжова О.О. Шкільне освітнє середовище в моделюванні процесу формування життєвої успішності учнів старшої школи. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. Вип. 11. С. 77-80.

2. Кириченко В., Єжова О., Нечерда В. Критеріальний апарат дослідження процесу формування життєвої успішності учнів старших класів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця: ВДПУ, 2023. Вип. 75. С. 37-43. URL: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-75-37-43>

3. Кириченко В. І., Єжова О. О., Нечерда В. Б., Вороніна Г. Л. Організаційно-педагогічні умови формування життєвої успішності учнів старших класів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип.209. С. 191-198.

4. Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу : монографія. / О. А. Тітова, П. Г. Лузан, Т. М. Пащенко, І. А. Мося, А. В. Остапенко, О. Ю. Ямковий. За наук. ред. О. А. Тітової. Київ: ІПО НАПН України, 2023. 272 с.

К. О. Журба, І. М. Шкільна, м. Київ

СТАН СФОРМОВАНOSTІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Тези присвячено важливій проблемі стану сформованості національної солідарності в учнівській і студентській молоді в умовах війни та повоєнного часу. У ході дослідження виявлено когнітивний, емоційно-ціннісний, довільної спонуки та поведінковий критерії, а також визначено високий, достатній, низький рівні сформованості національної солідарності в учнівській та студентській молоді.

Ключові слова: національна солідарність, учнівська та студентська молодь, критерії, показники, рівні сформованості.

Формування національної солідарності в учнівській та студентській молоді є питанням збереження України в умовах випробувань, протистояння російській військовій агресії та геноциду української нації. Тільки згуртованість довкола національних інтересів та захисту України, усвідомлення кожним громадянином своєї місії та докладання спільних зусиль, а також залучення світової спільноти допоможуть зберегти Українську державу і людський капітал, відновити економічний і суспільний розвиток. У цьому процесі значна роль відводиться вихованню української молоді.

На констатувальному етапі експерименту ставились завдання:

- визначити критерії і показники рівнів сформованості національної солідарності учнівської і студентської молоді;
- з'ясувати ступінь розуміння молодшими підлітками понять «національна солідарність» та її значення у національному становленні;
- основні труднощі і проблеми у формуванні національної солідарності в учнівської і студентської молоді;
- виявити рівні сформованості національної солідарності в учнівської і студентської молоді.

Експериментальне дослідження здійснювалося у чотири етапи та включало:

- розробку програми констатувального етапу експерименту;
- безпосереднє проведення констатувальних зрізів за діагностувальними методиками;
- узагальнення результатів констатувального експерименту;
- визначення рівнів сформованості національної солідарності в учнівської та студентської молоді.

Для розв'язання завдань констатувального експерименту використовувався комплекс діагностувальних методів, таких як: анкетування, опитування, бесіди, інтерв'ю, незалежні характеристики, незакінченого речення, інтелектуальної гри, мозкового штурму, дискусії, обговорення, аналіз проблемних ситуацій, творчих завдань, творів-роздумів, проєктів, вправ, роботи з картками, роботи у групах, педагогічного спостереження, тестування, вивчення документів і матеріалів навчально-виховної роботи класних керівників, що забезпечило достовірність і об'єктивність показників.

Визначено критерії і показники сформованості в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу.

Так, показниками *когнітивного* критерію визначено: знання, і судження школярів про цінності (свобода, гідність, справедливість, рівність, відповідальність, громадянська активність, згуртованість) у загальній структурі

феномену національної солідарності; розуміння їх значущості у власному житті; усвідомлення ролі згуртованості і об'єднання українців у всьому світі задля досягнення спільних цілей (відстоювання територіальної цілісності, повоєнне відновлення України), ціннісне ставлення до Батьківщини, рідної мови, національна ідентифікація, відповідальність та причетність до долі України та української національної культури, повага до державних атрибутів та традицій українського народу, віра у майбутнє України;

Показники *емоційно-ціннісного* критерію: включає прагнення до солідаризації, прояви любові до родини, рідного краю, Батьківщини, інтересу до історії і культурно-духовної спадщини українського народу, української мови і моралі, повага до людей, які проживають і працюють в Україні, ідентифікація себе з українським народом, бажання прилучитися до моральних цінностей українського народу (свобода, гідність, справедливість, рівність, відповідальність, громадянська активність, згуртованість), а також відображає основні мотиви національної солідарності (україноцентричні, адаптації, конформістські), які впливають на вибір стратегії поведінки, її саморегуляції поведінки, усвідомлення себе відповідальним громадянином України. Показники критерію *довільної спонуки*: сконцентрованість на меті, усіх своїх позитивних набутках стосовно свідомого прийняття смисложиттєвих цінностей, уміння зосереджуватись та рішучість у досягненні сенсу свободи, любові, справедливості і гідності.

Показники *поведінкового* критерію: визначає поведінку індивіда та дієву любов до рідного краю, використання української мови, повагу та толерантне ставлення до звичаїв, культури, традицій різних народів, що населяють Україну та визнання їх заслуги у розбудові України, прояви готовності відстоювати інтереси України і протистояти антиукраїнській ідеології, зневажливому ставленню до національної української культури, сепаратистським настроям, активна участь у суспільно громадській і добродійній діяльності, відстоювання своїх прав, активна громадянська позиція.

Проведена бесіда з учнями 9-11-х класів та студентів I-II курсів закладів

вищої освіти на тему «Українці консолідують світ», показала, що юнаків і юнок хвилюють проблеми національної солідарності. Розмірковуючи над питанням збереження Української держави в умовах російської агресії та її повоєнної відбудови, респонденти відповіли, що перш за все українці мають об'єднати довкола демократичних цінностей увесь світ (75,3 %), війна в Україні є справою не лише українців, а й усього цивілізованого світу (68,9 %), українці показали усьому світові свою сміливість, мужність, здатність разом протидіяти ворогу (53,5 %), українці мають керуватися національними інтересами (51,0 %), вчитися мислити на рівні держави (45,4 %), здолати корупцію (42,9 %), розвивати нові технології, у тому числі і військові (36,8 %), відбудовувати Україну (30,7 %), діяти разом, згуртовано (28,2 %), формувати правові інститути європейського рівня (19,8 %), підтримувати одні одних (18,2 %), підтримувати ЗСУ (17,9 %). Водночас, у відповідях респонденти вказали на відсутність сильного політичного лідера, якому би українці довіряли (8,4 %), нездорову конкуренція серед політиків, що шкодить національним інтересам (7,5 %), багато корупційних скандалів, що підриває довіру до України (6,5 %), помилки у зовнішній політиці та нездатність ефективно використовувати усі важелі для досягнення мети (5,4 %), брак міжнародних ЗМІ та інформації про Україну (4,5 %), відсутність українських представників та українських кафедр у європейських університетах (3,2 %). Водночас, українцям потрібно розвивати самоврядування в громадах (3,2 %), вчитися бути господарями на своїй землі (2,5 %), об'єднуватися заради перемоги і майбутнього України (2,5 %), бути більш ініціативними (1,9 %), підприємливими (1,5 %), не розраховувати на те, що хтось розв'яже існуючі проблеми (0,9 %), просувати і лобіювати українські інтереси у світі (0,5 %).

Виходячи з нашого розуміння національної солідарності та враховуючи особливості юнацького віку, нами визначено такі компоненти, критерії та показники в оцінюванні рівнів сформованості національної солідарності. Відповідно до компонентів, критеріїв та показників нами було визначено наступні рівні сформованості національної солідарності: високий, середній і

низький.

Учні і студенти з *високим рівнем* сформованості національної солідарності мають добрі знання про історію і національну культуру України, сучасні політичні і державні процеси, уміють їх аналізувати та оцінювати їхню роль у житті країни та окремої людини, усвідомлюють необхідність національної солідарності заради національних інтересів. Мають уявлення про народні звичаї, традиції та обряди, люблять українську мову і послуговуються нею, шанують символи України. У своїй поведінці орієнтуються на цінності свободи, справедливості, гідності, рівності, відповідальності, згуртованості, громадянської активності. Діти цієї групи усвідомлюють свою приналежність до українського народу, мають добре розвинені почуття національної гордості, любові до Батьківщини. Діти цієї групи добре знають свої права і обов'язки і вміють їх відстоювати. Школярі є згуртованими, охоче беруть участь у спільній діяльності, виявляють громадянську активність у житті класу, школи, у прийнятті моральних рішень та виконанні доручень.

Для учнів і студентів із *середнім рівнем* сформованості національної солідарності характерним є добрий розвиток моральних якостей, почуття справедливості, гідності, рівності, свободи щодо себе та вибіркоче ставлення до інших. Національна солідарність визначається ставленням до спільної діяльності, перевагою власних інтересів над колективними, бажанням підкреслити власні заслуги. Такі діти рідко ініціюють спільні проекти, намагаються бути «як усі», потребують спонуки і заохочення до громадянської активності, вивчення української історії, народних традицій, звичаїв та обрядів. Слід відмітити ситуативні та конформістські мотиви, які переважають у поведінці дітей, висловлювання часом діаметрально протилежних суджень. Також учні та студенти цієї групи виявляють відповідальність, якщо є контроль з боку дорослих, не завжди дотримують слова, не готові протистояти приниженню власної чи національної гідності.

Учні та студенти з *низьким рівнем* мають обмежені або не завжди вірні уявлення про національну солідарність, не проявляють інтересу до історії

України, національної культури, моральних цінностей. Послугуються українською мовою лише у школі чи університеті, свідомо ігноруючи її у побуті та у спілкуванні з однолітками. Не пов'язують свого майбутнього з Україною. Несформованість національної солідарності є причиною нерозуміння національних інтересів, нездатності працювати на спільний значущий результат. Діти цієї групи мають спотворене розуміння моральних цінностей. Слабкий інтерес до національної культури, нерозвинені навички роботи у команді та громадянська пасивність визначають схильність перекладати відповідальність на інших та звинувачувати їх, без намагання щось змінити чи проявити ініціативу. Часто такі діти конфліктують та сумніваються у доцільності громадських проєктів. Моральні рішення приймають спонтанно або за підказкою інших. Виявляють байдужість або пасивність у житті класу чи групи.

І.Я. Зіняк, м. Київ

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ВИХОВАНOSTІ МОРАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ КУРСАНТІВ ДО МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ ВРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ

Тези присвячено важливій проблемі виявленню критеріїв, показників та рівнів вихованості моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди. У ході дослідження виявлено когнітивний, емоційно-ціннісний, вольової спонуки та поведінковий критерії, а також визначено високий, достатній, задовільний, елементарний рівні вихованості моральної стійкості.

***Ключові слова:** моральна стійкість курсантів, маніпулятивний вплив ворожої пропаганди, критерії, показники, рівні вихованості.*

Проблема виховання моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди є однією з пріоритетних у виховному процесі вищих військових закладів освіти з огляду на виклики, які стоять перед Україною та українськими військовослужбовцями в умовах воєнного часу. Розв'язання задач із захисту України та протистояння впливам ворожої пропаганди потребує всебічного вивчення проблеми, зокрема основних

тенденцій, діагностики рівнів вихованості моральної стійкості курсантів з тим, щоб оптимізувати освітній та виховний процес вищих військових закладів освіти.

З метою виявлення стану вихованості моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди було проведено констатувальний етап експерименту.

Відповідно до програми експерименту було визначено експериментальну базу дослідження, діагностувальний інструментарій, критерії та показники, що сприяло би об'єктивному виявленню рівнів вихованості моральної стійкості курсантів.

Основними завданнями констатувального етапу експерименту були:

- визначення критеріїв та показників рівнів вихованості моральної стійкості до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди;
- з'ясування ступеня розуміння курсантами поняття «моральна стійкість» та усвідомлення її значущості у протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди;
- виявлення основних тенденцій і проблем у вихованні моральної стійкості курсантів;
- виявлення рівнів вихованості моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди.

В експерименті взяли участь 529 курсантів (373 – хлопців, 156 - дівчат), з них курсанти 1-го курсу (100 хлопців, 50 дівчат). 2-го курсу (100 хлопців, 35 дівчат), 3-го курсу (85 хлопців, 34 дівчат), 4-го курсу (88 хлопців, 37 дівчат) та 72 викладачів та класних керівників.

Вибір критеріїв та показників досліджуваного феномену ґрунтувався на визначенні ключового поняття, базових моральних цінностей та структурних компонентів. Критерії за своєю сутністю були ідентичними змісту структурних компонентів і охоплювали уявлення, знання, судження, цінності, емоції, мотиви, бажання, прагнення, волю, вчинки і поведінку курсантів.

Відповідно до критеріїв були визначені показники вихованості моральної

стійкості курсантів. Зокрема: показниками *когнітивного* критерію є знання курсантів про моральну стійкість, уявлення про моральні цінності (патріотизму, гідності, відповідальності, оптимізму, сміливості), усвідомлення ризиків пов'язані з впливом ворожої пропаганди.

Показниками *емоційно-ціннісного* критерію є усвідомлене почуття патріотизму та бажання й прагнення курсантів бути морально стійкими через почуття, емоції, інтерес та об'єктивну оцінку власних здібностей і можливостей у протистоянні маніпулятивним впливам ворожої пропаганди, оптимістичне прогнозування та сміливість, повага власної гідності та гідності інших людей.

Показниками критерію *довільної спонуки* є готовність курсантів до прояву рішучості, витримки, дисциплінованості в оволодінні навичками протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди, підпорядкованості дій задля досягнення поставленої мети.

Показниками *поведінкового* критерію є навички проявів моральної стійкості у практичній діяльності, володіти методами самооцінки, саморегуляції, уміння працювати з інформацією, захищати свої гідність та гідність інших людей, убезпечуватися від маніпулятивних впливів ворожої пропаганди, нейтралізувати і блокувати ворожі впливи.

Виходячи з цього, усі структурні компоненти, критерії і показники є взаємопов'язаними і забезпечують об'єктивність констатації досліджуваного феномена.

З метою розв'язання завдань констатувального етапу експерименту використовувався комплекс діагностувальних методів, таких як: педагогічне спостереження, опитування, бесіди, інтерв'ювання, анкетування, робота в фокус-групах, аналіз проблемних ситуацій, моделювання, ділові, рольові ігри, дискусія, метод незалежних характеристик, метод незакінченого речення, творчі завдання, рейтингування, вивчення документів і матеріалів з морально-психологічного забезпечення, що забезпечило вірогідність та об'єктивність одержаних результатів.

Отримані дані під час констатувального експерименту ґрунтувались на

визначених нами критеріях і показниках, що дозволило визначити рівні моральної стійкості курсантів до маніпулятивних впливів ворожої пропаганди.

Високий рівень вихованості моральної стійкості мають курсанти, яким притаманні системні знання про моральну стійкість та її прояви у службі офіцера, усвідомлення значущості моральних цінностей (патріотизм, гідність, відповідальність, оптимізм, сміливість) у власному житті. Знання курсантів про моральну стійкість відповідає їхнім мотивам. Курсанти цього рівня володіють критичним мисленням і виявляють інтерес до протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди. Зазвичай курсанти мають високий рівень моральної свідомості і самосвідомості, об'єктивно оцінюють свої здатності і можливості, мають бажання і готові адекватно протидіяти загрозам та маніпулятивним впливам ворожої пропаганди. Володіють навичками самоконтролю і саморегуляції.

Курсанти з *достатнім* рівнем вихованості моральної стійкості мають добрі знання про моральну стійкість, моральні цінності, усвідомлюють необхідність протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди. В них розвинений патріотизм, почуття гідності, водночас вони не завжди можуть бути відповідальними. У курсантів цієї групи сформована моральна свідомість і самосвідомість, однак мотиви поведінки можуть носити ситуативний характер. Курсанти виявляють сміливість, оптимістично налаштовані на перспективи своєї діяльності у протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди однак не завжди здатні розрізнити фейк і правдиву інформацію, так само не завжди здатні об'єктивно оцінити свої можливості і здібності для виконання того чи іншого завдання. Як правило, курсанти достатньо рішучі і проявляють готовність до виконання завдань різного ступеню складності, намагаються оволодіти навичками самоконтролю і саморегуляції.

Курсанти із *задовільним* рівнем вихованості моральної стійкості характеризуються неповними і однобічними знаннями про моральну стійкість, моральні цінності, мають нестійкий інтерес до протидії маніпулятивним впливам ворожої пропаганди. Брак знань позначається на ставленні курсантів

до себе та до інших. Курсанти не завжди можуть критично сприймати ту чи іншу інформацію, оптимістичне бачення змінюється песимістичним, а то й фатальними прогнозами. Самооцінка може бути як заниженою, так і завищеною, а мотиви більше егоїстичні. Курсанти легко попадають під вплив інших і прагнуть не виділятися з-поміж товаришів. Виконують тільки ті завдання, які їм наказують. Якщо беруть на себе якісь обов'язки добровільно, то тільки з метою отримання відзнаки чи винагороди, не завжди можуть опанувати себе і контролювати власні емоції.

Елементарний рівень вихованості моральної стійкості мають курсанти з неповними, фрагментарними або перекрученими знаннями про моральну стійкість, моральні цінності та прояви ворожої пропаганди. Такі курсанти невпевнені у собі, їхня моральна самооцінка занижена, мотиваційна сфера недостатньо розвинена, вони уникають брати на себе відповідальність. У своїх діях вони імпульсивні, оптимізм змінюється песимізмом, можуть бути грубі з товаришами, тоді як від інших вимагають поваги їхньої гідності, не володіють навичками самоконтролю і саморегуляції. Не розуміють своєї місії у протидії ворожій пропаганді.

Узагальнені рівні вихованості моральної стійкості курсантів до маніпулятивних впливів ворожої пропаганди наводяться у таблиці 1.

Таблиця 1.

Рівні вихованості моральної стійкості курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди

Рівні	I-II курс				III-IV курс			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-сть	У%	К-сть	У %	К-сть	У %	К-сть	У %
Високий	14	9,8	15	10,6	14	11,7	15	12,1
Достатній	30	21,2	30	20,9	27	22,5	28	22,6
Задовільний	76	53,5	75	52,5	60	50,0	61	49,2
Елементарний	22	15,5	23	16,0	19	15,8	20	16,1
Всього:	142	100	143	100	120	100	124	100

Рівні вихованості моральної стійкості до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди дещо відмінюється у курсантів I-II і III-IV курсів, що можна пояснити навчанням у вищому військовому закладі освіти, здобуттям

певного життєвого і професійного досвіду. Відповідно, високий рівень вихованості моральної стійкості 10,2 % у курсантів I-II курсів та 11,9 % – III-IV курсів; достатній – 21,1 % у курсантів I-II курсів та 22,5 % – III-IV курсів; задовільний – 53,0 % у курсантів I-II курсів та 49,6 % – III-IV курсів; елементарний – 15,7 % у курсантів I-II курсів та 16,0 % – III-IV курсів.

Кількісні і якісні результати отримані у ході констатувального етапу експерименту показали відсутність системи виховання моральної стійкості у курсантів до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди, що можна пояснити об'єктивними і суб'єктивними причинами, що позначаються на освітній і виховний процес вищих військових закладів освіти.

Список використаних джерел

1. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32с.

В.О. Золотаренко, м. Київ

ТРЕНІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ ФАХІВЦІВ ТА ФАХІВЧИнь В СФЕРІ ОСВІТИ ЩОДО МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ

У тезах розкрито практику впровадження, особливості та результати тренінгу для фахівців у сфері освіти з основ молодіжної роботи, для підвищення рівня їх обізнаності про молодіжну роботу та потенційного пошуку шляхів її розвитку та співпраці з організаціями, що її впроваджують у громадах учасників та учасниць.

***Ключові слова:** молодь, фахівці у сфері освіти, тренінг.*

Розвиток участі молоді є одним з ключових завдань державної молодіжної політики в Україні, наскрізною лінією у створенні умов для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, підвищення рівня її самостійності та конкурентоспроможності. У свою чергу, впровадження молодіжної роботи є одним з основних інструментів реалізації молодіжної політики.

Сама молодіжна робота, являючись «діяльністю, що спрямована на залучення дітей та молоді до суспільного життя та здійснюється дітьми та молоддю, разом з дітьми та молоддю або в інтересах дітей та молоді за

допомогою інструментів спільного прийняття рішень» [2], може впроваджуватись, не тільки у рамках діяльності молодіжних центрів і просторів, а й через діяльність громадських організацій, приватних підприємств, політичних партій, закладів освіти тощо.

Добровільна участь молоді, доступність, орієнтація на потреби молодих людей – це ті підходи молодіжної роботи, що можуть бути використані й у практиці діяльності не типових суб'єктів молодіжної роботи, але тих, що так само направляють свою діяльність на розвиток потенціалу молоді, її самостійності та конкурентоспроможності. Використання цих підходів, сприятиме розвитку участі молодих осіб.

З метою поширення підходів молодіжної роботи, підвищення рівня обізнаності щодо основ молодіжної роботи серед усіх, хто працює з молодими людьми, а також інформування про потенційну можливість співпраці з суб'єктами молодіжної роботи, розвитку молодіжної роботи у громаді було створено проєкт «Розвиток потенціалу молоді» від Асоціації молодіжних працівників України, що імплементується ГО «ІСАР Єднання», за фінансової підтримки UNICEF (ЮНІСЕФ Україна) й Уряду Японії. у рамках якого членкинею Асоціації Ксенією Ємшиною було розроблено онлайн-тренінгу «Основи молодіжної роботи». Цей тренінг охоплює у 4-х годинній програмі основні поняття і особливості молодіжної роботи [1].

У свою чергу, у рамках діяльності Управління молоді та спорту Київської обласної військової адміністрації та Київського обласного молодіжного центру при організації вишколів «Київська обласна школа ройових – 2» та «Київська обласна школа ройових – 3» для представників роїв гри Сокіл «Джура», було проведено два триденних тренінги (22-24.04, 24-26.04) на тему «Основи молодіжної роботи» для 30 фахівців та фахівчинь у сфері освіти, що супроводжували дітей на вишкіл [3].

Триденний офлайн-тренінг для освітян було розроблено на основі вище згаданого онлайн-тренінгу автором тез, у програму тренінгу було інтегровано блок про молодіжні центри, а підхід включав властиві тренінгу роботи у групах

та використання ігор задля закріплення знань та формування навичок у сфері молодіжної роботи. Загальна тривалість тренінгу налічувала два повних тренінгових дні (0,6 кредитів ECTS), що були проведені протягом трьох робочих днів.

Мета тренінгу – ознайомити учасників та учасниць з основами молодіжної роботи, сутністю та особливостями до її впровадження.

Основними завдання:

- визначити поняття молоді, особливості різних вікових категорій молоді та перелік установ, що працюють з молоддю;
- ознайомити з поняттям та сутністю молодіжної політики в Україні;
- сформувати розуміння поняття «молодіжна робота» та ключових особливостей її впровадження;
- проінформувати про діяльність молодіжних працівників і працівниць, їх трудові функції та необхідні компетентності;
- ознайомити з поняттям молодіжний центр та простір, проаналізувати їх різницю;
- проінформувати про діяльність молодіжних центрів та просторів в Київській області;
- ознайомити з формами та методами молодіжної роботи.

Завдання досягались у рамках проведення тренінгових сесій, завдання пов'язані з молодіжними центрами були об'єднані у одну тренінгову сесію, окремо проводилась інтеграційна сесія (знайомство та визначення правил) та завершальна (загальний дебрифінг, збір зворотного зв'язку). Учасники та учасниці отримали відповідні сертифікати, умовою їх отримання була участь протягом 80 % тренінгу, що було спричинено тим, що учасники та учасниці тренінгу іноді мали допомогти дітям.

Варто зазначити, що у рамках сесії про форми та методи роботи після короткого інформаційного повідомлення було застосовано авторську гру, присвячену різноманітним інструментам (форми та методи) молодіжної роботи, тому ця сесія проводилась в ігровій формі з подальшим обговоренням ігрового

досвіду. Використання гри є частиною її апробації.

Інші частини тренінгу мали типовий формат роботи з використанням інформаційних повідомлень стосовно ключових тем тренінгу, обговорень (наприклад за питаннями: «Що має знати / якими навичками має володіти молодіжний працівник чи працівниця?», «Які організації працюють з молоддю?», «Які потреби у молоді з якою ви працюєте?»), роботи в групах (наприклад: формування карти «ідеальної» громади для молоді, з визначенням суб'єктів, що працюють з молоддю). Також учасникам та учасницям тренінгу надавалось домашнє завдання на вечір між першим та другим тренінговим днем з визначення потреб молодих людей, з якими вони працюють, що мало стати основою для початку тренінгової сесії щодо молодіжної роботи.

Динаміка тренінгу з першою групою була збалансованою, група була вмотивованою до участі у тренінгу, незважаючи на затяжну повітряну тривогу уночі, під час якої вони разом з дітьми спускались в укриття (частина учасників та учасниць лягла спати тільки о 5-й ранку), інтерес до участі залишався. Зворотний зв'язок від тренінгу був однозначно позитивним, а освітні цілі тренінгу були досягнуто. Друга група була менш вмотивованою та пасивною, тому з другого дня було змінено підхід до взаємодії. Більшість інформаційних повідомлень було змінено у формат обговорення у колі, задля більшої залученості учасників та учасниць. Зворотний зв'язок був позитивним, проте половина учасників та учасниць прокоментували, що хотіли більше активностей на вулиці та різноманітних, зокрема рухливих ігор. Зазначу, що більшість з другої групи вперше були на заході формату «тренінг». Освітні цілі було досягнуто.

У свою чергу, порівнюючи динаміку двох груп, важливо підкреслити й той факт, що частина учасників та учасниць не були попередньо проінформовані про участь у тренінгу, а між завершенням роботи з першою та початком роботи з другою групою у тренера було лише 30-60 хвилин.

Результати проведення двох тренінгів відображено у таблиці 1, участь взяли 30 осіб, по 15 осіб на кожен тренінг. Результати зведені до середнього

значення з усіх учасників та учасниць, по кожній змістовній сесії відповідно до завдань тренінгу. Аналіз проводився за результатами вхідного (вх.) та вихідного (вих.) анкетування. Кількість респондентів 30 осіб, шкала від 0 до 4: 0 – недостатньо був чи була на цій сесії, 1 – низька обізнаність, 2 – ознайомлені з загальними поняттями, 3 – маєте чітке уявлення та розуміння, 4 – Знаєте досконало.

Таблиця 1.

Результати проведення двох тренінгів «Основи молодіжної роботи»

	Дайте оцінку своїм практичним та теоретичним знанням із сфери молодіжної роботи до початку тренінгу											
	Особлив. молоді та молод. віку		Молодіжна політика в Україні		Основи молодіжної роботи		Компетент. молодіжного працівника		Робота молод. центрів та просторів		Форми і методи мол. роботи	
	Вх.	Вих.	Вх.	Вих.	Вх.	Вих.	Вх.	Вих.	Вх.	Вих.	Вх.	Вих.
Середнє значення (min=0, max=4)	1,96	2,66	1,6	2,6	1,76	2,6	1,63	2,66	1,76	2,5	1,8	2,6

Відповідно до результатів, ми бачимо позитивну динаміку зростання обізнаності учасників та учасниць тренінгу щодо всіх основних тем, що підіймалися на тренінгу. Окремо слід відмітити, що у частини респондентів, що мали певне уявлення про молодіжну роботу перед участю у тренінгу, оцінка з 3 та 4 могла знизитись до 2 та 3 відповідно, або залишитись на тому самому рівні, що можна пояснити формуванням розуміння щодо ширини особливостей молодіжної роботи і необхідності якісної практики її впровадження, для того, щоб «Досконало знати» про її основи.

Відтак, тренінг є ефективним інструментом ознайомлення про основи молодіжної роботи, формування усвідомлення щодо того, як і чому варто враховувати її основні особливості у роботі з молоддю, які це може дати результати, навіть поза сферою молодіжної роботи, які є інструменти для розвитку молодіжної роботи у громаді та з ким можна співпрацювати для розвитку участі молоді.

З рекомендацій на практиці проведення цих тренінгів зазначу, що працюючи з невмотиваними учасниками та учасницями треба бути гнучким,

щоб незважаючи на цей виклик, досягнути цілей тренінгу. У свою чергу, тренеру важливо надати перерву між роботою з двома групами, адже природний спад групової динаміки першої може позначитись на початку роботи з другою групою.

Список використаних джерел

1. Асоціація молодіжних працівників України. Офіційна сторінка у Facebook. Публікація від 13.09.2023. URL: <https://www.facebook.com/ngo.uywa/posts/625152953145710>
2. «Про основні засади молодіжної політики». Закон України. Редакція від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
3. Управління молоді та спорту Київської обласної військової адміністрації. URL: <https://www.facebook.com/SPORTKODA/posts/838339598321681> Публікація від 26.04.2024.

Л.В. Канішевська, м. Київ

ДО ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕЗУЛЬТАТИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОПИТУВАННЯ

Розглядаються результати Всеукраїнського опитування старшокласників закладів загальної середньої освіти з проблеми військово-патріотичного виховання.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, всеукраїнське опитування, воєнний стан, старшокласники закладів загальної середньої освіти, анкетування.

Повномасштабна війна російської федерації проти України загострила проблему військово-патріотичного виховання підростаючого покоління, формування в учнівській молоді оборонної свідомості й готовності до захисту України.

Нормативно-правовою основою системи військово-патріотичного виховання є: Закони України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», «Про основи національного спротиву», Стратегія воєнної безпеки України, Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

Проблема військово-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді знайшла відображення в дослідженнях сучасних учених-педагогів (І. Беха, К. Журби, М. Зубалія, В. Івашковського, Р. Малиношевського, В. Мірошніченко, М. Мисака, А. Назарчука, Г. П'янковського, О. Остапенка,

М. Тимчика тощо).

Колективом Інституту проблем виховання НАПН України 2023 р. було розроблено Стратегічні напрями військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України.

У Стратегічних напрямках розкрито пріоритети військово-патріотичного виховання підростаючого покоління в умовах російсько-української війни та в повоєнний час; визначено методологічні підходи та основні принципи військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді; розкрито ключові способи виховання патріотизму в молодого покоління [1, с. 2].

Висвітливо результати Всеукраїнського опитування старшокласників закладів загальної середньої освіти з проблеми військово-патріотичного виховання, реалізованого на констатувальному етапі експерименту в межах наукового дослідження «Організаційно-педагогічні умови та технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.) на базі лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

До опитування було залучено 28464 старшокласники із 19 областей України. Зазначимо, що Всеукраїнське опитування старшокласників було проведено за сприяння обласних управлінь і місцевих департаментів освіти.

Діагностичний інструментарій розроблено в Гугл-формі і представлено в цифровому форматі на Гугл-диску. Доступ до анкет було відкрито респондентам шляхом надсилання відповідних покликань [3, с. 226].

З метою виявлення розуміння старшокласниками взаємозв'язку подій історичного минулого України і сьогодення респондентам було запропоновано запитання «Чи впливає знання історичного минулого на подальше життя держави та її населення?». Результати опитування свідчать, що менше третини респондентів (24,7 %) цікавиться історичним минулим становлення української державності; 47,0 % старшокласників зазначили, що їх певною мірою цікавить історичне минуле; 28,3 % опитаних старшокласників більше турбують події сьогодення в Україні.

На запитання «Чи впливає знання історичного минулого на подальше життя держави та її населення?» було отримано такі відповіді: 48,7 % респондентів зазначили, що історичне минуле дуже важливо вивчати та знати; 42,3 % учнів стверджують, що кожен сам обирає, наскільки важливе й потрібне для нього знання історичної спадщини; 8,0 % респондентів відповіли, що історичне минуле не важливе, потрібно жити сьогоденням.

На запитання «Чи бачите ви своє майбутнє життя цілісно з Українською державою, нацією?» респонденти відповіли так: 60,3 % старшокласників планують пов'язати своє життя з Україною; 27,7 % учнів відповіли, що не впевнені, оскільки зараз жити в Україні небезпечно; 12,0 % респондентів прагнуть жити за кордоном [2, с. 548].

Відтак більшість опитаних старшокласників виявляє небайдужість до долі України та її майбутнього, оскільки хоче жити і працювати у своїй країні.

З метою виявлення розуміння сутності патріотизму старшокласникам було запропоновано запитання «У чому, на вашу думку, виявляється патріотизм?». Більшість респондентів 79,9 % вважає, що патріотизм виявляється в служінні в ЗСУ і/ або у волонтерській діяльності; 62,8 % респондентів зазначають опосередковані ознаки вияву патріотизму: брати участь у заходах патріотичної тематики і/або відзначенні державних свят; (50,6 %) – носити національний одяг і / або популяризувати національні українські традиції в світі. Відтак більшість старшокласників розуміє пріоритетність вияву патріотичних почуттів у дії (служити у ЗСУ та допомагати армії).

На запитання «Якби ви зараз захищали Україну в складі ЗСУ, чим би ви керувалися?» отримали такі відповіді: 47,8 % старшокласників відповіли, що захищали б свою державу, її територіальну цілісність, щоб розвивалась у майбутньому; 40,6 % респондентів зазначили, що вони захищали б від загарбників свою Батьківщину, свій клас, своє місто, село; 11,8 % опитаних старшокласників стверджують, що здобували б необхідні військові знання та вміння як контрактники професійної армії.

Результати опитування свідчать, що лише 40,3 % респондентів удосконалюють свій фізичний стан задля необхідності захищати Україну в майбутньому. Вони грають у спортивні ігри, займаються спортом, відвідують курси самооборони і / або надання першої медичної допомоги; 34,5 % старшокласників знаходяться у звичайному режимі (за можливості роблять зарядку і / або виходять на прогулянку).

Турбує той факт, що 25,1 % респондентів стверджують, що в них немає для цього часу і / або вони мають проблеми зі здоров'ям.

З метою визначення аспектів, пов'язаних безпосередньо з процесом військово-патріотичного виховання (наявність і частота проведення заходів, їхнє спрямування і тематика тощо) старшокласникам було запропоновано запитання «Як часто у вашому закладі загальної середньої освіти проводяться заходи патріотичного та військово-патріотичного спрямування?» та отримано такі відповіді: 20,8 % респондентів стверджують, що такі заходи проводяться щотижня; 35,8 % учнів відповіли, що зазначені вище заходи проводяться щомісячно; 43,5 % старшокласників наголошують, що бажано було б проводити частіше заходи патріотичного та військово-патріотичного спрямування [2, с. 549]. Водночас активну участь у них беруть лише 12,3 % респондентів; 63,0 % старшокласників долучаються до заходів патріотичного та військово-патріотичного спрямування, коли є час і бажання; 24,7 % респондентів зазначили, що цікавляться заходами інших напрямів.

Відтак вважаємо, що необхідно додатково з'ясувати причини низької мотивації старшокласників щодо участі в заходах військово-патріотичного виховання.

Вивчення інтересів та уподобань старшокласників стосовно проблеми військово-патріотичного виховання відбувалося за допомогою запитання «Чи відвідуєте ви шкільні гуртки спортивного та військово-патріотичного спрямування?» Так, було отримано такі відповіді: 62,5 % респондентів не відвідують, оскільки їх цікавлять гуртки іншого спрямування; 23,5 % учнів зазначили, що мають можливість, але не часто відвідують такі гуртки; лише

14,0 % старшокласників відвідують гуртки спортивного та військово-патріотичного спрямування. Отже, турбує той факт, що більшість опитаних респондентів (62,5 %) взагалі не відвідують гуртки спортивного та військово-патріотичного спрямування, не беруть участі у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») та інших; 17,1 % респондентів залучаються до військово-патріотичних ігор час від часу; лише 9,9 % старшокласників залучаються часто.

На запитання «У яких заходах із підтримки ЗСУ ви берете участь?» були отримані такі відповіді: 39,7 % старшокласників займаються волонтерською діяльністю (благодійні ярмарки, акції, концерти); 70,3 % учнів разом із батьками, друзями донатять (збирають кошти на допомогу ЗСУ); 17,5 % старшокласників вважають, що цивільні мають займатися своїми справами [2, с. 550].

Таким чином, більшість опитаних старшокласників зазначила, що допомагає ЗСУ (донатять, займаються волонтерською діяльністю).

Проведене всеукраїнське опитування старшокласників закладів загальної середньої освіти з проблеми військово-патріотичного виховання засвідчило певні проблеми, що потребують осмислення. Виникає необхідність у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
2. Канішевська Л. В. До питання військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація і результати всеукраїнського опитування. Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»). 2024, № 2(30). С. 544–552.
3. Рагозіна В. В. Військово-патріотичне виховання учнів та учнівської молоді: організація всеукраїнського опитування. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2023. С. 222–226.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У тезах здійснено аналіз психолого-педагогічних джерел щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Висвітлено основні завдання досліджуваного феномена, зміст методики та інші чинники.

Ключові слова: *єдність, військово-патріотичне виховання, фізичне виховання, старшокласники, фізкультурно-оздоровча діяльність.*

Актуальність дослідження забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності зумовлена потребою суспільства в самодостатній, цілеспрямованій особистості, яка здатна усвідомлювати свою роль у житті держави, брати активну участь у фізкультурно-оздоровчій діяльності та суспільному житті, бути готовою до захисту Батьківщини тощо.

Аналіз психолого-педагогічних джерел [1; 2; 3; 4; 5; 6] свідчить, що вивчення основ забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності останніми роками здійснено в наукових роботах українських вчених. Це насамперед дослідження військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України (І. Бех, К. Журба, Л. Канішевська, О. Комаровська, О. Литовченко, Р. Малиношевський, О. Морін, Т. Окушко, В. Рагозіна, О. Рейпольська, М. Тимчик, С. Толочко, Н. Харченко); змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання учнів у позакласній роботі (М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, Б. Шаповалов та інші); військово-патріотичного виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації (М. Тимчик, К. Журба, Д. Бінецький, Н. Касіч, І. Кузора та інші); методики формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти (О. Остапенко, М. Зубалій та інші); використання прикладної фізичної підготовки у військово-патріотичному вихованні старшокласників (Н. Касіч).

Ураховуючи аналіз психолого-педагогічної літератури та результати дослідження з єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, експеримент був спрямований на те, щоб формувати в учасників освітнього процесу необхідні знання щодо досліджуваної категорії; розуміння та усвідомлення своєї ролі в житті держави; значення військово-патріотичного виховання, військово-прикладної та фізичної підготовки, військово-спортивних ігор з метою набуття необхідних знань, умінь і навичок, які є важливими для майбутнього захисника Вітчизни та популяризації престижу військової служби у Збройних Силах України.

Важливим було формувати в старшокласників стійке бажання виявляти патріотизм і військово-патріотичну вихованість, усвідомлену мотивацію до занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю та потребу в заняттях військово-прикладною і фізичною підготовкою, військово-спортивними іграми; бажання та готовність проходити строкову військову службу в Збройних Силах України, виховувати морально-вольові якості (упевненість у собі, рішучість, мужність, стійкість, дисциплінованість, цілеспрямованість та інші); створювати умови для прояву старшокласниками патріотизму, військово-патріотичної вихованості на практиці; формувати в здобувачів освіти свідому операційно-практичну придатність до військово-патріотичної діяльності, почуття особистої відповідальності щодо захисту Вітчизни, національної і людської гідності; виховувати в школярів здатність приймати відповідальні рішення та нести за них відповідальність, діяти в контексті обраних цінностей та досягати обраної мети.

Розробляючи методику забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, нами було враховано такі чинники: критерії та показники єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників; анатомо-фізіологічні, психологічні та вікові особливості учнів старшої школи в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, військово-прикладної і фізичної

підготовки, які впливають на процес військово-патріотичного виховання; урахування особливостей закладів загальної середньої освіти та їхніх традицій; який зміст, засоби, форми і методи є найбільш дієвими у процесі забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

Методика забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності передбачала реалізацію таких завдань:

1. Організація на уроках «Захисту України» та в позаурочний час проведення круглих столів бойової слави українського народу.

2. Проведення тренінгів з патріотичного, фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

3. Залучення учнів 10-11-х класів до інтелектуальних змагань за тематикою єдності фізичного і військово-патріотичного виховання.

4. Залучення старшокласників до творчих ігор-квестів, які передбачають формування спрямованості на поведінку фізичного і військово-патріотичного змісту.

5. Упровадження дієвих змісту, форм і методів освітньої роботи з метою фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності.

6. Проведення зустрічей учнів старшої школи з борцями за незалежність України, учасниками бойових дій за територіальну цілісність України.

7. Залучення школярів до організації та проведення змагань з різних видів фізкультурно-оздоровчої діяльності та військово-прикладної підготовки.

8. Організація та проведення військово-спортивних ігор, які володіють необхідним виховним потенціалом.

7. Забезпечення комплексної роботи з учителями «Захист України» та фізичної культури щодо єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників [1; 4].

У процесі експерименту педагогами та тренерами було створено ініціативну групу, де вивчалася й аналізувалася необхідність забезпечення

єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності та проблемні освітні ситуації, які виникали на уроках із «Захисту України», фізичної культури; обговорювали стратегію організації занять з урахуванням традицій ЗЗСО, успішного досвіду й матеріально-технічного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д., Журба К. О., Канішевська Л.В., Комаровська О.А., Литовченко О.В., Малиношевський Р.В., Морін О.Л., Окушко Т. К., Рагозіна В. В., Рейпольська О.Д., Тимчик М.В., Толочко С.В., Харченко Н. В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Бега, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.

2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі: посіб. / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківець. – Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.

3. Зубалій, М. Д., Остапенко, О. І., Тимчик, М. В. Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 72 с.

4. Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 165 с.

5. Остапенко, О. І., Зубалій, М. Д., Тимчик, М. В. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 168 с.

6. Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.

О.К. Кацєро, м. Київ

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ВИКЛАДАЧІВ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

У статті здійснено дефінітивний аналіз терміна «уміння» крізь призму педагогіко-психологічних аспектів. Акцентовано на доцільності під час формування умінь викладачів у післядипломній освіті орієнтуватися на активне навчання та практичний досвід; розвивати вміння педагогічного лідерства, ознайомлювати з новітніми методиками й технологіями навчання.

Ключові слова: *уміння, викладачі, здобувачі освіти, післядипломна освіта.*

Формування умінь викладачів у післядипломній освіті є критично важливим аспектом для підготовки якісних і компетентних фахівців в освітній сфері. Післядипломна освіта для викладачів спрямована на покращення їхніх професійних навичок, зростання компетентності та адаптацію до нових

тенденцій у галузі освіти. Тож зупинимося на аналізі трактувань науковцями терміна «уміння».

С.У. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» репрезентував таке визначення: «Вміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок. Воно формується шляхом вправ і створює можливість виконання дії не лише у звичних, а й у змінених умовах. У навчальній діяльності учні оволодівають навчальними вміннями. Розрізняють загальнонавчальні (які стосуються всіх навчальних предметів) і спеціальні (характерні для конкретного предмета) вміння. Володіння сукупністю основних загальнонавчальних вмінь і навичок називають вмінням учитися» [3, с. 58]. На думку вченого, це включає такі навчально-організаційні вміння, як формулювати мету й визначати завдання діяльності, раціонально планувати свою роботу, створювати сприятливі умови для продуктивної праці (збереження режиму, забезпечення гігієнічних умов та порядку на робочому місці включно із загартуванням тощо). Також важливими є навчально-інформаційні навички, зокрема уміння проводити бібліографічний пошук, ефективно користуватися технічними джерелами інформації та здійснювати спостереження. Навчально-інтелектуальні вміння включають у себе мотивацію для активності, уважне сприйняття інформації, логічне осмислення навчального матеріалу з визначенням основного, раціональне запам'ятовування, вирішення проблемних пізнавальних завдань, самостійне виконання вправ, а також здійснення самоконтролю в навчально-пізнавальній діяльності [3, с. 58].

Н. М. Флегонтова в лексикографічній праці «Короткий словник актуальних педагогічних термінів» ототожнює уміння зі здатністю людини ефективно, якісно й результативно реалізувати прикладні й теоретичні дії з основою на засвоєних знаннях та адекватно їх використовувати в процесі вирішення певних проблем. Окрім того, пов'язує із цілеспрямованим процесом засвоєння знань, умінь і навичок, регламентованим навчальними планами і програмами [5, с. 47].

«Уміння, – стверджує О.Є. Антонова, – здатність належно виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок; засвоєний людиною шляхом вправ спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок; здатність особистості ефективно виконувати певну діяльність, застосовуючи набуті знання у змінених або нових умовах» [10, с. 90–91]. Вони передбачають здатність осмислювати отриману інформацію, розробляти план досягнення мети, регулювати та контролювати процес діяльності. Саме вміння дозволяють виконувати дії не лише у звичайних ситуаціях, але й у змінюваних умовах. Їх розглядають як знання в дії. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх вчителів передбачає оволодіння студентами під час навчання в педагогічних закладах вищої освіти комплексом педагогічних умінь, необхідних для професійної діяльності, зокрема: пізнавальних, проєктних, конструктивних, комунікативних, організаційних [10, с. 90–91].

Автори-упорядники Л. Б. Лук'янова та О. В. Аніщенко в короткому термінологічному словникові «Освіта дорослих» дають таке тлумачення поняття: «Уміння – здатність людини виконувати певні дії під час здійснення тієї чи іншої діяльності на основі відповідних знань» [7, с. 96]. Зі свого боку уміння розділяють на категорії: предметно-практичні, які включають у себе проведення дії з переміщення об'єктів у просторі, зміни їхньої форми тощо; предметно-розумові, які виявляються у виконанні операцій з розумовими образами предметів та передбачають розвинену систему уявлень і здатність до розумових дій, таких як аналіз, класифікація, узагальнення, порівняння тощо; знаково-практичні, що охоплюють уміння працювати зі знаками та знаковими системами, зокрема письмом, навігацією за допомогою карт, отриманням інформації від пристроїв тощо; знаково-розумові, які включають у себе розумове виконання операцій зі знаками і знаковими системами, необхідних для розв'язання різноманітних завдань узагальненого характеру та виконання логічних і розрахункових операцій [7, с. 96].

З точки зору психології, зокрема за Г. С. Костюком, уміння є заснованою

на знаннях і навичках готовністю людини щодо успішного виконання певної діяльності. На думку Ю. О. Приходько та В. І. Юрченко, уміння – це основа майстерності особистості. Їхній поділ репрезентований такими типами: руховими пізнавальними, теоретичними і практичними. Відмінність уміння від навички – у свідомому контролі й опорі на знання. З метою вдосконалювання вмінь використовують різноманітні вправи. Уміння в практичному аспекті – проміжний етап у процесі формування навичок, така трансформація приводить до редукції, тобто зменшення, послаблення або спрощення чого-небудь, орієнтованого елементу дії [8, с. 191].

За твердженням В. В. Синявського, О. П. Сергєєнкової, репрезентованим у «Психологічному словнику-довіднику», уміння є дією, в основі якої – практичне використання здобутих знань і майбутній успіх у вибраному виді діяльності [9, с. 315]. Конкретизуючи рефлексивні уміння, вважають їх такими, котрі здатні забезпечити особистості готовність до саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції дій. Їхня структура складається з усвідомленого засвоєння знань; особистісного осмислення інформації; умінь адекватного оцінювання результатів діяльності; здатності самовдосконалюватися та самозмінюватися.

Національний освітній глосарій з вищої освіти за редакцією В. Г. Кременя так потрактовує означене поняття: «Уміння – здатність застосовувати знання та розуміння для виконання завдань і розв’язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні і практичні на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів» [6, с. 65].

Здійснений аналіз уможливив подальші авторські пошуки щодо формування умінь викладачів у післядипломній освіті. Так, одним із ключових аспектів формування умінь викладачів у післядипломній освіті є *орієнтація на активне навчання та практичний досвід*. Активне навчання сприяє залученню здобувачів освіти до навчально-пізнавальної діяльності, стимулює їхню активність і самостійність. Викладачі повинні мати можливість брати участь у тренінгах, семінарах і майстер-класах, де вони зможуть навчатися та

обмінюватися кращими освітньо-науковими чи дослідницькими практиками. Доцільним є використання методів проблемного навчання або методу «кейсів», під час яких здобувачам освіти пропонуються реальні ситуації для аналізу й вирішення. Практичний досвід також є важливим, і він може бути отриманий через педагогічні практики, стажування в інших закладах освіти, у провайдерів неформальних освітніх послуг або завдяки участі в проєктних дослідженнях.

Іншим важливим аспектом є *розвиток умінь педагогічного лідерства*, оскільки це дозволяє викладачам ефективно керувати освітнім процесом та стимулювати активність здобувачів освіти. Педагоги повинні володіти комунікаційними вміннями й навичками, здатністю мотивувати студентів та сприяти їхньому особистісному розвитку. Окрім того, вони мають бути здатні ефективно співпрацювати з колегами та адміністрацією закладу освіти для досягнення спільних цілей. Упровадження менторських чи супервізорських програм, де досвідчені викладачі надають підтримку молодшим колегам, також є значущим видом діяльності в післядипломній освіті. Тож доцільною вважаємо організацію тренінгів з розвитку лідерських навичок для викладачів, підтримку активної участі в педагогічних групах, спільнотах за інтересами та асоціаціях.

Формування умінь викладачів також включає *ознайомлення з новітніми методиками й технологіями навчання*, бо їхнє використання сприяє залученню студентів та підвищенню ефективності навчання. Тож у сучасному академічному середовищі зростає значення активного навчання, здійснення проєктів, послуговування цифровими технологіями тощо. Використання відеоуроків, інтерактивних вправ, вебконференцій, вебінарів, відеотренінгів, скайптренингів та інших цифрових інструментів в освітньому процесі здатне підвищити його якість. Викладачі повинні бути готові до використання цих методик для покращення ефективності своєї роботи та досягнення найкращих результатів у навчанні студентів. Доречним також вважаємо проведення курсів і воркшопів, нетворкінгів, хакатонів з ознайомлення викладачів з новітніми технологіями навчання, створення цифрових платформ для обміну досвідом.

Розглянемо питання формування умінь викладачів у післядипломній

освіті з іншого ракурсу, звертаючи увагу на відмінні аспекти цього процесу. Значущості набуває низка чинників, які проаналізуємо нижче.

1. Підвищення професійного рівня: постійне навчання та професійний розвиток дозволяють викладачам оновлювати свої знання й навички, щоб вони відповідали сучасним вимогам швидкозмінюваного ринку праці, стейкхолдерів та замовників освітніх послуг. Прикладом може слугувати участь у міжнародних конференціях, семінарах, курсах підвищення кваліфікації та самостійне вивчення науково-педагогічної літератури. Можна порекомендувати забезпечити викладачів доступом до онлайн-ресурсів, підтримувати їхню участь у конференціях та надавати можливості для отримання академічних ступенів.

2. Стимулювання творчості та інновацій: розвиток креативних та інноваційних підходів до навчання сприяє підвищенню якості освіти та зацікавленості студентів. Проведення науково-дослідницької роботи, розроблення нових методик навчання, упровадження проектних та інтерактивних методів вважається пріоритетним. Доцільно створити стимулююче середовище для розвитку творчості, надавати фінансову підтримку здійснення наукових досліджень та інноваційних проєктів.

3. Розвиток міжособистісних навичок: уміння спілкуватися, працювати в команді та вирішувати конфлікти є важливими для успішної викладацької діяльності. Доцільним є проведення тренінгів з комунікаційних навичок, розвиток емпатії та вміння працювати з різними типами студентів. Організація робочих груп та семінарів з вивчення міжособистісних взаємин сприятимуть співпраці між викладачами. Окрім того, актуальності набувають уміння адекватного реагування на різні виклики професії, швидке пристосовування до модернізації фахової діяльності в умовах безперервних змін та осучаснення освітнього процесу для профілактики професійного вигорання й застосування здоров'язберігальних методів. Актуалізується потреба запобігання появі професійного стресу, емоційного вигорання, необхідність поглиблення психологічної компетентності адміністрації та психолого-компенсаторних

умінь викладачів закладів освіти із забезпеченням результативного стрес-менеджменту.

Ці аспекти, на нашу думку, визначають успішність післядипломної освіти викладачів щодо систематичного формування їхніх умінь. Постійне самовдосконалення, активна участь у професійному спілкуванні та використання новітніх методик є ключовими для досягнення високого рівня компетентності, стимулювання творчих потенціалів викладачів.

Таким чином, формування умінь викладачів у післядипломній освіті є складним і мінливим процесом, який вимагає постійного самовдосконалення, вивчення нових методик і технологій навчання, а також розвитку лідерських якостей. Цей процес, однак, украй важливий для підвищення якості освіти й підготовки кваліфікованих фахівців, які здатні відповідати вимогам сучасного світу та сприяти забезпеченню сталого розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Авдєєва О. Ю. Гностичні вміння як основа реалізації викладацької та навчальної діяльності в закладі загальної середньої освіти. *Педагогічні науки*. 2019. № 87. С. 83-89.
2. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Ковтун О. В. Теоретичні аспекти поняття «загальнономовленнєві уміння». *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2010. Вип. 11-12. С. 200–209.
5. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Флегонтова Н.М. Київ : КНУТД, 2013. 55 с.
6. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В.Г.Кременя. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с
7. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Авт.-упор. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. 108 с.
8. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
9. Психологічний словник. /Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
10. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. // Укладач О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.

СОЦІАЛЬНА-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ- ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО НОВИХ УМОВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються аспекти соціально-психологічної підтримки дітей, що стали вимушеними переселенцями в період повномасштабної військової російської агресії проти України. Розглянуто методи надання соціально-психологічної підтримки дітям у період воєнного стану.

Ключові слова: *воєнний стан, внутрішньо переміщені особи, діти-переселенці, травматичний стрес, соціально-психологічна та соціально-педагогічна підтримка, адаптація, методи підтримки.*

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України внесла свої корективи в життя кожного українця. Мільйони наших громадян покинули свої домівки, освітні заклади, роботу, власну справу та змушені були переміститися до відносно безпечних регіонів нашої країни. Наразі, за даними державного підприємства «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України, кількість офіційно внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) в Україні досягає 4,9 млн. осіб, з них серед них діти до 18 років – 10716658 [1].

У передмові до книги «На Західному фронті без змін» Ерїх Марія Ремарк написав про покоління, яке пережило війну, про тих, хто вижив, але проблема психологічної травми та досвід пережитої війни має багаторівневий вплив на людину, включно з мозком, думками, духом, взаєминами з рідними та друзями.

Результати досліджень закордонних учених засвідчують, що під час війни реакція психіки людини буває різною: від помірного й тимчасового стресу до важких психічних травм, які мають негативні наслідки для здоров'я включно з депресією, зловживанням психотропними речовинами і посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) (медична школа в Єрусалимі); травматичні події війни можуть мати довгостроковий вплив на здоров'я та благополуччя (аналіз досліджень учених у США).

Уже більше двох років українці живуть із постійним відчуттям страху.

Його посилюють звуки повітряних тривог, вибухів, обстрілів і залпів

артилерії. Це призводить до змін у поведінці дітей, виплеску неконтрольованих емоцій. Водночас після хвилі емоцій та емоційного збудження психіка із часом помалу стабілізується, що засвідчує перехід до фази адаптації, у якій ми зможемо діяти більш раціонально й усвідомлено, водночас розвиваючи свою стресостійкість.

Війна виснажує людей фізично та психічно, тому варто підтримувати себе, рідних і близьких, а особливо дітей. Це життєво необхідно насамперед для збереження фізичного та психічного здоров'я. Тому надзвичайно важливим є надання психосоціальної підтримки та соціально-педагогічної допомоги дітям в умовах воєнного стану, які спрямовані на зміцнення дитячих захисних механізмів та зменшення стресових реакцій, які виникли через наявні стресори в їхньому теперішньому житті.

Для дітей, що стали вимушеними переселенцями, поряд із ризиками воєнного стану та психічними проблемами, є адаптація до нової школи, нового колективу однолітків. Допомогти дитині інтегруватися в новий колектив, «включити» її в освітній процес, зменшити рівень стресу, не виділяти з-поміж інших учнів як «жертву», мотивувати вчитися – це велика частина роботи представників закладів освіти різних рівнів. Діти, які стали вимушеними переселенцями, потребують соціально-педагогічної та психологічної підтримки з метою успішної адаптації в нових місцях перебування [2].

Так, освітня фундація GoGlobal з допомогою дослідницької компанії Gradus Research провела опитування серед учителів, директорів і заступників директорів українських шкіл. У центрі уваги були проблеми адаптації внутрішньо переміщених учнів. 75 % дітей мають ознаки когнітивного прояву стресу, 24 % дітей виявляють тривожність і стурбованість, 75 % мають відчуття страху. Більшість учителів зазначила, що діти дуже швидко подорослішали: це позитивно з погляду національної самоідентифікації та формування патріотизму, але разом з тим є ознакою тривожного стану [3].

Після відновлення освітнього процесу в українських школах учителі зіткнулися з тим, що потрібно інтегрувати до класу нових дітей. Вони тривожні,

мають відчуття небезпеки. Інші проблеми в роботі з дітьми ВПО: такі школярі мають психологічну травму (учителі потребують інформації, як працювати з цими дітьми); учням важко наздогнати шкільну програму; у них знижена мотивація до навчання (утім організатори дослідження зазначають, що це загальна тенденція, яка стосується не лише ВПО); учителям не зрозуміло, як надавати першу психологічну допомогу [2].

Серед проблем, які трапляються в учнівських колективах, є булінг таких дітей у нових закладах, а значить на часі стоять питання формування безпечного середовища в шкільній громаді, профілактики булінгу та зниження рівня конфліктності [4].

Зазначимо, що педагогами та психологами України було створено багато цікавих і корисних проєктів, тренінгів, проведені опитування, моніторингові дослідження з питань надання психологічної підтримки для підлітків і батьків, чие звичне життя зламала війна.

Так, 2022 року для практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти України було репрезентовано навчальний тренінг «Діти і війна», у якому представлено моделі зцілення та резильєнтності для подолання наслідків психотравм у дітей та консультували із цих питань педагогів закладів освіти й батьків. Опрацювання таких важливих тем, як психотравмівний вплив війни на психічне здоров'я дітей; наслідки психотравми, симптоми й механізми розвитку посттравматичного синдрому, моделі зцілення й резильєнтності; техніки для опрацювання травматичної пам'яті, принципи їхнього безпечного застосування; моделі роботи з батьками дітей; принципи турботи про себе та захисту від вигорання можуть використовуватися в закладах освіти для надання соціально-психологічної підтримки дітей та учнівської молоді. Робота з надання психосоціальної та соціально-педагогічної підтримки зокрема має містити ігри та розваги, театральні вистав, сторітелінг, малювання та заняття спортом. [6].

Заслужовує на увагу інші проєкти та програми, які було реалізовано в Україні для надання соціально-педагогічної та соціально-психологічної підтримки дітей та учнівської молоді. Серед них – організація і проведення ГО

«Смарт освіта» 2023 року онлайн-навчання в межах програми «Швидка психологічна допомога онлайн для учасників освітнього процесу»; дієвий спільний проєкт Міністерства освіти і науки України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії та ГО «ВГЦ «Волонтер» є проєкт «ПОРУЧ». До роботи «ПОРУЧ» долучаються професійні психологи з навичками допомоги людям, травмованим війною, а також ті, хто готовий пройти підготовку та стати до надважливої в цей час роботи. Психологи «ПОРУЧ» допомагають не лише підліткам, а й батькам, адже саме батьки мають не лише дати ради собі, але й підтримувати своїх дітей [7].

Для надання соціально-психологічної допомоги психологами й соціальними педагогами закладів освіти слугуватимуть: посібник «Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни», розроблений Громадською організацією «GoGlobal» спільно із Центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у межах програми «Мріємо та діємо». У посібнику надані дієві інструменти психологічної підтримки й адаптації до нових умов у воєнний час, які педагоги можуть використовувати в роботі колективами закладів як загальної, так і професійно-технічної освіти; посібник «ТЕХНІКИ АРТТЕРАПІЇ в роботі кризового психолога із цивільним населенням в умовах війни», створений за підтримки психологічної служби СпівДії [8].

На жаль, відчуття стресу та тривоги можуть проявлятися в різних формах: від втрати інтересу й емоційної роздратованості до поганого настрою та проблем у соціалізації. «Однак, якщо є щось, що може допомогти дітям упоратися зі складнощами, то це наша увага, турбота й розуміння», – стверджує дитяча та сімейна психологиня Світлана Ройз.

У складні часи, які зараз переживає Україна, нашим дітям бракує спілкування й позитивних емоцій. На допомогу пришов чудовий собака-обіймака Хібукі – унікальна терапевтична іграшка, яка допомагає пережити травму, упоратися з болем, втратами й руйнуваннями. Спонсором проєкту став Благодійний фонд Америки United Help Ukraine, який співпрацює зі своїми

ізраїльськими партнерами в навчанні терапевтів, лікарів, учителів та інших волонтерів в Україні щодо застосування інтервенції Hіbuki. Уже 6100 собак Хібукі-терапевтів стали друзями для українських дітей. Хібуки-Терапія полягає в тому, що дитина переносить на іграшку свої переживання і страхи та, говорячи від імені собачки, насправді проживає власний досвід, не замикається на своїй психотравмі, розповідає про власні переживання й почуття [5].

Для дітей вимушених переселенців важливе значення має соціокультурна адаптація, оскільки діти-переселенці мають пристосуватися до нового культурного середовища. Соціальна адаптація тісно пов'язана з інтеграцією особистості в систему соціально-психологічних зв'язків і стосунків, що виникають у новому соціальному середовищі життєдіяльності [9].

Прикладом такої адаптації дітей та підлітків є створення освітніх просторів на базі волонтерських центрів-допомоги, наприклад «Координаційний центр допомоги Мелітополь Саме тут Київ», з яким співпрацює лабораторія морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України. У центрі організовані на постійній основі робота дитячих гуртків за напрямками творчої діяльності: малювання, декоративно-прикладного мистецтва, виготовлення аплікацій за допомогою ЗД ручки, студія театрального мистецтва. Для підлітків працюють клуб «Лідери змін», англomовний клуб, онлайн-зустрічі з Євроклубами та представниками Корпусу Миру, підготовка випускників до НМТ. Вихованці центру з педагогічними працівниками долучаються до різних Всеукраїнських і місцевих проєктів, наприклад «Офіс юного мера», «Урбан-місто» на базі Київського Палацу дітей та юнацтва з педагогічним колективом МДПУ ім. Б. Хмельницького, беруть участь у різноманітних проєктах Ради Європи. У центрі організують для дітей ВПО безкоштовні культурні заходи, екскурсії до музеїв, походи до вистав театрів міста, долучають до благодійних акцій, на допомогу ЗСУ, проводять спільні заходи до державних свят.

Постійне активне спілкування та позитивні емоції допомагають родинам-переселенцям подолати наслідки травматичного стресу в комплексі

психологічно обґрунтованих заходів загального і спеціального плану, що розглядаються як відповідь на породжені війною психологічні виклики дитинству. Заходи загального плану передбачають підвищення рівня психологічної компетентності педагогів і батьків, адаптацію освітніх програм і методик до можливих когнітивних та психоемоційних наслідків травми й посттравми в дітей різного віку, кардинальне збільшення частки синхронних форм навчання в межах дистанційної освіти тощо [9].

Список використаної літератури

1. Електронний ресурс: <https://www.ioc.gov.ua/>
2. Електронний ресурс: <https://doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chas-vijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf> (<https://dobrodiy.club>).
3. Електронний ресурс: [Дослідження: як вплинула війна на українських підлітків \(osvitoria.media\)](https://osvitoria.media).
4. Електронний ресурс: «Не як тебе звати, а звідки ти» – дослідження про проблеми адаптації дітей ВПО в нових школах. Нова українська школа (<https://nus.org.ua>).
5. Електронний ресурс: [Хібуки-терапія в Україні: особливості феномену | Нова українська школа \(nus.org.ua\)](https://nus.org.ua)
6. Електронний ресурс: [Діти і війна: триває проєкт з навчання технік зцілення та резиліентності. Державна служба якості освіти України \(https://sqe.gov.ua\)](https://sqe.gov.ua).
7. Електронний ресурс: [Психологи поруч з підлітками під час війни | Спільний проєкт МОН України та UNICEF \(https://poruch.me\)](https://poruch.me).
8. Електронний ресурс: Посібник «Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни». НМЦ практичної психології і соціальної роботи (<https://kubg.edu.ua>)
9. [Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2017. Вип. 21\(1\). С. 204-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21%281%29_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2017_21%281%29_19)

В.І. Кириченко, м. Київ

МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ОСНОВА ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ФОРМУВАННІ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Стаття висвітлює моделювання як засіб організації партнерської взаємодії науковців і педагогів експериментальних закладів освіти. Обґрунтовує необхідність стратегічного планування освітнього процесу в умовах поствоєнної реальності, актуалізує розроблення варіативних моделей формування життєвої успішності учнів старшої школи та обмовлює важливість включення педагогів у процес розроблення моделі на ранніх етапах, починаючи із цілепокладання.

Ключові слова: моделювання, партнерська взаємодія науковців і педагогів, експериментальні заклади освіти, умови поствоєнної реальності.

Складні умови навчання сучасних старшокласників у період дії воєнного

стану чи повоєнного відновлення деокупованих територій актуалізують пошуки адекватних відповідей на виклики, що стосуються «освітніх втрат і негативного впливу на розвиток особистості, зокрема через втрату можливостей для розкриття її потенціалу та можуть призвести до серйозних економічних наслідків у майбутньому» [2].

Науковці Інституту професійної освіти НАПН України висновують, що «українське суспільство в сучасних умовах, а ще більше – в умовах повоєнної відбудови країни, потребуватиме висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно діяти, адаптуватися до змінних умов, постійно розвиватися, бути високомайстерними професіоналами. Суспільству потрібні конкурентоспроможні фахівці, здатні самостійно знайти шляхи самореалізації та самовдосконалення» [4, с. 8].

Звідси глибшого наукового осмислення потребує як взагалі збереження і примноження життєтворчого потенціалу людини, яка змушена переживати воєнне лихоліття, так і «... процес становлення успішності особистості зокрема. Адже в особистості, яка відчуває себе успішною, підвищується усвідомлення власної компетентності керувати своєю життєдіяльністю, вирішувати життєві труднощі, реалізовувати поставлені перед собою цілі. ... Саме це дозволяє людині перейти від одиничного успіху до постійного, забезпечуючи їй успішність в тій чи іншій справі» [3, с. 63].

У цьому контексті надзвичайної актуальності та важливості набуває проблема розбудови партнерської взаємодії науковців і педагогів-практиків щодо формування життєвої успішності старшокласників, оскільки усі її суб'єкти мають чітко уявляти, в яких умовах і до чого слід готувати здобувачів освіти. Для ефективної реалізації педагогічних цілей важливо уявляти виховні впливи різноаспектно, багатовімірно, забезпечувати їх синхронізацію, підсилювати ефективність результатів зусиллями ресурсами соціально-підтримуючої мережі (родина, друзі, однокласники, педагоги, місцева громада) та інших соціально-підтримуючих інституцій [5].

Досвід співпраці лабораторії фізичного розвитку та здорового способу

життя Інституту проблем виховання НАПН України з педагогічними колективами експериментальних закладів освіти дає підстави вважати, що узгодити різновекторні впливи соціальних партнерів можна на основі моделювання процесів виховних впливів на особистість.

Констатуємо, що переважна більшість існуючих моделей виховання виконує соціально нормуючу, транслуючу, контролюючу функцію творення «простору дорослішання дитини». Однак, з урахуванням усіх ризиків, загроз і обмежень сучасного освітнього процесу в моделях виховання, що прагнуть відповідати існуючим викликам української системи освіти, головні акценти виховання мають переноситись з «належного» на «потенційно можливе», ймовірно.

Необхідність стратегічного планування освітнього процесу в умовах поствоєнної реальності актуалізує розроблення варіативних моделей формування життєвої успішності учнів старшої школи в тих умовах, в яких їм не «дано бути», а «належить бути», тобто повоєнній розбудові українського суспільства. Принципово важливо сприяти включенню педагогів у процес розроблення моделі на самому ранньому етапі, починаючи з цілепокладання.

Ми пристаємо до думки вчених, які вважають, що «процес цілепокладання є важливим, адже в ньому відбувається трансформація загальнодержавних цілей, визначених для системи освіти і для педагогічних працівників безпосередньо в педагогічні цілі. Саме педагогічні цілі характеризують результати педагогічної діяльності, що відображаються в особистісних новоутвореннях учасників освітнього процесу – у змінні їхньої мотиваційної сфери, засвоєнні знань і навичок, формуванні здатності й готовності до вирішення проблем» [4, с. 156].

При цьому слід забезпечити спільне методологічне підґрунтя, яке має стати підмурком, основою для інноваційних пошуків педагогів і водночас дозволяє науковцям порівнювати ефективність окремих моделей та особливостей їх впровадження.

Цю функцію виконує матрична чотирьохкомпонентна модель

формування життєвої успішності учнів старших класів, що вміщує такі обов'язкові блоки: методологічно-цільовий, організаційно-суб'єктний, змістовно-технологічний, діагностувально-результативний, однак кожен із них передбачає простір для творчого самовираження закладу освіти. Окрім того, науковцями обгрунтовано алгоритм її адаптації до умов і ресурсів експериментальних закладів освіти для створення на цій основі практико-орієнтованих моделей і механізмів формування життєвої успішності учнів старших класів [1].

Під час спільних онлайн-консультацій і нетворкінгів було окреслено основні завдання, на яких важливо зосередити роботу закладів освіти: розроблення оригінальних моделей формування життєвої успішності учнів старших класів з опорою на ресурсне забезпечення освітнього середовища закладу; налагодження психолого-педагогічного супроводу збереження ментального здоров'я та розвитку життєстійкості старшокласників; окреслення ефективних механізмів формування життєвої успішності; забезпечення науково-консультативної підтримки педагогів експериментальних закладів освіти щодо вирішення завдань дослідження шляхом проведення нетворкінгів і вебінарів.

Список використаних джерел

1. Єжова О. О. Шкільне освітнє середовище в моделюванні процесу формування життєвої успішності учнів старшої школи. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. Вип. 11. С. 77-80.
2. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. 64 с. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna %20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf)
3. Прядко Б. В. Теоретичний аналіз проблеми успішності особистості // Актуальні проблеми освіти XXI століття: матеріали Всеукраїнської науково-практичної студентської інтернет-конференції (14 травня 2021 року): збірник тез. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 126 с.
4. Система розвитку професійної компетентності педагогічних працівників фахових коледжів в умовах пандемії, воєнного та повоєнного часу : монографія / О. А. Тітова, П. Г. Лузан, Т. М. Пашенко, І. А. Мося, А. В. Остапенко, О. Ю. Ямковий. За наук. ред. О. А. Тітової. Київ: ІПО НАПН України, 2023. 272 с.
5. Формування життєвої успішності учнів: інструментально-методичні аспекти : зб. матер. круглого столу [за заг. редакцією В. І. Кириченко, К. О. Безрук]. Київ, 84 с. URL: <https://ipv.org.ua/2023/collection-23-11-2023/>

*О.А. Комаровська, м. Київ
А.І. Мельник, м. Херсон*

ТРАНСФОРМАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ХЕРСОНСЬКОГО ТАВРІЙСЬКОГО ЛІЦЕЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Висвітлено досвід організації навчання в Херсонському Таврійському ліцеї під час повномасштабної війни. Показано особливості організації профільного навчання в умовах вимушеного переселення ліцеїстів у різні куточки України та за кордон. Продемонстровано гнучку трансформацію педагогічним колективом форм художньо-освітнього простору.

Ключові слова: *всеукраїнський експеримент, дистанційна освіта, навчання в умовах воєнного стану, трансформація художньо-освітнього простору, Херсонський Таврійський ліцей.*

У процесі всеукраїнського експерименту «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв» (наказ МОН України від 30.08.2021 р. № 942) проблема художньо-освітнього простору постійно перебуває у фокусі уваги. Як відомо, освітній простір утворюють освітні події, до яких залучені суб'єкти освітнього процесу, які відображаються в інформаційному полі і засвідчують його ефективність. Статутом закладу Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради підкреслено важливість методичного супроводу художньо обдарованих учнів, а отже освітній простір є художньо-освітнім [2; 3; 5], у якому учні набувають одночасно мистецькі предметні та ключові компетентності.

Художньо-освітній простір Херсонського Таврійського ліцею вже третій рік функціонує виключно дистанційному режимі і більш за це – пережив окупацію. Відповідно, змінилися практичні підходи до його організації, зокрема до навчання предметів художньо-естетичного спрямування з урахуванням психологічного, емоційного, фізичного стану учнів ліцею, які вимушено виїхали й тимчасово мешкають у різних містах України, Європи. Викликом стала педагогіка партнерства, коли кожен учитель ліцею співпрацює з батьками, учнями та колегами практично 24/7.

Зміст освіти в Ліцеї реалізується в освітніх програмах для початкової, базової та профільної шкіл як єдиного комплексу з одночасним створенням організаційно-педагогічних умов для профільного навчання (музичний,

театральний, образотворчий, хореографічний напрями). Поєднання інваріантної та варіативної частин навчальних планів дає можливість індивідуалізувати процес, залучити кожного учня у практичну діяльність, спонукати його до самореалізації і вибору професії відповідно до здібностей та інтересів, сприяє соціалізації особистості. Зміст предметів художньо-естетичного спрямування опановується учнями за програмами, укладеними вчителями ліцею в межах експериментальної роботи. А саме це програми відповідно профілів:

Музичний напрям: «Хоровий спів», «Сольфеджіо», «Музична література. Історія музичного мистецтва», «Музичний інструмент» (16 програм), «Вокальний ансамбль», «Оркестр народних інструментів», «Оркестр духових інструментів» та інші;

Образотворчий напрям: «Малюнок», «Живопис», «Художня праця», «Комп'ютерна графіка», «Декоративно-прикладне мистецтво. Аплікація соломкою та соломоплетіння», «Декоративно-прикладне мистецтво. Валяння вовни», «Художня культура»;

Хореографічний напрям: «Класичний танець», «Народно-сценічний танець», «Постановка концертних номерів», «Дуетний танець», «Хореографічний ансамбль», «Чоловічий клас»;

Театральний напрям: «Сценічна мова», «Основи театральної гри», «Художнє мовлення», «Сценічний рух», «Сценічна практика», «Сценічна практика. Вокал», «Історія театру», «Техніка звукозапису», «Основи літературної творчості», «Сценічна практика. Риторика, культура мови та спілкування», «Виготовлення декорацій», «Грим» «Акторська майстерність. Основи режисури».

Особливо актуальним наразі є розвиток ліцеїстів за індивідуальною освітньою траєкторією (ІОТ), що в умовах воєнного стану забезпечує найефективніші умови для організації навчання як в Україні, так і їхнього перебування за кордоном. Педагогічний колектив ліцею, територіально відмежований від своїх учнів, розбудовує довірливі стосунки з учнями, що мобілізує творчий потенціал, формує впевненість у своїх силах і в такий спосіб

підтримує стійкий інтерес до вивчення обраного предмета за індивідуальною освітньою траєкторією. Ця практика є багаторічною, у Таврійському ліцеї склався свій підхід до розробки ІОТ. Діагностування розвитку особистісних якостей учнів здійснюється у початковій школі або в перший рік навчання, якщо учень є новоприбулим. Система формування особистісного ставлення учнів до навчального матеріалу з обраного предмету хореографічного, образотворчого, театрального, музичного спрямування трансформується поступово із року в рік шляхом обрання репертуару від вибору за допомогою вчителя до самостійного. Кожен ліцеїст має можливість самостійно реалізувати свій творчий потенціал в ІОТ у проєктах. А система оцінювання діяльності розроблена педагогами у співпраці з ліцеїстами, батьками й оприлюднена на сайті ліцею [5]. У дистанційному форматі утвердились форми демонстрації творчого продукту, коли не проводяться традиційні звіти-концерти/виставки: учні театрального напрямку надсилають відео індивідуального сценічного виступу як читця; учні образотворчого напрямку надають перевагу фото або скануванню робіт; учні музичного напрямку роблять самостійно або за допомогою батьків відеозапис виконання на музичному інструменті; специфіка хореографічного мистецтва полягає в тому, що учні виконують різні комбінації, записують їх, а під час відеомонтажу з'являється загальна картина хореографічної постановки [4]. Найвдаліші творчі доробки потрапляють до телеграм каналів управління освіти та Херсонської міської військової адміністрації.

Така практика складання ІОТ забезпечує гнучкість освітнього процесу, дотримання академічної доброчесності, ефективність педагогічної взаємодії вчитель-учень шляхом через створення творчого продукту в трансформованому художньо-освітньому просторі. Тобто творчий продукт – це мистецький контент, який створюють учні ліцею у проєктній діяльності. Наприклад, на уроці он-лайн під керівництвом учителя учні виконують певні дії на музичному інструменті (постановка рук, натискання пальцями на клавіші тощо); далі оф-лайн самостійно закріплюють набутий досвід. Більшість учнів музичного

напряму художньо-освітньої підготовки мають інструменти: ті ліцеїсти, що перебувають у Херсоні, або виїхали й вивезли їх із собою. Неймовірну історію пережила учениця ліцею, яка разом із татом у квітні 2022 року з величезним ризиком вивезли з окупації бандуру, назвавши її «гусями».

Художньо-освітній простір ліцею в умовах воєнного стану і дистанційного навчання вийшов у новий соціальний простір без меж і без обмежень – утворилася освітня екосистема, яка об'єднує учнів ліцею з іншими українськими дітьми й дітьми тих країн, де вони проживають, в усьому світі [1]. Учні ліцею, що перебувають в різних куточках України та Європи, є учасниками полікультурного діалогу, впливають культурно-мистецькі традиції у місцях тимчасового проживання та відчують одночасно вплив інших традицій. Тобто педагогічному колективу ліцею вдалося успішно трансформувати духовно-мистецьке життя навчального закладу, яке втілюється у різноманітних формах, передусім винести його за межі самого Таврійського ліцею, зберегти традиції участі учнів ліцею в конкурсах різного рівня (результативність конкурсно-фестивальної діяльності творчих колективів та учнів ліцею подано [5]), відвідування театрів, філармоній, концертів у віртуальному режимі або індивідуально у супроводі батьків. Дозвілля, а в сучасному контексті – це волонтерська діяльність кожного українця, зокрема учнів ліцею та батьків, тепер в умовах воєнного стану – це допомога і підтримка військових частин: продовольство, одяг, тактична медицина, мілітарні речі, аксесуари, мобільні холодильні камери, біноклі, рації, ремонтні комплекти для транспортних засобів, побутові речі тощо. Оскільки учні та педагоги перебувають по всій Україні та світу, волонтерський рух освітян Херсона, частиною якого є педагогічний, батьківський та учнівський колективи Таврійського ліцею, продовжує допомагати військовим.

Отже, в умовах воєнного стану художньо-освітній простір Херсонського Таврійського ліцею увійшов у новий соціальний простір без меж і без обмежень: утворилася свого роду освітня екосистема, яка об'єднує учнів ліцею з іншими українськими дітьми й дітьми тих країн, де вони тимчасово

проживають.

Список використаних джерел

1. Біла книга «Відновлення освітнього процесу на деокупованих територіях». Аналітичний звіт за підсумками стану освіти на тимчасово окупованих територіях. USAID. БФ «Солом'янські котики». Київ, 2024.

2. Комаровська О. А., Мельник А. І., Чабан Н. І. Незламність Херсонського Таврійського ліцею: всеукраїнський експеримент в умовах воєнного стану й окупації. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. Матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України (за 2022 рік). С. 114-119.

3. Комаровська О. А. Мистецька подієвість освітнього середовища в контексті художніх цінностей особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2020. Вип. 24. Кн. 1. С. 252-270.

4. Мельник А. І., Чабан Н. І. Організація навчальної та художньо-творчої роботи на хореографічному відділенні в Херсонському Таврійському ліцеї мистецтв. Педагогічний альманах: зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. Вип. 44. С. 16-24.

А.В. Корнієнко, м. Київ

ІНТЕГРАЦІЯ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ

У статті викладено результати теоретичного аналізу переваг і викликів інтеграції позашкільної та загальної середньої освіти.

Ключові слова: інтеграція, позашкільна освіта, загальна середня освіта, перспективи, виклики.

У сучасному світі, де швидкі зміни в технологіях, культурі та суспільстві вимагають більшого й комплексного підходу до навчання, інтеграція позашкільної та загальної середньої освіти стає все більш актуальною темою. Процес інтеграції не лише розширює можливості для навчання, а ще й сприяє більш глибокому та збалансованому розвитку учнів. У цій статті розглянемо переваги та виклики інтеграції позашкільної та загальної середньої освіти.

Актуальність інтегрованого навчання зумовлена необхідністю переформатування традиційних підходів до навчання та формування в учнів цілісної картини світу, створення умов для формування дитини – здобувача освіти – як цілісної всебічно розвиненої особистості [3, с. 4].

Оптимальною для української школи проголошено інтегративну стратегію, реалізація якої має забезпечити розвиток творчого потенціалу

особистості, критичного мислення, ціннісних орієнтацій, формування компетентностей, адекватних культурним реаліям техногенного суспільства. Нині естетизований медіапростір синтезує елементи візуальної, аудіальної, кінестетичної інформації, що стимулює формування в людини інтегративного типу мислення [4, с. 20].

Однією з переваг інтеграції можна вважати принцип поєднання частин систем таким чином, щоб вони давали такий рівень результату, який би перевищував рівень до їхньої взаємодії. Тобто утворення нової цілісної системи, яка набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи [3, с. 8].

Нині позашкільна освіта (мистецькі гуртки, спортивні секції, наукові клуби тощо) відкриває дітям нові горизонти та дає можливість розвивати їхні таланти й захоплення. Вона сприяє розвитку творчості, лідерських якостей, комунікативних навичок і самодисципліни. Проте вона часто функціонує окремо від змісту загальної середньої освіти, що може призвести до розриву між навчанням у школі та позаурочними заняттями. Водночас часткова чи повна інтеграція в межах, наприклад мистецької освітньої галузі, передбачає тісну взаємодію навчальних предметів, об'єднання їхнього змісту.

Академік І. Бех вказує, що лише в позашкільному освітньому процесі вихованці, вирішуючи різні практичні завдання, займаючись за великим рахунком пізнавальним експериментуванням, обов'язково виокремлюють суттєві властивості тих чи інших об'єктів та використовують їх для досягнення (підкреслюємо) практичних цілей [1].

У сучасній школі інтеграція відбувається таким чином: створення інтегрованих курсів – навчальних предметів, які адаптують для вивчення та інтегрують знання з декількох наук або видів мистецтв (природничих – «Природознавство», суспільствознавчих – «Я у Світі», біологічних – «Основи здоров'я», музичне й образотворче мистецтво – «Мистецтво» тощо).

Водночас недостатня концептуалізація проблеми інтеграції, наприклад у мистецькій освіті, та відсутність науково обґрунтованої методики викладання

мистецтва на інтегративних засадах відповідно до вікових особливостей учнів початкової, середньої і старшої школи негативно позначаються на якості масового практичного впровадження цієї інноваційної стратегії. Труднощі й суперечності посилюються внаслідок невідповідності більшості вчителів до викладання інтегрованих курсів, тому що у вітчизняній системі професійної педагогічної освіти панувала та продовжує панувати автономна підготовка фахівців з музичного або образотворчого мистецтва, а короткотривалі курси й семінари для вчителів у закладах післядипломної освіти й самоосвіта, зокрема дистанційна, не може повноцінно замінити й суттєво розширити набуту раніше базову кваліфікацію [4, с. 20].

Ще однією перевагою інтеграції позашкільної та загальної середньої освіти є можливість вчителів загальноосвітньої школи та закладу позашкільної освіти взаємодіяти та співпрацювати. Вони можуть обмінюватися досвідом, спільно розробляти програми й освітні проєкти, які допоможуть створити більш цікаве і збалансоване освітнє середовище для учнів. Це додатково може збагатити освітній процес, розширити можливості для розвитку та самовираження учнів; дозволяє їм використовувати на практиці знання, отримані в школі.

Також упровадження інтеграції позашкільної та загальної середньої освіти може бути корисним як для учнів, так і педагогів. Існують різні способи інтеграції позашкільної та загальної середньої освіти. Наприклад, школи можуть створювати гуртки й секції на своїй базі, або заклади позашкільної освіти можуть організовувати заняття прямо в школі. Також можуть розроблятися спільні проєкти, проводитися виставки, концерти та інші заходи.

Але процес інтеграції позашкільної та закладів загальної середньої освіти може бути складним завданням через різницю в методиці навчання, структурі та організації. Ще одним викликом буде вимірювання успішності. Оцінка навчальних досягнень учнів, які навчаються за інтегрованими програмами, може бути ускладненою через різні методи оцінки (у позашкільній вона взагалі відсутня).

Отже, позашкільна освіта може доповнювати загальну середню освіту, забезпечуючи учням можливості для розвитку.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Загальна середня та позашкільна освіта: рівні інтеграції. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=2435790593385146>.
2. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. 2002. № 5. С. 5–6.
3. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
4. Масол Л. М. Інтеграція? Інтеграція... Інтеграція! (Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти). *Мистецтво та освіта*. 2020. № 1(95). С. 20–27.
5. Філь Г., Жигайло М. Інтегроване вивчення предметів гуманітарного циклу за галузями знань як важлива передумова розвитку сучасної науки // Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 11. С. 310–316. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_11_46 (дата звернення: 06.05.2024).

Н.В. Левінець, м. Київ

ТЕМАТИЧНІ ДИДАКТИЧНІ КЕЙСИ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ БАТЬКІВ І ВИХОВАТЕЛІВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У публікації репрезентовано погляд на можливості використання тематичних дидактичних цифрових кейсів у роботі з батьками дітей дошкільного віку. Розкрито особливості реалізації партнерської взаємодії батьків і вихователів з використанням цифрового освітнього контенту задля підтримки розвитку потенціалу дитини.

Ключові слова: *батьки дітей дошкільного віку, тематичні дидактичні цифрові кейси, партнерська взаємодія батьків і вихователів.*

У сучасному освітньому середовищі набуває актуальності питання забезпечення якісної дошкільної освіти в умовах кризових станів суспільства. Науковці і практики широко використовують та досліджують можливості цифрового середовища для гарантування безперервності, систематичності й доступності освітніх послуг для дітей як у системі суспільного дошкільного виховання, так і в умовах родини. У реалізації цих ідей важлива солідарна відповідальність батьків і вихователів, яка ґрунтується на засадах партнерської взаємодії. Вона має універсальний характер і здійснюється як на рівні міжособистісної взаємодії, так і загальнонаціональному, що виражається в певному поведінковому механізмі. Основою цього механізму є діалог, розподіл видів діяльності, а також кооперація. Їхня єдність характеризує партнерську

взаємодію як сталий процес і відображає його динамічну структуру [2].

Тому партнерську взаємодію розуміємо як чітке зобов'язання діяти спільно у вирішенні питань розвитку потенціалу кожної дитини, широко використовуючи наявні форми взаємодії, зокрема й можливості цифрового середовища.

Зважаючи на запити батьків щодо методичної підтримки створення умов для розвитку дитини в умовах родинного виховання, нами було впроваджено тематичні дидактичні цифрові кейси.

У виборі означеного інструментарію орієнтувалися на визначення терміну «Case» у програмуванні. CASE (Computer-Aided Software Engineering) – набір інструментів і методів програмної інженерії для проектування програмного забезпечення, що допомагає забезпечити високу якість програм, відсутність помилок і простоту в обслуговуванні програмних продуктів [5]. Ключовими критеріями комплектування цифрових кейсів було забезпечення якості освітнього процесу, убезпечення від методичних помилок, простота у використанні як у безпосередній взаємодії з дитиною, так і в її самостійній діяльності.

Тематичні дидактичні кейси – це набори (кейси) цифрових дидактичних матеріалів з певної теми, що передбачають їхнє використання у взаємодії батьків і вихователів у єдиному цифровому просторі з метою розвитку дитини. Ми розглядаємо їх не лише як педагогічно орієнтовану інформацію, а й як інструмент підвищення педагогічної культури й інформаційно-комунікаційної компетентності батьків і вихователів. Складовими елементами цифрових кейсів є дидактичні матеріали.

Грунтуючись на дослідженнях Н. Олефіренко, зазначимо, що цифровими дидактичними матеріалами можуть слугувати графічні засоби унаочнення (фотографії, зображення предметів, рисунки, ілюстрації тощо); аудіоматеріали (музичні твори, розповіді, записи казок, оповідань тощо); відеофрагменти та відеоефекти (відеозаписи реальних подій, мультфільми, короткі відео тощо); анімовані зображення й анімаційні ефекти [4, с. 129-130].

І. Колеснікова та О. Орлова окреслюють кілька дидактичних напрямів використання цифрового середовища в закладі дошкільної освіти. Це гра, творчість, дозвілля й навчання. Крім того, автори виокремлюють декілька моделей використання цифрових технологій: візуальна (презентації, мультимедіа), ігрова (навчальні ігри й інтерактивні іграшки), методична (дидактичні матеріали), підготовча (матеріали для проведення занять, наприклад шаблони, що роздруковуються), діагностична, інформаційна та комунікаційна моделі [3, с. 190].

Нами були створені тематичні методичні кейси для забезпечення художньо-естетичного, пізнавального й іншомовного розвитку дитини. До них були включені покликання на матеріали, що розташовані у відкритому доступі у мережі «Інтернет» та враховані чотири компоненти змісту освіти: пізнання довкілля, засвоєння способів діяльності, набуття навичок творчої діяльності та виховання емоційно-ціннісного ставлення до дійсності. Позаяк батьки мали труднощі в самостійному виборі цифрових матеріалів, які б відповідали принципам дошкільної дидактики, створенні кейсів орієнтувалися на зміст БКДО (державного стандарту) і комплексних програм, за якими працюють заклади освіти. Це сприяло єдності виховних впливів, оскільки і батьки, і вихователі були орієнтовані на застосування спільних матеріалів і способів взаємодії з дитиною в цифровому середовищі [1].

До переліку видів цифрових дидактичних матеріалів, які можуть бути включені до тематичних кейсів, можна віднести:

- дитячу анімацію (мультиплікаційні фільми);
- аудіоказки, казки-презентації, інші художні твори;
- інтерактивні вправи та ігри;
- пізнавальні презентації;
- сюжетні і тематичні дидактичні картини;
- репродукції художніх картин;
- фізкультурні хвилинки, «руханки»;
- навчальні матеріали.

Також нами було враховано те, що взаємодія дитини із цифровим середовищем повинна бути короткочасною та сприяти розвиткові комунікативних навичок, соціалізації і ціннісним видам дитячої діяльності. Важливу роль у розвиткові партнерської взаємодії батьків і вихователів мала інформаційна й методична підтримка. Тому до кожної теми було включені цифрові матеріали, які забезпечували самостійну діяльність дитини, також ті, які репрезентували взаємодію дитини з дорослим. І обов'язково до кожної теми включали матеріали орієнтовані на збагачення педагогічної культури батьків. Такий комплексний підхід дозволив максимально використовувати освітньо-розвивальний потенціал цифрових дидактичних матеріалів у розвитку дитини.

Водночас презентовані батькам тематичні дидактичні цифрові кейси були не лише джерелом інформації, інструментом освітньої взаємодії з дитиною, а й засобом для засвоєння алгоритму пошуку освітнього цифрового контенту. Створені добірки матеріалів для підтримки «цифрового батьківства» забезпечили активізацію батьків у самостійному пошуку цікавого освітнього контенту, урізноманітнення форм взаємодії і формування навичок безпечної поведінки дитини через систему взаємної безпеки, не лише через активацію функції «батьківського контролю» на цифрових пристроях, а й, що найголовніше, демонстрацію навичок безпечної поведінки користувача цифровим середовищем під час спільного його використання.

Також важливим елементом апробації експериментальної методики був зворотний зв'язок – оцінка батьками ефективності використання тематичних дидактичних цифрових кейсів. Батьки відзначали, що запропонована партнерська взаємодія допомогла їм зрозуміти важливість критичного відбору цифрового матеріалу й контролю перебування дитини у віртуальному світі, також вони змогли відчувати себе партнерами вихователів. Адже запропоновані алгоритми дій і використання однакових або аналогічних цифрових освітніх матеріалів сприяли посиленню виховних впливів. Зі свого боку вихователі відзначали підвищення інтересу батьків до освітньої діяльності загалом і зокрема до цілеспрямованого використання цифрового середовища.

Найскладнішим було переконати батьків у розумінні того, що, яким би «досконалим» не був цифровий матеріал, він має бути лише допоміжним засобом, потрібно віддавати пріоритет безпосередньому спілкуванню з дитиною, обговорюючи зміст переглянутого дитиною відео, роз'яснювати отриману інформацію, спонукати її до висловлення власних міркувань, підтримувати дитячі бажання відтворити це в реальних умовах тощо.

Отже, у сучасній освітній галузі відбувається накопичення досвіду використання цифрових матеріалів у розвитку особистісного потенціалу дитини. Це розширює можливості налагодження партнерської взаємодії між батьками і вихователями. Реалізації тематичних дидактичних цифрових кейсів допомагає підвищити ефективність освітнього процесу, усунути бар'єри суб'єктивного й об'єктивного характеру в підтримці освітніх ініціатив вихователів і батьків, дійшовши консенсусу в розумінні спільної відповідальності за розвиток дітей.

Список використаних джерел

1. Левінець Н. В. Особливості використання цифрових дидактичних матеріалів у роботі з дітьми дошкільного віку. Досягнення науки та освіти в XXI столітті : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Дніпро, 8 лютого 2024 р.). Research Europe, 2024. С. 33-40.
2. Починок Є. А. Партнерська взаємодія як інноваційний компонент нової української школи. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2023. № 2. С. 95-102. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.1.14>
3. Колеснікова І.В, Орлова О. А. Цифровізація освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 50. Т. 2. С. 188-191. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.2.37>
4. Олефіренко Н. В. Дидактичні електронні ресурси у системі сучасних засобів навчання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2014. Вип. 33. С. 129-132.
5. CASE Tools: index/ <http://web.archive.org/>

О.В. Литовченко, м. Київ

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА УКРАЇНИ ЯК ОСВІТНІЙ РЕСУРС В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Матеріали статті представляють основні позиції, що свідчать про значний ресурсний потенціал позашкільної освіти України в умовах війни та повоєнного відновлення (організація безпечного середовища; простір українських національних цінностей; надання актуальних знань, формування компетентностей в умовах воєнного стану; профільна освіта; волонтерство; психосоціальна підтримка та інші).

Ключові слова: позашкільна освіта України; заклади позашкільної освіти; ресурсний потенціал; російсько-українська війна.

У воєнний час та період повоєнного відновлення позашкільна освіта, окрім освітніх функцій, відіграє роль інституту соціально-педагогічної, психосоціальної підтримки, надолуження освітніх утрат, створення умов для здобуття освіти на деокупованих територіях. Вагомим є значення позашкільної освіти в контексті створення середовища українських національних цінностей, становлення світогляду дітей і підлітків. В умовах реалізації реформи НУШ, організації профільного навчання в старшій школі закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) також актуалізається потенціал позашкільної освіти.

Наразі існує значне замовлення на навчальні програми з позашкільної освіти, які можуть бути реалізовані в позаурочній діяльності закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). Учні ЗЗСО беруть участь у різноманітних патріотичних, просвітницьких соціальних і творчих проєктах, челенджах, конкурсах, змаганнях, таборуваннях тощо за організації закладів позашкільної освіти (ЗПО). Отже, позашкільна освіта – її зміст, кадровий потенціал, потенціал освітнього середовища загалом – важливий ресурс для закладів загальної середньої освіти, інших освітніх ланок.

Позашкільна освіта є невід’ємним складником системи освіти України. Зміст позашкільної освіти унормовано відповідно до нормативних документів та методичних листів МОН України [2; 3]. У системі позашкільної освіти можуть здобуватися часткові кваліфікації нульового – третього рівнів Національної рамки кваліфікацій [1].

Ресурсний потенціал цієї освітньої ланки в умовах воєнного стану є значним. Можливо узагальнити такі основні позиції:

Організація безпечного середовища. Першочерговим завданням закладів освіти в умовах російсько-української війни є створення максимально безпечного освітнього середовища (фізична, психологічна безпека, культура безпеки життєдіяльності; навички поводження в надзвичайній ситуації, компетентності самозахисту, оборонна свідомість; знання із основ домедичної

допомоги, мінної безпеки; орієнтування на місцевості тощо). Наприклад, у Кіровоградському обласному центрі дитячої та юнацької творчості створено Клас безпеки, де з учнями міста проводять заняття, лекції з основ домедичної допомоги, мінної безпеки тощо. У Центрі також розташована одна з мобільних точок «Спільно» Дитячого фонду ООН UNICEF, яка щосереди збирає наймолодших відвідувачів закладу.

Простір українських національних цінностей. В умовах воєнного стану побудова освітнього процесу на основі українських національних цінностей, розвиток україномовного середовища, є важливим освітнім завданням. Ресурсний потенціал ЗПО – у здійсненні значної кількості проєктів, програм та інших заходів, що мають на меті становлення української національної ідентичності, гуртують дітей та учнівську молодь навколо українських цінностей.

Європейська інтеграція. Євроінтеграційна тематика є частиною змісту багатьох творчих об'єднань різних напрямів позашкільної освіти. Особливо затребувані навчальні програми з позашкільної освіти («Європейський клуб» (О. Арутюнян) та інші), які можуть бути реалізовані як факультативні курси, програми в позаурочній діяльності (громадянська й історична освітня галузь); також значною є залученість учнів ЗЗСО до тематичних масових заходів, форумів, челенджів, проєктів тощо.

Надання актуальних знань, формування компетентностей в умовах воєнного стану. Освітнє середовище як ресурс. Як приклад освітнього середовища ЗПО у ролі ресурсу для ЗЗСО, інших ланок можна назвати проєкти Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України («Спільні уроки-заняття», «Артпростір допитливого природознавця» та інші).

Професійна орієнтація, профільна освіта. У контексті профільної освіти, упровадження старшої профільної школи позашкільна освіта відіграє значну роль. Зокрема в реалізації індивідуального освітнього маршруту учнів/учениць, створенні освітнього простору як ресурсу для проведення занять у межах

освітніх програм ЗЗСО, наданні можливостей для набуття первинного професійного досвіду в обраному виді діяльності тощо.

Просвітництво. Важливе соціально-педагогічне завдання, зокрема в контексті подолання наслідків русифікації, відновлення історичної пам'яті, утвердження українських національних цінностей. Значна кількість заходів за організації ЗПО спрямована на вирішення саме таких завдань, зокрема квести, вікторини, інформаційні постери тощо.

Волонтерство. Ресурсний потенціал зумовлений значною роллю ЗПО як волонтерських хабів, організаторів благодійних акцій, флешмобів, концертів тощо, які мають на меті згуртувати дітей, підлітків і молодь, громади для підтримки Сил оборони України, ветеранів.

Ресурсні центри, освітні хаби (освіта на деокупованих територіях). Відповідні тези – щодо ролі позашкільної освіти на деокупованих територіях – обговорювалися в процесі розроблення Національної стратегії освіти і науки України за напрямом «Позашкільна освіта» (2023).

Соціальна реабілітація, психосоціальна підтримка. В умовах російсько-української війни значна частина українських дітей, підлітків і молоді відчувають пригніченість, переживають стресові стани, потребують підтримки. ЗПО, окрім освітніх функцій, виконують ще й роль інституту психосоціальної підтримки, відволікають, сприяють відновленню потенціалу. Актуальним є зміст соціально-реабілітаційного напрямку позашкільної освіти в такому контексті.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

2. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

3. Наказ МОН від 05.06.2023 № 675 «Про затвердження Порядку здійснення експертизи, надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам». URL: <https://imzo.gov.ua/2023/08/16/nakaz-mon-vid-05-06-2023-675-pro-zatverdzhennia-poriadku-zdiysnennia-ekspertyzy-nadannia-hryfiv-navchal-niy-literaturi-ta-navchal-nym-prohramam/>

4. Лист ІМЗО від 16.08.23 №21/8-1330 «Про методичні рекомендації щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти».

МОЛОДІЖНІ ПРОГРАМИ ЯК ЧАСТИНА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Метою публікації є коротке висвітлення діяльності національної молодіжної благодійної організації UK Youth (Молодь Великобританії), прикладів молодіжних програм у контексті соціальної роботи.

Репрезентовано такі основні напрями роботи UK Youth, як розвиток молодіжної (соціальної) роботи, адвокація роботи з молоддю, неформальне навчання та інші.

***Ключові слова:** молодь; соціальна робота з молоддю у Великій Британії; молодіжні програми у Великій Британії.*

Для української соціальної роботи актуальним є досвід соціальної роботи з молоддю у Великій Британії, зокрема такий аспект, як реалізація молодіжних програм і проєктів.

Метою публікації є коротке висвітлення діяльності UK Youth (Молодь Великобританії) як національної молодіжної благодійної організації, прикладів молодіжних програм.

У основі дослідження – нормативні основи міжнародної соціальної роботи (Global Definition of Social Work (2014) [1], соціальний розвиток, розширення впливу соціальної роботи та Глобальний порядок денний, зобов'язання до дій (Social Development: Extending the Influence of Social Work та The Global Agenda: Commitments to Action [2]) та інші.

У Великій Британії молодь розглядається як вікова група від 16 до 25 років. У соціальній роботі з молоддю значну роль відіграють молодіжні організації, які реалізують молодіжні програми і проєкти, беруть участь у реалізації молодіжної політики.

Варто репрезентувати UK Youth (Молодь Великобританії) як національну молодіжну благодійну організацію, засновану 1911 року, яка реалізує національні програми для надання можливостей молодим людям. Благодійна організація об'єднує 40 місцевих молодіжних асоціацій. Національні програми UK Youth реалізуються на місцевому рівні в партнерстві з іншими організаціями [3].

Організація має такі напрями роботи, як розвиток молодіжної

(соціальної) роботи, адвокація роботи з молоддю, неформальне навчання, а також керує мережею альтернативної освіти під назвою «Фонди досягнень молоді» («Youth Achievement Foundations»). Понад 20 тисяч молодих людей щороку беруть участь в освітніх заходах організації.

Коротко висвітлимо основні напрями роботи UK Youth та наведемо приклади молодіжних програм.

- *Розвиток молодіжної (соціальної) роботи.* Основна робота благодійної організації зосереджена на розвиткові молодіжної роботи шляхом навчання молодіжних працівників, рекомендаціях для підтримки їхньої роботи та регулярних заходів і звітів, спрямованих на тих, хто працює з молоддю. Робота UK Youth спрямована на задоволення сучасних інтересів і потреб молодих людей за допомогою акредитованих навчальних програм. UK Youth співпрацює з багатьма організаціями, зокрема міжнародними корпораціями, урядовими департаментами та агенціями у Великобританії та Європі, діяльність яких орієнтована на сприяння широкому спектрові можливостей для молодих людей. Мережа включає понад 5500 організацій [3].

- *Адвокація роботи з молоддю.* Безпосередньо та разом із ключовими партнерськими організаціями UK Youth прагне створити середовище, у якому цінується молодіжна робота, пропагуються соціальні й економічні переваги високоякісної молодіжної роботи як для молодих людей, так і для їхніх ширших спільнот, а також підкреслюється особливий внесок молодіжних працівників в організацію життя молодих людей.

- *Програми для молоді.* З-поміж програм, орієнтованих на неформальну освіту молоді, наприклад, Челендж «Гроші для життя» («Lloyds Money for Life Challenge») – програма, орієнтована на молодь і дорослих у ширшому секторі подальшої освіти, навчання на роботі та навчання в громаді. Молодіжні центри Microsoft IT («Microsoft IT Youth Hubs») у партнерстві з Microsoft підтримують молодіжні клуби й проекти, спрямовані на здобуття молоддю компетентностей, сприяють наставництву та фінансовій підтримці. Великий музичний проєкт «The Big Music Project» – програма, яка сприяла створенню 100 музичних

центрів, які допомагають молодим людям отримати підтримку, необхідну для реалізації власних музичних проєктів [3].

● *Проект «Мистецтво для молоді»* – це провідна подія зі збору коштів для молоді Великобританії. Понад 24 роки успішних виставок у Лондоні, під час яких «Мистецтво для молоді» створює можливості для молодих митців продавати власні твори на початку їхньої кар’єри, а відомим митцям – робити пожертви на благодійність. Понад 1000 творів мистецтва (вартістю від 100 до 3500 фунтів стерлінгів) молодих і відомих художників виставляються на Art for Youth London. Художники жертвують 35 % від продажів, водночас, всі надходження від розіграшу, аукціону – є пожертвами на благодійність [3].

Список використаних джерел

1. Global Definition of Social Work / IFSW, IASSW. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-issocial-work/global-definition-of-social-work/>
2. The Global Agenda for Social Work and Social Development: Extending the Influence of Social Work. URL: https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/ifsw_24848-10.pdf
3. UK Youth. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/UK_Youth

В.В. Луценко, м. Київ

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У СПОРТИВНО-МАСОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено зміст виховання морально-вольової стійкості старших підлітків у процесі спортивно-масової діяльності. Виокремлено основні завдання та положення. З’ясовано, що морально-вольова стійкість характеризується як здатність особистості утримуватися від впливу негативних факторів, зберігати моральні принципи та цінності, проявляти вольові зусилля.

Ключові слова: *виховання, старші підлітки, морально-вольові якості, стійкість, спортивно-масова діяльність.*

Актуальність дослідження щодо виховання морально-вольової стійкості старших підлітків у процесі спортивно-масової діяльності зумовлена низкою викликів, які постали перед українським суспільством. З огляду на це виникає необхідність переосмислення виховного потенціалу спортивної та фізкультурної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

У вітчизняній літературі останніми десятиліттями здійснено низку наукових досліджень, близьких до досліджуваного феномена. Це насамперед

дослідження змісту патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи (М. Тимчик); виховання впевненості в собі в учнівської та студентської молоді засобами дзюдо (Я. Шматко); виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою (В. Масол); виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою (О. Остапенко, Д. Пігуль, Я. Шматко); єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учасників освітнього процесу (Л. Канішевська, Н. Касіч М. Тимчик); виховання дисциплінованості старших підлітків у спортивно-масовій діяльності (С. Захарків).

Метою статті є висвітлення специфіки виховання морально-вольової стійкості старших підлітків у процесі спортивно-масової діяльності, розгляд та виокремлення основних завдань ті положень.

З'ясовано, що морально-вольова стійкість характеризується як здатність особистості утримуватися від впливу негативних факторів, поведінка якої надійна й послідовна, зберігати моральні принципи й цінності; прояв вольових зусиль до перемоги, досягнення мети, цілі; уміння долати труднощі, проявляти самовладання, дисциплінованість, упевненість у собі, саморегуляцію та самоконтроль навіть у складних ситуаціях тощо [1; 2; 3; 4].

Узаємодія зі старшими підлітками в процесі спортивно-масової діяльності вирішує сукупність освітніх завдань, а саме:

- формування необхідних знань про морально-вольову стійкість;
- формування в учнівства мотивації до прояву морально-вольової стійкості, занять фізичною культурою та освітньою діяльністю;
- формування в здобувачів освіти вольового хотіння здійснювати саморегуляцію та самоконтроль під час занять фізичною культурою;
- сприяння утвердженню здорового способу життя та систематичним заняттям фізичними вправами;
- зниження рівня стресу, подолання труднощів і перешкод;
- допомога у виявленні реальних потреб школярів та досягненні кращих спортивних та освітніх результатів;

- розвиток особистісного потенціалу кожного учасника освітнього процесу;

- залучення учнів середніх класів до спортивно-масових та інтелектуальних змагань тощо.

Погоджуємося із М. Зубалієм, О. Остапенком, М. Тимчиком, що виховання в старших підлітків морально-вольової стійкості в процесі спортивно-масової діяльності буде ефективним, якщо формувати в учнівства когнітивний критерій (знання й розуміння учнів середніх класів про морально-вольову стійкість, дисциплінованість, упевненість у собі та інше), емоційно-ціннісний критерій (бажання старших підлітків проявляти морально-вольову стійкість, дисциплінованість, упевненість у собі та інше), критерій довільного імпульсу (прояв школярами волі) та діяльнісний критерій (уміння на практиці проявляти морально-вольову стійкість, дисциплінованість, упевненість у собі) [1; 2].

Також встановлено, що спортивно-масова робота, військово-спортивні ігри та змагальна діяльність є дієвими у вихованні морально-вольової стійкості старших підлітків, сприяють підвищенню в школярів рівнів вихованості досліджуваної категорії. Систематичне проведення змагань з різних видів спорту сприяє формуванню в учасників освітнього процесу морально-вольових якостей, позитивних емоцій, поваги до суперників тощо.

Список використаних джерел

1. Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 165 с.

2. Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.

3. Педорич, А., Луценко, В., & Пігуль, Д.. Виховання морально-вольових якостей в студентської молоді у процесі освітнього процесу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова., 2024. Вип. 4(177). С. 118-122.

4. Шматко Я.В., Луценко В.В., Пігуль Д.М. Виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. Вип. 3К (176) 24. С. 520-523.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ БУЛІНГУ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розкриваються особливості прояву булінгу в дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану

Ключові слова: *молодші школярі, булінг, кібербулінг, конфлікт, освітнє середовище.*

Початок нового тисячоліття сповнений для світу і для України загалом новими викликами в галузі освіти. Одним з таких викликів є відносно нова за визначенням, але не нова в освітньому середовищі та суспільстві проблема булінгу, загострення проявів якого відбулося в період повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли трапляється значна міграція родин в інші країни й міста проживання, коли діти змушені змінювати не лише місце проживання, а й звичне їм шкільне оточення. Саме тому для нас є вкрай важливим звернути увагу науковців і практиків на означену проблему в шкільному середовищі, зокрема серед учнів початкових класів.

Булінг (цькування) серед молодших школярів має свої характеристики та прояви. Це явище може проявлятися як одноразово, так і у формі систематичних, повторювальних дій. Але що є важливим і небезпечним у цих діях. Вони завжди призводять до значної шкоди як психічному, так і фізичному здоров'ю всіх учасників (жертви, спостерігачів, булерів) цього процесу.

Важливо звернути увагу на те, що виявити прояви булінгу в шкільному просторі серед дітей молодшого шкільного віку закладу загальної середньої освіти та вплинути на вирішення ситуації досить важко. Це пояснюється тим, що процес булінгу (цькування) як правило відбувається здебільшого у випадках, де немає нагляду дорослих. До того ж усі, хто задіяний у цьому процесі, як правило, не інформують нікого про подію, що сталася. Як у жертви, так і в спостерігача з'являється страх повідомити та зізнатись у тому, що відбувається.

Дуже небезпечним фактором є систематична повторюваність проявів цькування в освітньому середовищі серед учнів початкових класів, оскільки саме

систематичне цькування є булінгом. Поняття «булінг» утворилося від англійського терміна «bully», тобто хуліган, задирака, забіяка.

Тому з огляду на вище зазначене розкриємо значення поняття «булінг» як певні діяння серед учасників освітнього процесу, які можна охарактеризувати як психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство, зокрема із використанням засобів електронних комунікацій (кібербулінг), які вчиняються відносно неповнолітньої особи, результатом яких може бути заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю учня.

Варто зауважити, що цькування (булінг) відрізняється від звичайного конфлікту або сварки між дітьми молодшого шкільного віку кількома ознаками:

- під час булінгу, як правило, відбуваються систематичні (повторювані) зумисні вчинення різних форм насильства (фізичного, економічного, психологічного, сексуального, кібербулінгу) неодноразово щодо однієї і тієї ж дитини;

- цькування (булінг) зазвичай завжди відбувається через злий умисел, тобто коли булер навмисно завдає шкоди психічному та/чи фізичному здоров'ю, принижує людську гідність, провокує почуття страху, тривоги, бажає підкорити жертву власним інтересам, сприяє соціальній ізоляції потерпілої дитини (бойкоту, ігноруванню) і провокує її;

- у процесі булінгу (цькуванні) існує відвертий дисбаланс сил – несправедливий розподіл влади між булером і жертвою (асиметричні стосунки), значна різниця між фізичним розвитком та ступенем соціально-психологічної адаптованості, статусом у соціумі, станом здоров'я (інвалідність, особливі освітні потреби), ментальним розвитком тощо;

- під час булінгу відсутні будь-які форми та прояви розкаяння в булера;

- булінг (цькування) ніколи не може припинитися самостійно – необхідне втручання посередників, соціальний захист і допомога потерпілому, насильнику та спостерігачам.

Тепер розкриємо зміст поняття *конфлікт* – це зіткнення протилежних

думок, потреб, інтересів, соціальних переконань та установок, планів у свідомості окремої дитини, яке може виникати в міжособистісних взаєминах окремих дітей молодшого шкільного віку чи груп дітей. Для такого явища, як конфлікт, характерним є:

- невідповідність та нерегулярність конфліктної ситуації (відсутність злого умислу, спрямованого на заподіяння шкоди);

- баланс (рівність) сил серед учасників, баланс розподілу ролей (владний баланс), що проявляється та характеризується здатністю кожного з учасників конфлікту впливати на процес перебігу конфліктної ситуації, відносною рівністю фізичних можливостей, соціально-психологічної адаптованості, рівності соціального статусу, ментального розвитку тощо;

- спостерігається на відміну від булінгу процес розкаяння сторін конфліктної ситуації та спрямованість зусиль сторін конфлікту на компромісне вирішення ситуації, що склалася.

Отже, для того, щоб виявити прояви булінгу серед молодших школярів і відрізнити його від конфлікту, учитель має дуже ретельно спостерігати за настроєм дітей, їхнім психологічним та емоційним станом. У разі підозри будь-якої систематичності проявів небезпечних і неправомірних дій проти когось з учнів необхідно проводити комплексну й послідовну роботу з учнями, залучати психологів і батьків.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану, коли освітній процес відбувається в змішаному форматі (онлайн та офлайн), проблема булінгу набула нових форм і проявів, зокрема булінг із застосуванням засобів електронних комунікацій та їхніх проявів у цифровому середовищі. «Кібербулінг» чи «онлайн-булінг» стосується випадків учинення цькування в освітньому середовищі саме в інтернет-просторі з використанням комп'ютерної техніки та різних гаджетів, які нині є невід'ємною складовою життя молодших школярів.

Кібербулінг стає досить актуальною в сучасному освітньому середовищі проблемою. Загроза агресії в онлайн-просторі впливає на всі вікові категорії, не

є винятком і молодші школярі. Саме тому означена освітня проблема має бути в полі зору як педагогів, так і науковців.

Молодші школярі мають ще недостатній життєвий досвід, саме тому є вразливими перед кібербулінгом. Вони можуть відчувати психологічний дискомфорт через образи, цькування й висміювання в інтернеті. Тому розроблення та проведення уроків про булінг в інтернеті (кібербулінг) надає учням інструментарій для безпечного перебування в інтернеті та зменшення психологічних наслідків, якщо все ж таки стали об'єктом для булінгу. Надання молодшим школярам знань щодо розпізнання та методів уникнення кібербулінгу допомагає підвищити їхню обізнаність і свідомість щодо інтернет-безпеки та власної відповідальності за дії в онлайн-середовищі. Усе це спонукає до формування позитивної культури в процесі онлайн-спілкування. Таке явище, як кібербулінг, може залишити довгостроковий слід на психоемоційному стані дітей. Своєчасне виявлення й обговорення цієї проблеми, як правило, допомагає значно зменшити ризики психологічних травм та встановити підтримуючі механізми для майбутнього. Наслідки кібербулінгу можуть впливати не тільки на постраждалих, але і на всю шкільну спільноту. Проведення уроків, які спрямованні на допомогу дітям не стати жертвами булінгу в інтернеті, допомагає створити більш безпечне й відповідальне онлайн-середовище для всіх учнів.

Загалом звернення уваги на проблему кібербулінгу серед учнів початкової школи є надзвичайно важливим кроком для формування їхньої свідомості та створення безпечних онлайн-спільнот захисту учнів.

З огляду на вищесказане можемо говорити про те, що нині, у реаліях воєнного стану, усе більш актуальним є проведення інформаційної роботи задля забезпечення молодших школярів від кібербулінгу та створення безпечного середовища в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Гончар Л. В. Підвищення професійного саморозвитку класних керівників з проблеми запобігання булінгу серед підлітків. Наукові інновації та передові технології (Серія «Педагогіка»). 2024. № 1(29). С. 627-635
2. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в

умовах цифровізації. Перспективи та інновації науки. 2022. № 4(9). С. 144-155. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)

3. Шахрай В. М. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники, рівні виміру. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції Ін-ту проблем виховання НАПН України (Київ, 23 листопада 2023 року). Івано-Франківськ: НАІР, 2023. С. 277-282.

Т.В. Лященко, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ГУРТКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Схарактеризовано переваги позашкільної освіти, що зумовлюють її важливість та затребуваність в умовах воєнних викликів. З'ясовано особливості діяльності керівників гуртків та інших творчих об'єднань закладів позашкільної освіти в сучасних реаліях, які поряд з освітньою діяльністю надають потужну психологічну підтримку учасникам освітнього процесу.

Ключові слова: учасники освітнього процесу, позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти в сучасних реаліях.

Війна в Україні стала складним випробуванням для усіх учасників освітнього процесу. Позашкільна освіта як важлива складова цілісної освіти змогла швидко мобілізувати наявні ресурси та змінюється у відповідності до державних пріоритетів і соціальних запитів.

Особливістю позашкільної освіти є добровільна участь в освітньому процесі; відсутність регламентуючих настанов; вільний вибір занять; диференціація за інтересами щодо певної галузі науки, культури, техніки та технологій; окреслення перед кожною особистістю реально досяжних завдань; різноманітність видів діяльності та сфер спілкування, що сприяє набуттю досвіду соціальних відносин [1].

Станом на 01 січня 2024 року кількість закладів позашкільної освіти становить 1155, у них здобувають освіту 795 019 вихованців.

В умовах воєнних викликів діяльність закладів позашкільної освіти набула виняткової значущості та затребуваності. Перевагами позашкільної освіти є варіативність, мобільність, добровільність, доступність, соціально-педагогічна спрямованість та можливості її здійснення у різноманітних формах (гурток, студія, клуб або інше творче об'єднання); орієнтація на інклюзивність та безбар'єрність [2]. Ці специфічні особливості вивели заклади позашкільної

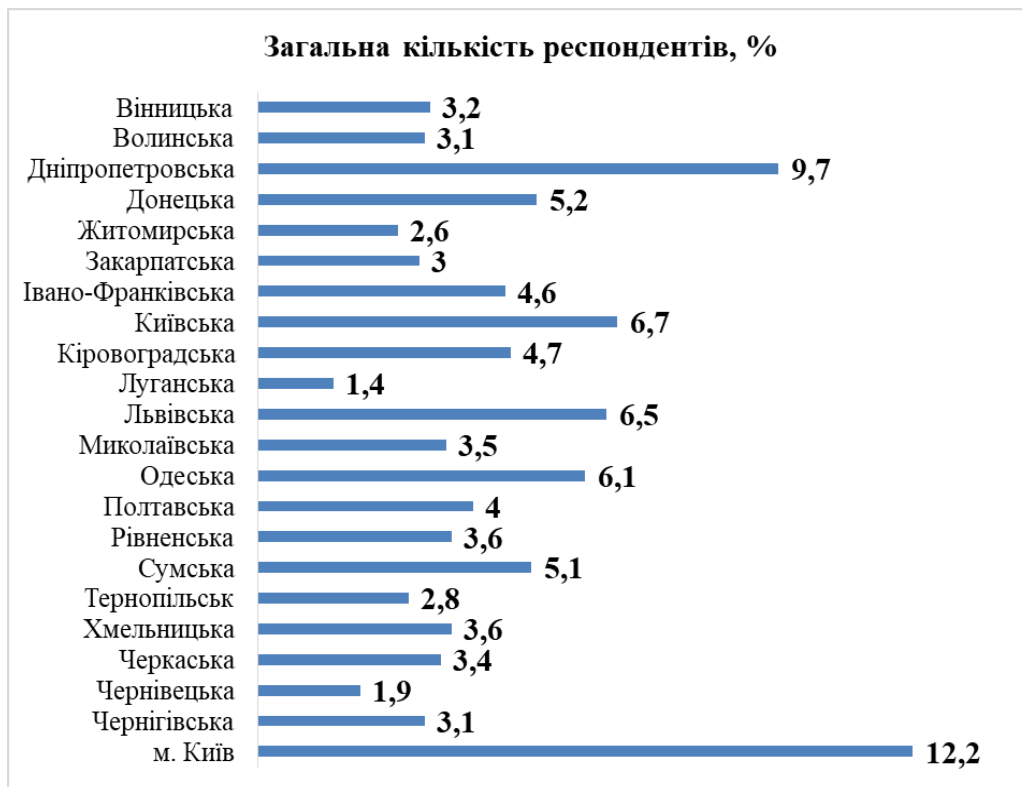
освіти на новий важливий рівень, адже поряд з організацією педагогічно зорієнтованого дозвілля, створенням сприятливих умов для творчої діяльності вихованців, заклади позашкільної освіти стали місцем психологічної підтримки і емоційного розвантаження дітей та молоді.

Гурткова робота відкриває перед своїми учасниками великі можливості для зростання і розвитку творчих здібностей та ініціатив, а керівник гуртка стає тим провідником, який надає позитивного емоційного забарвлення процесу навчання та розвитку, вчить отримувати задоволення від самої творчої діяльності і спонукає до індивідуальної творчості та самореалізації.

Сьогодні на керівника гуртка покладено не тільки обов'язки педагога-професіонала в тій чи іншій сфері: поряд з освітньою діяльністю педагога закладів позашкільної освіти проводять просвітницьку, громадську роботу, надають потужну психологічну підтримку учасникам освітнього процесу, допомагають адаптуватися до нових реалій, організовуючи цікаве дозвілля дітей та молоді.

З метою вивчення кадрового та методичного потенціалу позашкільної освіти, відповідно до наказу Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 16.06.2021 № 56, було розпочато експериментальне дослідження, спрямоване на вивчення стану розвитку позашкільної освіти в Україні [3].

У 2023/2024 році проведено III етап дослідження, одним із завдань якого було з'ясування особливостей діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану, зокрема, діяльності керівників гуртків та інших творчих об'єднань закладів позашкільної освіти. В рамках реалізації III етапу дослідження було проведено анкетування 908 керівників гуртків. У зв'язку з воєнними діями Запорізька, Харківська та Херсонська області не змогли долучитися до участі (рис. 1).

Рис. 1. Кількість опитаних керівників гуртків в розрізі областей

Війна змусила багатьох українців покинути свої домівки у пошуках безпеки для себе та близьких. 88,8 % опитаних респондентів вказали, що у їхньому закладі навчаються діти-переселенці; 28,3 % керівників гуртків зазначили, що у порівнянні з довоєнним часом кількісний склад вихованців, учнів, слухачів їхнього гуртка зменшився, 14,6 % – збільшився, а 57,1 % респондентів вказали, що кількісний склад залишився без змін.

Пріоритетним завданням педагогів закладу позашкільної освіти є організація належних безпечових умов усіх учасників освітнього процесу. Щодо форми роботи гуртка чи іншого творчого об'єднання, який ведуть педагогічні працівники, відповіді були наступними: 65 % – очна форма роботи, 28 % – змішана форма роботи, а 7,1 % керівників проводять заняття у дистанційному форматі.

З метою забезпечення ефективності та актуальності освітнього процесу педагоги закладів позашкільної освіти змогли швидко адаптувати свої навчальні програми та методики навчання до змін в суспільному та політичному контексті. В реалізації позашкільного освітнього процесу в умовах

сьогодення значним є акцент на виховання громадянської свідомості, національних цінностей, утвердженні української ідентичності та віри в нашу Перемогу.

Для повноцінної та якісної роботи гуртків важливим є матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення, що відповідає сьогоденню. 29,3 % керівників гуртків зазначили про цілком достатнє навчально-методичне забезпечення, 62,1 % відмітили, що забезпечення достатнє, але багато чого не вистачає, а 8,6 % вказали на те, що навчально-методичне забезпечення практично відсутнє (рис. 2).

Рис. 2. Відповіді респондентів щодо рівня навчально-методичного забезпечення ЗПО

Щодо оновлення матеріально-технічної бази – лише 23,7 % відмітили, що мають практично все необхідне, 56 % вказали, що матеріально-технічне забезпечення посереднє і багато чого бракує; 20,3 % опитаних керівників гуртків відповіли, що матеріально-технічна база практично відсутня або повністю втрачена у зв'язку з воєнними діями.

Основними особливостями роботи керівників гуртків та інших творчих об'єднань закладів позашкільної освіти є залучення вихованців, учнів, слухачів до систематичного відвідування гуртків. Аналізуючи відповіді опитаних керівників гуртків на запитання про те, як вони зацікавлюють дітей щодо відвідування гуртка, можемо дійти висновку, що здебільшого це цікаве проведення занять (90,5 %), дружня атмосфера (90,1 %) та проведення різноманітних заходів (свята, конкурси, змагання, флешмоби тощо) (53 %).

Також, приємно відмітити, що 79,9 % опитаних керівників гуртків вважають, що психологічний клімат у закладі позашкільної освіти сприяє їх продуктивній діяльності, мотивує до постійної роботи над собою та самовдосконалення.

Отож, незважаючи на усі складнощі воєнного часу, керівники гуртків та інших творчих об'єднань закладів позашкільної освіти продовжують активно працювати, забезпечуючи якісний освітній процес, що головним чином включає надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, допомогу в адаптації до змін, формування гнучких навичок та системи компетентностей, необхідних для особистісного самовизначення й самореалізації здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Биковська О. В. Педагогіка позашкільної освіти як субдисципліна педагогіки, Рідна школа. 2016. № 11–12. С. 48–53.
2. Литовченко О. Заклади позашкільної освіти України в умовах війни: освітня, просвітницька, громадська діяльність. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та молоді. 2022. 26(1), 213-225. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-213-225>
3. Наказ Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» «Про проведення дослідження стану розвитку позашкільної освіти» від 16.06.2021 № 56. URL: https://drive.google.com/file/d/11duknVG_Qf3rPZ7c0gw0gsmeYNfeUaZc/view

В.В. Мачуський, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ІНТЕГРАЦІЯ В ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ»

У статті викладено результати теоретичного аналізу поняття інтеграція змісту освітнього процесу в закладах позашкільної та загальної середньої освіти. Охарактеризовано напрями їх інтеграції. Визначено відповідні рівні та підходи.

Ключові слова: інтеграція, рівні інтеграції в освіті, позашкільна освіта, загальна середня освіта, учні, вихованці.

Актуальність проблеми інтеграції змісту освітнього процесу в закладах загальної середньої та позашкільної освіти обумовлена загальною тенденцією розвитку освіти в Україні на сучасному етапі. Система української освіти все ще суттєво відстає від сучасних вимог і тому потребує глибокої модернізації. На цей момент, коли ситуація в країні втратила певну стабільність,

модернізація в питаннях освіти стає можливою, а головне – необхідною.

Проблема взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти впродовж останнього десятиріччя набуває особливого значення. Це пов'язано із процесами модернізації всієї системи освіти, упровадженням Державного освітнього стандарту загальної середньої освіти, вирішенням завдань профільного навчання в старшій школі, професійної орієнтації молоді та організації змістовного дозвілля дітей. Практика діяльності закладів загальної середньої та позашкільної освіти свідчить про розвиток різних напрямів інтеграції, які визначаються конкретними цілями, прагненням доповнити освітній процес додатковими умовами й можливостями.

Мета статті – з'ясувати сутність поняття «інтеграція змісту освітнього процесу» в закладах позашкільної та загальної середньої освіти, охарактеризувати напрями їхньої інтеграції, визначити відповідні рівні та підходи.

У науковій літературі поняття «інтеграція в освіті» визначається як об'єднання, органічне злиття освітніх установ, систем, змісту освітніх програм, різних предметів або освітніх галузей. У педагогіці, філософії освіти розглядаються різні види інтеграції – сутнісна, холістська, поліцентрична, філософська, технологічна, особистісно-орієнтована. Застосовуються різні субмеханізми інтеграції, метафізація, мережа теорій, картина світу. Результатом інтеграції можуть бути цілісності знань різних рівнів – цілісність знань про дійсність; про природу; з тієї чи іншої освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми. Інтеграція реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують освітній процес на об'єднання знань [3].

На основі теоретичного аналізу наукових джерел та освітньої практики з даної проблеми встановлено, що сучасний етап розвитку позашкільної освіти характеризується інтенсивним пошуком нового в теорії та практиці. Цей процес

обумовлений низкою протиріч, серед яких однією з найважливіших є невідповідність традиційних освітніх форм і методів новим тенденціям розвитку освіти. Змінилося соціальне замовлення, стало необхідним формування особистості, яка не тільки володіє сумою знань, умінь і навичок, але і вміє працювати на результат. Саме тому на перший план освітньої системи виходить задача реалізації інтегративного принципу в позашкільній та загальній середній освіті.

У результаті ми прийшли до розуміння того, що сучасна позашкільна освіта взаємопов'язана із загальною середньою освітою, що реалізується шляхом інтеграції освітніх процесів та змісту освітніх і навчальних програм закладів загальної середньої й позашкільної освіти, що є базою для їхньої успішної взаємодії.

Для осмислення означеної проблеми актуальними є роботи академіка І. Беха [1; 2], на думку якого інтеграцію змісту загальної середньої та позашкільної освіти доцільно розглядати на методологічному, теоретичному і технологічному рівнях, надавши їй тим самим статусу багатофакторної освіти.

На методологічному рівні потрібно спиратися на дидактичні принципи: доступності, наступності, науковості, свідомості, системності, наочності тощо. Усі вони визначають освітній процес як спеціально організований, а також через зміст педагогічної теорії навчання підростаючого покоління. Зокрема теорії навчальної діяльності, у яку за необхідності включаються учні різного віку.

Згідно з принципом свідомості, учні мають розуміти матеріальні й ідеальні предмети такими, як вони є в дійсності, а не формально запам'ятовувати їхні словесні визначення. Однак осмисленість знань часто зводиться до вміння учня співвіднести словесну абстракцію (тобто найменування) з її чітким реальним образом. Тим часом не можна знати предмет взагалі, а вміти самостійно поводитися з ним відповідно до його власної природи, внутрішніх суттєвих властивостей. З огляду на таке визначення наукове розуміння свідомості знань і практична дія на їхній підставі

найкраще формується саме в позашкільному освітньому процесі. Тільки тут створюються об'єктивні умови практичного застосування набутих знань, причому не епізодично, а постійно й на кожному занятті. Принцип свідомості оволодіння знаннями полягає в тому, що тут відбувається формування знань як переконань – основного показника наукового світогляду учнів.

Що стосується принципу науковості, то тут мова повинна йти про те, яким рівнем знань мають оволодіти вихованці – емпіричним або власне науковим, тобто теоретичним. Лише в позашкільному освітньому процесі вихованці, вирішуючи різні практичні завдання, займаючись пізнавальним експериментуванням, обов'язково виокремлюють суттєві якості тих чи інших об'єктів і використовують їх для досягнення практичних цілей. У процесі виконання подібних завдань у них формується переважно і теоретичний рівень мислення.

Принцип системності. У загальноосвітньому процесі формується предметна системність знань, зокрема на уроках з математики, фізики, біології тощо. При цьому важливий змістовний зв'язок між якостями окремого досліджуваного об'єкта. Однак в результаті того, що один і той же об'єкт, наприклад вода, може розглядатися в різних навчальних предметах, вихованці нарізно виокремлюють її фізичні, хімічні, біологічні властивості, але об'єднати їх у внутрішньому плані як систему якостей єдиного об'єкта вони не можуть. Цей недолік нівелюється в позашкільному освітньому процесі, оскільки для успішного досягнення практичного результату обійтися будь-якою однією істотною якістю як знанням про об'єкт неможливо.

Інтеграція на теоретичному рівні аналізується в контексті цілей, мотивів, завдань, засобів навчальної діяльності учнів, які охоплені шкільною й позашкільною освітою. На відміну від цілей навчально-пізнавальної спрямованості учнів середньої школи у вихованців закладів позашкільної освіти додаються соціально-практичні цілі, тож і їхні мотиви трансформуються в соціальні. У той час, коли учні середньої школи утверджуються в соціальній ролі учня, їхні однолітки в закладах позашкільної освіти відчують себе також

в ролях підростаючого громадянина і початкового практичного професіонала. Ці мотиваційно-цільові зміни накладають свій відбиток на більш відповідальне ставлення до завдань і засобів зазначеної діяльності вихованців закладів позашкільної освіти.

Технологічний рівень інтеграції є похідним від вищих рівнів. На цьому рівні вихованці закладів позашкільної освіти, на відміну від учнів закладів загальної середньої освіти, усі знання засвоюють винятково як орієнтовну основу своєї поведінки. При цьому способи дії стають їхнім прямим предметом оволодіння. Вони доводяться до нормативної операційної точності, оскільки саме з нею пов'язана майбутня професійна конкурентоспроможність як показник успішності на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Загальна середня та позашкільна освіта: рівні інтеграції. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=2435790593385146>.
2. Бех І.Д. Інтеграція як освітня перспектива. Початкова шк. 2002. № 5. С. 5–6.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред.. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 223 с.
5. Новоселецький Г. Інтеграція загальної та позашкільної освіти як умова розвитку творчого потенціалу учнівської молоді. Директор школи, ліцею, гімназії. 2012. № 2. С. 48-50.

А.І. Мельник, м. Херсон

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ В ХУДОЖНЬО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЛІЦЕЮ МИСТЕЦТВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено основні етапи проведення наукового експерименту у Херсонському Таврійському ліцеї. Відповідно до мети й завдань дослідження розкрито зміст і структуру поняття «креативна особистість учня». Надано результати констатувального етапу дослідження. Обґрунтовано зміст і умови розвитку креативної особистості в художньо-освітньому просторі Таврійського ліцею, окреслено напрям подальшого дослідження.

Ключові слова: креативність, креативна особистість, НУШ.

Оновлення інформаційного простору й виробничих технологій спонукає особистість швидко адаптуватися в умовах сьогодення, виявляючи здатність до

креативного осмислення інформаційно-виробничих реалій і конструктивної побудови виробничих відносин. Використовуючи креативний підхід, особистість здатна вирішувати безліч завдань у постійно мінливих обставинах, приймати рішення в різних ситуаціях, що не можливо без таких компетенцій, як: інноваційність, навчання впродовж життя, культурна компетентність, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми. Зазначене знайшло відображення у провідних ідеях НУШ у контексті формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. Таким чином, формування креативності в учнів є активним запитом сьогодення.

Організаційно-педагогічна структура Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради як комунального закладу загальної середньої освіти забезпечує здобуття початкової, базової та профільної середньої освіти, об'єднує ліцей, початкову школу як структурний підрозділ гімназії та гімназію. Формування ключових і предметних мистецьких компетентностей театрального, музичного, хореографічного й образотворчого спрямування взаємопов'язане та здійснюється в логічній послідовності з урахуванням індивідуальних особливостей, інтелектуальних і фізичних можливостей, потреб та інтересів учнів 1-4-х, 5-8-х і 9-11-х класів.

Зважаючи на актуальність проблеми формування креативності, а також на особливості організації освітнього процесу в Херсонському Таврійському ліцеї Херсонської міської ради, а саме трьохступеневій структурі організації освітнього процесу, що забезпечує системність і наступність в опануванні ключових мистецьких компетентностей між ступенями навчання, на базі ліцею розпочато всеукраїнський експеримент «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв». Мета експерименту полягає в розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов розвитку креативної особистості в художньо-освітньому

просторі ліцею мистецтв.

Відповідно до завдань дослідження проаналізовано філософську та психолого-педагогічну літературу з проблеми розвитку креативної особистості, вивчено вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку креативної особистості в системі повної загальної середньої та спеціалізованої освіти. Визначено, що переважно креативність розглядається як складне структурне утворення особистості, що поєднує ті особистісні якості, які дозволяють людині креативно діяти в різних життєвих ситуаціях. Інтегральний характер креативності об'єднує когнітивну й особистісну сфери особистості.

Базуючись на працях вітчизняних науковців з питань виховання й розвитку творчих якостей школярів (І. Бех, Т. Волобуєва, І. Зязюн, О. Комаровська, В. Моляко, В. Рибалка, В. Роменець, С. Сисоєва та ін.) уточнено сутність поняття «креативна особистість учня» – це особистість, яка характеризується інтегративною сукупністю креативних якостей відповідно до вікових особливостей життєвого розвитку й використовує креативний підхід для розв'язання різноманітних доступних завдань і проблем у навчальних ситуаціях і різних видах пізнавальної діяльності. Виокремлено три якості, які є достатніми для характеристики сутності креативної особистості в період здобуття нею загальної середньої освіти (творчий потенціал, практичність і мобільність у пізнавальній діяльності).

На основі компонентно-процесуальної моделі свідомого привласнення зростаючою особистістю духовних цінностей [1] схарактеризовано рівні й динаміку розвитку креативної особистості учнів: пізнавальний компонент та його показники: рівень знань про творчо креативну діяльність, усвідомлення власних креативних характеристик; емоційно-мотиваційний компонент та його показники: інтерес до творчої діяльності та мотиви творчої діяльності; компонент довільного імпульсу та його показники: рівень самостійності у творчій діяльності, наполегливість у творчій діяльності; практично-дієвий компонент та його показники: наявність плану практичної реалізації творчих ідей, рівень володіння способами та прийомами творчої діяльності;

самоцінний компонент та його показники: рівень усвідомлення ролі самоцінності у творчій діяльності та оцінка власної спроможності досягати поставлених цілей (самоефективність).

Згідно з концептуально-діагностичним етапом дослідження здійснено діагностику стану готовності педагогічного колективу до здійснення інноваційної діяльності за шістьма показниками. Визначено, що в цілому 86 % вчителів мають достатній рівень готовності до експериментальної роботи.

Обґрунтовано й розроблено організаційно-педагогічні умови розвитку креативної особистості: упровадження структурно-функціональної моделі художньо-освітнього простору з розвитку креативної особистості, який відображає театральний, образотворчий, музичний і хореографічний напрями освітньої підготовки ліцеїстів; мотивування в освітньо-творчому процесі креативної суб'єктності учнів шляхом залучення їх до творчої і проєктної діяльності у художньо-освітньому просторі ліцею; залучення ліцеїстів до самостійної творчої діяльності й проєктної діяльності з театального, образотворчого, музичного й хореографічного напрямів їхньої освітньої підготовки.

Відповідно до вказаних умов експериментальна робота передбачає апробацію структурно-функціональної моделі художньо-освітнього простору з розвитку креативної особистості, який відображає театральний, образотворчий, музичний і хореографічний напрями освітньої підготовки ліцеїстів з вересня 2022 р. по червень 2025 р. У ході апробації педагогічну роботу спрямовано на розвиток творчого потенціалу особистості сучасного здобувача освіти, компетентного, конкурентноспроможного, здатного креативно вирішувати різні завдання, швидко адаптуватися до вимог мінливого світу й творчо змінювати його.

За результатами констатувального експерименту визначено, що серед учнів 1-4-х класів 7 % мають високий, 25 % достатній, 50 % середній і 18 % низький рівні сформованості креативності; серед учнів 5-8-х класів – 12 % мають високий, 30 % – достатній, 48 % – середній і 10 % низький рівні

сформованості креативності; серед учнів 9-11-х класів – 14 % мають високий рівень, 35 % – достатній; 46 % – середній, і 5 % – низькій рівень. Отримані результати підтверджують актуальність дослідження і дали змогу визначити змістовий вектор розвитку креативної особистості.

Так, змістом педагогічної роботи з розвитку креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею передбачено: розвиток емоційно-естетичного ставлення до мистецтва в процесі оволодіння в 1-4-х класах початковими спеціальними знаннями й уміннями з предметів художньо-естетичного циклу, мотивація до творчості шляхом залучення до доступної художньо-творчої діяльності з театрального, образотворчого, музичного чи хореографічного напрямів; розвиток спостережливості до проявів життя як поштовху для творчості в процесі розширення в 5-8-х класах ключових і мистецьких компетентностей, мотивація до творчості шляхом залучення до доступної самостійної художньо-творчої діяльності з театрального, образотворчого, музичного чи хореографічного напрямів; розвиток ціннісного ставлення до художньо-образного втілення життя як основи інтерпретації мистецтва в процесі поглибленого оволодіння предметами художньо-естетичного циклу в 9-11-х класах, мотивація до творчості шляхом залучення до доступної самостійної художньо-творчої діяльності з театрального, образотворчого, музичного чи хореографічного напрямів; залучення до проектної діяльності, зокрема в різних видах мистецтва.

Передбачено, що серед форм мають переважати групові під час вивчення предметів художньо-естетичного циклу, натомість індивідуальним формам перевага надається в ході організації творчої і проектної діяльності ліцеїстів.

Таким чином, зважаючи на актуальність формування креативності в учнів, на базі Херсонського Таврійського ліцею розпочато й триває експеримент «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв». Для реалізації мети і завдань експерименту: вивчено вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку креативної особистості в системі повної загальної середньої та спеціалізованої освіти; уточнено сутність поняття

«креативна особистість учня», визначено його структуру та схарактеризовано рівні розвитку; проведено констатувальний етап дослідження та узагальнено його результати; обґрунтовано умови розвитку креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею і проводиться формувальний експеримент для доведення їх ефективності. Подальші напрями науково-дослідної роботи будуть пов'язані з безпосереднім проведенням формувального етапу дослідження, узагальненням його результатів і визначенням доцільності впровадження в освітню практику окреслених вище умов і змісту формування креативної особистості учня.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Початкова школа : науково методичний журнал, 2018. № 1, С. 5-10.

Н.Є. Миропольська, м. Київ

ТЕАТРАЛЬНИЙ АУДИОПРОСТІР ЯК «ІНКРУСТАЦІЯ» УРОКІВ МИСТЕЦТВА

Сьогоднішнє домінування візуальних медіа над текстуальними призвели до мовленнєвої недбалості учнів, що шкодить позитивному спілкуванню і способу взаємодії між людьми. На матеріалі вперше розробленої інтеграції театрального аудіомистецтва в урок старшої школи доведена її ефективність через наслідувальну й інтерпретаційну діяльність учнів у процесі індивідуальної і колективної театральної творчості.

Ключові слова: театральний аудіопростір, уроки мистецтва, старшокласники.

Слово супроводжує кожного з нас від народження до останнього подиху. Не можна навчити й виховати людину поза її мовленням. Зустріч з мистецтвом слова створює умови, завдяки яким індивід може олюднити свої почуття, оприлюднити думки, відкривати у творах нові смисли.

Одним із сучасних шляхів словесної естетичної комунікації гіпотетично може стати медіапростір, а саме аудіальна театральна комунікація. Пишемо гіпотетично, оскільки почуттєва сфера, як добре відомо, «погано або загалом не піддається формалізації і просто не може бути сприйнята та засвоєна індивідом інакше, як засобами образного, метафоричного пізнання» [5, с. 254]. І якщо відсутністю інтересу до медіапростору загалом не дорікнеш українським

дослідникам, то такому новому чиннику впливу на учнів, як аудіопростору, що має аудіостимулювати виховання почуттєвої сфери молоді, увага майже не приділяється.

Аудіальна театральна комунікація спирається на такі засоби виразності, як голосові контрасти, відтінки, напівтони тощо. Голос передає згусток емоцій персонажа, його характер. І якщо акторам вдасться вибудувати перед мікрофоном безбар'єрний зв'язок із слухачем, ми зможемо констатувати успішне здійснення комунікації – слухоряд буде утримувати слухачів довершеністю художнього слова, створених образів, які «оживуть» в уяві слухача, завдячуючи прийомам внутрішньої техніки голосу. Почувши людські долі, людина зможе краще зрозуміти й почути себе та оточення, творчо реалізувати цінності і смисли справжнього життя.

Театральне аудіальне мистецтво – це відносно новий чинник виховного сегменту, що має привернути увагу школярів і студентів до сприймання й можливості самому здійснити творчий процес.

Тому розглядаємо використання театального аудіомистецтва як інтеграцію рівного серед рівних видів і жанрів мистецтва, що може мотивувати учнів до спроектування на себе головної ідеї, закладеної в інтонаційний малюнок персонажів драматичних творів і створити інтелектуально-естетичну ауру до повного згуртування вихованців за рахунок розширення бази педагогічних технологій.

Нині учням важко образно висловлювати свої думки і почуття, оскільки сучасний візуальний бум практично відмінив мистецтво слова, віддавши перевагу зримому. Тому свої внутрішні переживання учням легше виразити в стислому смс-повідомленні, на кшталт «вау», «ок» або «фотці» на мобільному телефоні.

Художня ж комунікація, завдяки голосу, що звучить в ефірі, завжди загадково манить слухача, даруючи можливість відійти від банальності й органічно стати учасником певної історії шляхом співпереживання, власної чутливості.

Наше звернення до 11-класників у процесі роботи над драматичною поемою «Маруся Чурай» Л. Костенко розпочалося з пропозиції прочитати вголос на вибір уривок із твору. Спостерігаючи за школярами під час їхнього читання вголос, виявили, що 70 % юнаків і дівчат були досить стриманими, щоб не сказати байдужими до переживань персонажів. А разом із цією «картиною» була виявлена й інша: прогалини не тільки в емоційній сфері, а й у мовленні – невиразна вимова на дикційному (манерою вимовляння), орфоепічному (володіння нормованою фонетикою національної мови – наголос, акустика, артикуляційна якість звуків) і фонетико-фонологічному рівнях (функціональна фонетика, пов'язана з основною одиницею звукового ладу – фонемою, що виконує значущу роль в освоєнні абетки та орфографії). Хоча відзначимо, що в більшості модельних програм з української літератури на вибір вчителя пропонуються такі види навчальної діяльності, як виразне читання, стислий переказ, зрідка обговорення прослуханих медіатекстів, але превалюють усе ж завдання, пов'язані з графічними й комп'ютерними засобами, створенням візуального медіапродукту, діаграм... Можливо, сучасному вчителю літератури ближче «креслення» сюжетних ліній, ніж мовленнєві види навчальної діяльності?

Така прогалина шкодить процесові народження й висловлювання думки, підтверджуючи попередження академіка І. Дзюби в доповіді «Вимирання слова»: «Складається враження, що Слово втрачає свої позиції в мистецтві, в культурі взагалі». [1, с. 2].

«Рефлекс недбалого слова» [3, с. 213] не сприяє, а іноді і шкодить позитивному спілкуванню та способу взаємодії між людьми.

Подаємо, як приклади, розроблені нами варіанти «інкрустації» уроків мистецтва засобами театрального аудіопростору (тобто своєрідного декорування уроків, яке гармонійно «вписується та офактурює» теми, що вивчаються). Завдання фокусуються на темах другої частини підручника [4] і акцентують увагу учнів на формуванні здатності слухати та емоційно відгукуватися на почуте:

До теми «На Британських островах» у вступному слові вчителя пропонуємо зупинитися серед інших досягнень на такому доробку Великої Британії, як література: Шекспір, який оповів світові найпотаємніше, найдорожче і перетворив театр із забавки на високу поезію; поява нового різновиду малої форми епічної літератури – нарис; сентиментальна література, що збуджує почуття та грає пристрастями (Л. Стерн, Г. Філдінг). І, звичайно, звертаємося до дівчинки Аліси, про яку «мільйони дітей у цілому світі ось уже майже 140 років так люблять слухати ті чудернацькі історії» [2, с. 9].

За бажання робимо аудіозапис деяких уривків, напр. 5 розділ «Що порадила Гусінь» з «Аліси в Країні Див» та вступного вірша до «Аліси в Задзеркаллі» – «Дитя із соняшним чолом...» у виконанні учнів-акторів.

Під час аудіозапису вірша звертаємо увагу на розділові знаки, коректне використання цезури (постійний інтонаційний словорозділ в поезії) і знайомимо із «золотим правилом» декламації: при читанні вголос у віршах інтонаційно не повинна «звучати» крапка.

Зверніть увагу, що вірші до цих фантастичних повістей-казок перекладав видатний український лінгвіст – поліглот М. Лукаш.

До теми «Норвезькі експресії» до підрозділу «Музика північних фіордів» запрошуємо учнів прослухати уривки з радіовистав – спектаклів за драмою Г. Ібсена «Пер Гюнт» у постановках національного академічного драматичного театру імені Івана Франка та Сумського академічного театру.

Можна порекомендувати і прослуховування аудіокниги «Ляльковий дім» за однойменною п'єсою Г. Ібсена. Цю п'єсу в 10-му класі вивчають і за програмою «Зарубіжна література».

До теми «На берегах Вісли» у вступі можуть прозвучати вірші А. Міцкевича у виконанні юних акторів. Для аудіозапису учні обирають вірш за бажанням.

До теми «Романтична Чехія» на заключному занятті слухаємо уривки з аудіокниги «Пригоди бравого вояка Швейка» в перекладі С. Масляка, читає В. Мазур.

Обмінюємося думками, пригадуємо улюблені епізоди... (ведемо аудіозапис обговорення).

До теми «На угорських берегах Дунаю» до підрозділу «Музична мозаїка в угорських ритмах» готуємо аудіоревію «Оперети Імре Кальмана в театрах України»: створіть групу «драматургів», які напишуть текст, а юні актори його озвучать, доносячи до слухачів іскрометність і святковість цього жанру театрального мистецтва.

Розширивши естетичний досвід учнівської молоді засобами аудіального театру за рахунок таких глибинних шарів, як мова і культура, художній твір предстає не як сухий документ, а як цінність, закладена в ньому.

Звичайно, цей процес потребує часу й системності, щоб визріла внутрішня культура ставлення до слова як до мистецької події. Тому перспективними вважаємо такі напрями, як проведення мовленнєвих тренінгів, ситуацій, скерованих на розвивальне спілкування в галузі естетичного та збереження свого культурного суверенітету; міждисциплінарні і трансдисциплінарні підходи; реалізація подібної роботи в аудиторній та позааудиторній роботі учнів початкової і основної школи, студентів тощо.

Список використаних джерел

1. Дзюба І. Вимирання слова . Дзеркало тижня. 2004. 4 липня. № 29.
2. Керрол Льюїс. Аліса в Країні Див. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. 191с.
3. Кобзар Тетяна. Про деякі проблемні аспекти слова на сценічному майданчику. Науковий вісник КНУТКіМ ім. І.К. Карпенка-Карого, Київ, 2012. Вип. 11. С. 208-214.
4. Мистецтво. 10 (11). Харків: Ранок 2023. 192 с.
5. Тормахова А. М. Медіа-технологія та science art у контексті сучасних культурно-мистецьких практик. Українські культурологічні студії. Зб. наук. праць КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2020. С. 208-214.

М.В. Михайліченко, м. Київ

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

З'ясовано роль і значення освітнього середовища педагогічного закладу вищої освіти в умовах реалізації Концепції нової української школи. Розкрито проблему дослідження впливу кар'єрних орієнтацій на формування професійної мотивації особистості майбутнього педагога. Окреслено підходи до побудови програми розвитку кар'єрної

спрямованості здобувачів освіти у фахових коледжах.

Ключові слова: *майбутні педагоги, кар'єрні орієнтації, професійна мотивація, освітнє середовище, Концепція нової української школи.*

Серед актуальних напрямів сучасних досліджень особистісно-орієнтованої освіти чільне місце відводиться проблемі створення і впровадження спеціальних програм індивідуальних траєкторій професійного саморозвитку, що стимулюють пошукову активність студента в опануванні способами і методами здійснення цього процесу [5].

Вивчення діяльності педагогічних (фахових) коледжів з проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів початкової школи дозволяє виокремити актуальну суперечність функціонування такого типу освітніх закладів. Вона виявляється в державно-суспільній потребі в педагогах початкової школи з усвідомленням необхідності професійного саморозвитку, здатних відповідати зростаючим освітнім вимогам до учасників освітнього процесу, та відсутністю чи зниження належної мотивації студентів педагогічного коледжу до власного професійного саморозвитку [4].

Концепція розвитку педагогічної освіти (2018) визначає завдання фахової передвищої педагогічної освіти як підготовку кваліфікованих педагогічних працівників для дошкільної освіти, початкової середньої освіти, початкової мистецької освіти, а також вихователів, майстрів виробничого навчання для професійної (професійно-технічної) освіти та асистентів вчителя для різних рівнів освіти на основі базової та профільної середньої освіти, які здатні самостійно виконувати спеціалізовані завдання навчання та виховання, нести відповідальність за результати своєї діяльності та здійснювати контроль за здобувачами освіти. Фахова передвища педагогічна освіта може розглядатись лише як проміжний етап професійної підготовки та розвитку педагогічного працівника, який передбачає надалі здобуття початкового рівня (короткого циклу) або першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти.

Вивчення статутних документів педагогічних коледжів Черкаської, Житомирської та Волинської областей дає підстави стверджувати, що їх діяльність спрямована на забезпечення професійного становлення фахівців для

потреб освітянського ринку праці, формування гармонійної та успішної особистості шляхом розкриття її природних здібностей, розвитку потенціалу й життєвих компетентностей; самореалізацію викладачів і здобувачів освіти; організацію діяльності коледжу на засадах корпоративної культури, яка передбачає усвідомлення системи цінностей, що сповідує коледжанська спільнота, кожен представник якої робить власний внесок у розвиток Коледжу й виконання місії та візії, а заклад вищої та фахової передвищої освіти створює умови для самореалізації кожного представника академічної спільноти.

«Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (2020) наголошує, що учні та педагогічні працівники потребують такого стану освітнього середовища, в якому вони відчуватимуть фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку, комфорт і благополуччя. Привертають увагу і вимоги, висунуті до вчителів відповідно до стандарту професійно-педагогічної освіти (2020) «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»).

Сучасний учитель повинен уміти сам і навчити учнів постійно та систематично творчо опановувати знання, застосовувати їх у конкретних навчальних і життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, володіти вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки. Учитель має оволодіти всіма складовими професійної компетентності: мовно-комунікативна; предметно-методична; інформаційно-цифрова; психологічна; емоційно-етична; педагогічне партнерство; інклюзивна; здоров'язбережувальна; проєктувальна; прогностична; організаційна; оцінювально-аналітична; інноваційна; рефлексивна; здатність до навчання впродовж життя [2].

Професійне становлення майбутнього учителя в процесі підготовки включає в себе не тільки оволодіння системою знань, умінь та навичок, а й

формування професійно-орієнтованих установок, інтересів, ціннісних орієнтацій, спеціальних компетенцій, необхідних у подальшій роботі, що складатимуть основу його професійної компетентності.

Разом з тим доводиться констатувати, що проблема дослідження впливу кар'єрних орієнтацій на формування професійної мотивації особистості педагога, зокрема на етапі професійної підготовки фахівця, потребує системного вивчення та аналізу, особливо в умовах суспільного знецінення вчительської праці через відсутність як державної підтримки, так і через все більший брак суспільної поваги з боку батьків, посилення батьківської гіперопіки, значне послаблення авторитету вчителя, зниження вікового цензу серед освітян, невідповідність рівня випускника професії вчителя тощо.

На нашу думку, саме розвиток кар'єрної спрямованості здобувачів освіти у фахових коледжах дозволить 1) вивчити та посилити розуміння ними основних типів кар'єрних орієнтацій студентів з урахуванням тенденцій розвитку педагогічної професії, 2) з'ясувати сутність професійної кар'єри майбутніх учителів та визначити роль кар'єрних орієнтацій у формуванні їх професійної мотивації й кар'єрному зростанні; 3) визначити педагогічні умови оптимізації кар'єрних орієнтацій та удосконалення професійного розвитку особистості [3].

Розвиток сучасного фахівця полягає у реалізації його кар'єрного потенціалу та можливості бути конкурентоздатним на сучасному ринку праці. Кар'єрний розвиток загалом є важливою умовою умов професійного та життєвого успіху людини. Вплив кар'єрних орієнтацій на професійну мотивацію майбутніх учителів на етапі їх професійної підготовки полягає визначенні певних кар'єрних циклів ,які можемо розглядати за роками (курсами) навчання, кожний з яких складається з окремих стадій професійного розвитку і забезпечується наявністю відповідного освітньо-професійного середовища педагогічного коледжу. Як відомо, кар'єрні орієнтації мають властивості когнітивного, емоційного й поведінкового характеру. Це уявлення про своє професійне життя (когнітивний компонент), відповідне до нього

ставлення до професії (емоційний компонент) і реальне втілення в життя своїх кар'єрних рішень (поведінковий компонент).

Очевидно, що процес формування освітньо-професійного середовища має включати програму розвитку кар'єрних орієнтацій майбутніх фахівців шляхом цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу, в основу якого має бути покладена корекційно-розвивальна програма [1]. Здійснення психолого-педагогічного впливу в процесі розвитку кар'єрних орієнтацій доцільно реалізувати розвивальних і корекційних методів. Цьому сприятиме спеціально організована робота у педагогічному коледжі щодо розвитку кар'єрної спрямованості за етапами: актуалізація уявлень про професійний успіх – формування кар'єрних орієнтацій – розвиток кар'єрної компетентності.

Таким чином, ефективне професійне середовище обумовлене такими чинниками, як вияв задоволеності змістом і організацією педагогічної праці; характер стосунків між учасниками освітнього процесу; наявність необхідних просторово-предметних умов, що забезпечують престижність як навчального закладу зокрема, так і педагогічної професії загалом. Саме за таких умов досягаються можливості реалізації індивідуальної освітньої траєкторії студента, розкриття його творчого потенціалу, забезпечуються ефективна особистісна самореалізація та професійний саморозвиток.

Список використаних джерел

1. Кар'єрні послуги для молоді в умовах війни: що кажуть кар'єрні центри при закладах освіти? URL: <https://careerhub.in.ua/karyerni-poslugy-dlya-molodi-v-umovah-vijny-shho-kazhut-karyerni-czentry-pry-zakladah-osvity/>
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Планування й розвиток професійної кар'єри учнівської молоді у системі професійно-технічної освіти: навчальний посібник. За ред. Д. О. Закатнова. Житомир: «Полісся», 2018. 186 с.
4. Смолюк А. І. Вплив освітнього середовища педагогічного коледжу на професійний саморозвиток майбутніх вчителів початкової школи. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. Луцьк, 2016. № 1 (303). С. 49–54.
5. Формування освітнього середовища профільної школи: колективна монографія. За ред. М. І. Піддячого. Київ: Педагогічна думка, 2013. 200 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ З ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

У статті наголошується на необхідності розроблення та впровадження ефективних технологій формування кар'єрної спрямованості учнів, що є важливим завданням сучасної освіти, яке сприяє не лише розвиткові конкретних навичок і знань, але й створює умови для гармонійного розвитку зростаючої особистості.

Ключові слова: *учні, формування, профорієнтаційна технологія, кар'єрна спрямованість, профільне навчання.*

Забезпечення професійного самовизначення випускників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) є одним із ключових аспектів, які потребують уваги в контексті реформи НУШ. Особливо важливим є формування кар'єрної спрямованості учнів, що має відбуватися на етапі старшої профільної школи. Для досягнення цієї мети необхідно враховувати сучасні підходи до професійного самовизначення особистості, зміни на ринку праці та індивідуальні особливості учнів.

Загальна мета цього процесу полягає в тому, щоб кожен випускник ЗЗСО мав достатньо інформації та навичок для прийняття свідомого рішення щодо своєї майбутньої кар'єри й пошуку місця в сучасному суспільстві.

Метою статті є розгляд аспектів впровадження у ЗЗСО профорієнтаційних технологій формування в учнів кар'єрної спрямованості.

Розроблення технології формування кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО в контексті профільного навчання є важливим кроком для підготовки учнівської молоді до свідомого вибору майбутнього професійного шляху.

Результати констатувального експерименту, проведеного співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України 2023 р. за темою «Формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах Нової української школи», засвідчили необхідність розроблення профорієнтаційної технології формування в учнів ЗЗСО кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання. Складовою частиною змісту такої технології має бути

інформація про зміст, структуру й вимоги кожного напрямку профільного навчання, а також можливі напрями продовження освіти та поглиблення знань про характер праці в різних професійних сферах є важливою для учнів під час вибору свого майбутнього шляху. Крім того, вона може включати етапи активної взаємодії з роботодавцями, проведення практик і стажувань, а також використання сучасних інформаційних технологій для доступу до відповідних інформаційних ресурсів.

Але завжди важливим питанням є визначення суб'єкта діяльності, чинників, які спонукатимуть до її здійснення.

На нашу думку, одним з можливих осередків для забезпечення діяльності суб'єктів профорієнтаційної діяльності є створення ресурсних центрів виховних технологій в освітніх закладах, одним з аспектів функціонування яких може бути впровадження профорієнтаційної технології формування кар'єрної спрямованості учнів, особливо в умовах профільного навчання.

Окреслимо деякі можливі функції та завдання таких центрів у контексті нашої теми:

1. Розроблення нового та акумуляції вже наявного контенту, що включає профорієнтаційні елементи навчальних занять, виховних заходів, презентаційних матеріалів закладів освіти різного типу тощо.

2. Створення дата-баз, що передбачає збір інформації про різні професії, заклади освіти, можливості продовження освіти й характер праці в різних сферах, актуальні тенденції розвитку ринку праці.

3. Забезпечення зовнішньої комунікації, наприклад, організація профорієнтаційних екскурсій до різних установ і підприємств для ознайомлення з різними професіями й умовами праці, а також зустрічей з представниками освітніх закладів, підприємств, що зокрема може за певних умов забезпечити проведення профорієнтаційних проб.

4. Проведення профорієнтаційних заходів, зокрема організація зустрічей і бесід з випускниками закладу освіти, участь у проектах щодо вивчення світу професій, проведення наскрізних навчальних занять з елементами

профорієнтаційної спрямованості тощо [3].

Таким чином, створення таких центрів створює умови для інтеграції освітньої діяльності з профорієнтаційною, що сприяє розвитку учнів та їхній підготовці до побудови майбутньої кар'єри.

Важливим аспектом діяльності ресурсних центрів виховних технологій може також бути забезпечення формування готовності учнів до сприйняття виховних впливів і правильного реагування на них.

Визначимо кілька можливих шляхів досягнення цієї мети:

1. Спрямованість взаємодії суб'єктів профорієнтаційної діяльності на перспективу, що передбачає розроблення програм і методик розвитку креативних здібностей учнів, а також визначення напрямів профорієнтаційної діяльності відповідно до їхніх здібностей.

2. Програмно-цільовий педагогічний вплив. Розроблення програм дій, спрямованих на досягнення певних особистісних утворень учнів з урахуванням їхніх потреб та індивідуальних особливостей.

3. Забезпечення творчої самодіяльності. Створення умов для розвитку творчості учнів шляхом проведення творчих майстерень, проєктів, роботи над інтерактивними завданнями тощо.

4. Орієнтація на виховання успіхом. Створення умов, що сприяють успіхові учнів у їхній діяльності, що дозволяє підвищити віру в себе та мотивацію до досягнення успіхів.

Ці підходи дозволять створити сприятливі умови для формування готовності учнів до прийняття виховних впливів та розвитку їхніх особистісних якостей, а сам ресурсний центр може стати осередком реалізації виховної діяльності освітнього закладу [1].

Якщо розглядати аспект профорієнтаційної діяльності ресурсного центру виховних технологій, то вважаємо, що вона має відповідати базовій формулі цілісної професійної орієнтації, яка визначена в матеріалах «Професійна орієнтація у Новій українській школі» [4], забезпечувати організацію, координацію та впровадження всіх елементів цієї формули:

1. Наскрізна професійна орієнтація, яка означає, що професійна орієнтація має бути інтегрована у всі аспекти навчання й виховання учнів. Ресурсний центр має сприяти цьому, забезпечуючи доступ учнів до інформації про різноманітні професії та ринок праці на всіх етапах навчання.

Включення матеріалів профорієнтаційного спрямування в зміст освітнього процесу є ключовим елементом наскрізної професійної орієнтації. Це дозволяє учням усвідомити зв'язок між навчальними предметами та конкретними професійними сферами діяльності, а також ознайомитися з різноманітними професіями, спеціальностями та їхнім місцем на ринку праці. Такий підхід спонукає учнів до більш обдуманих та обґрунтованих виборів у майбутньому.

2. Профорієнтаційні курси, а саме ресурсний центр може організувати та проводити профорієнтаційні курси для учнів, які допоможуть їм краще зрозуміти свої інтереси, здібності й можливості у виборі професії.

На базовому рівні школи такі курси можуть бути спрямовані на допомогу учням у свідомому виборі профілю навчання в старшій школі. Ці курси мають допомагати учням зрозуміти їхні сильні сторони, інтереси та здібності, щоб вони могли обрати напрям навчання, який найбільше відповідає їхнім потребам і цілям.

На рівні старшої профільної освіти профорієнтаційні курси можуть бути більш спеціалізованими й орієнтованими на конкретні професійні сфери. Вони мають допомагати учням зрозуміти особливості різних професій, їхні можливості й перспективи розвитку. Такі курси можуть стати основою для формування кар'єрної спрямованості та допомогти учням визначити свої майбутні професійні шляхи.

3. Сприяння організації практики та волонтерської діяльності для учнів у різних сферах професійної діяльності, щоб вони мали можливість отримати практичний досвід та ознайомитися з реальною робочою обстановкою.

Усі ці заходи спрямовані на те, щоб допомогти учням усвідомити свої інтереси, здібності й можливості на ринку праці, тим самим сприяючи їхньому

кар'єрному розвитку та успіху [5].

Крім того, може бути забезпечено організацію професійних проб, що надасть учням можливість практично випробувати себе в різних професійних сферах та з'ясувати, які аспекти конкретної професії їх найбільше цікавлять.

Розглянемо кілька ключових переваг організації професійних проб:

1. Моделювання професійних дій, під час здійснення яких учні отримують можливість випробувати себе у виконанні конкретних завдань і дій, характерних для певної професійної сфери. Це допомагає їм краще зрозуміти, чи відповідає ця сфера їхнім інтересам і здібностям.

2. Проведення професійних проб дозволяє учням отримати уявлення про реальні умови й особливості роботи у вибраній професії. Вони можуть оцінити, чи вони готові працювати в таких умовах і чи задовольняє їх ця робота.

3. Учні мають можливість визначити свої сильні і слабкі сторони у виконанні певних професійних завдань. Це допомагає їм краще зрозуміти, які навички їм потрібно поліпшити для успішної кар'єри у вибраній сфері.

4. Проведення професійних проб допомагає учням зрозуміти, чи відповідає обрана професія їхнім особистим цілям та інтересам. Вони можуть визначити, які компетенції їм потрібно розвивати для досягнення успіху в цій сфері [4].

Таким чином, ресурсний центр освітніх технологій має стати основним місцем, де збирається, систематизується та надається інформація щодо професійної орієнтації учнів, а також, де організовуються різноманітні заходи з цієї тематики. Такий центр може стати ключовим інструментом у формуванні готовності учнів до обґрунтованого вибору професійного шляху й успішного вступу на ринок праці.

Ефективна взаємодія між усіма зацікавленими сторонами є ключовим фактором для успішної роботи центру, що вимагає спільних зусиль та координації дій для досягнення спільних цілей суб'єктів профорієнтаційної діяльності.

Ось деякі аспекти, які можуть забезпечити ефективну взаємодію між

ними:

- координація та співпраця, що передбачає організацію зустрічей, робочих груп і консультацій між керівниками закладів освіти, учителями, батьками, представниками громадських організацій, сприятиме обміну ідеями, вирішенню проблем і спільному прийняттю рішень, залучення експертів з освіти й суміжних галузей, що може допомогти уникнути проблем та надати цінні поради для вдосконалення процесу;

- комунікація, яка є важливою для розуміння потреб та очікувань кожної сторони, забезпечує відкритий і прозорий обмін інформацією, сприяє покращенню взаєморозуміння, що включає залучення батьків учнів, з огляду на важливість їхнього розуміння й підтримки для успішної діяльності центру;

- підтримка педагогічних працівників які відіграють ключову роль у роботі центру, тому важливо забезпечити їх ресурсами для успішної роботи, ефективним інструментарієм, який зокрема містить методичні матеріали, програми тощо [3].

Висновки. Важливість забезпечення процесу формування кар'єрної спрямованості учнів ЗЗСО в контексті реформи НУШ зумовлена ще тим, що це не лише допомагає учнівській молоді краще зрозуміти себе та свої можливості, але і робить їхній вибір професії більш обдуманим і обґрунтованим.

З формуванням кар'єрної спрямованості пов'язана низка важливих аспектів, що мають велике значення для подальшого успішного розвитку молоді людини. Серед них – самовизначення особистості, збільшення рівня готовності до вибору професії, обґрунтованість цього вибору, а також зменшення ризику невдачі в майбутньому.

Важливою складовою цього процесу є не лише використання інноваційних підходів у навчанні, а й налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками профорієнтаційної діяльності. Саме такий комплексний підхід дозволяє створити сприятливі умови для кращого розуміння учнями своїх індивідуальних потреб і можливостей та забезпечує їм можливість зробити обдуманий і успішний вибір професії.

Отже, розроблення та впровадження ефективних методик і технологій формування кар'єрної спрямованості учнів є важливим завданням сучасної освіти, яке сприяє не лише розвиткові конкретних навичок і знань, але й створює умови для гармонійного розвитку зростаючої особистості.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у сьайві духовності: монографія. Київ - Чернівці: «Букрек», 2021. 244 с.
2. Морін О. Л. Результати констатувального експерименту по формуванню в учнів ЗЗСО кар'єрної спрямованості. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2023. С. 181-186..
3. Нова українська школа. Дорожня карта реформи базової та профільної школи. Проект для обговорення / Вакуленко Т., Гриневич Л., Лінник О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич. Київ: АКМЕ ГРУП, 2021. 46 с.
4. Професійна орієнтація у Новій українській школі. Матеріали Програми ЄС «“EU4Skills”»: кращі навички для сучасної України». 2020. 36 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczziya-profori %D1 %94ntaczii %CC %88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf (дата звернення: 03.04.2024)
5. Форми і методи формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності: методичні рекомендації / З. В. Охріменко, О. Л. Морін, А. М. Шевенко, Г. Р. Вороніна; за ред. З. В. Охріменко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 90 с.

В.Б. Нечерда, К.М. Рибачок, м. Київ

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ КВЕСТУ

Авторки розглядають квест як ефективну інноваційну педагогічну технологію, висвітлюють його основні ознаки та підтверджують доцільність його застосування з огляду на проблемні сфери в розвитку стресостійкості учнів старших класів. У центрі уваги дослідниць особливості впровадження квесту «Стресостійкість – запорука успіху» в освітній процес експериментальних закладів загальної середньої освіти, його завдання, структура і результати.

Ключові слова: *стресостійкість, стрес, старшокласник, гра, емоції, успішність.*

Сучасне динамічне життя з його змінами і кризами в усіх сферах сповнене різноманітними переживаннями й шоківими ситуаціями. Водночас стрес став незмінним супутником наших громадян через умови воєнного стану. Академік І. Бех зауважує, що «реалії життя кожної без будь-якого винятку особистості такі, що вони несуть для неї певні як фізично-біологічні, так і штучно створені людством, зокрема ЗМІ, небезпеки у їх особистісно деструктивному варіанті. Вона мусить їм протистояти, не втрачаючи своїх

ціннісних орієнтирів» [1, с. 1]. Допомогти зростаючій особистості навчитися зберігати психосоматичну рівновагу, усвідомлювати свій емоційний стан та керувати ним, протидіяти стресу покликані сучасні педагогічні технології, ігрові зокрема; серед них в останні роки набирає все більшої популярності квест, який дозволяє максимально задіяти можливості освітнього середовища.

Квест є інноваційною педагогічною технологією, яка може об'єднувати в собі елементи різних форм і методів роботи з учнями: дискусії, ділової гри, сюжетно-рольової гри, театралізованої гри, інтелектуального і спортивного змагання, івенту, драматичної вистави, мініпроєкту тощо. Фактично квест є видом дослідницької діяльності, для виконання якої учасники здійснюють пошук інформації за вказаними адресами, виявлення об'єктів чи людей. Погоджуємось із науковими висновками дослідниці В. Камінської, що квест дає можливість педагогові «реалізувати свої здібності в більш сприятливій, психологічно позитивній атмосфері співробітництва, дозволяє урізноманітнити освітній процес поєднанням новітніх та традиційних дидактичних засобів навчання» [2, с. 10].

Квест «Стресостійкість – запорука успіху» впроваджено в освітній процес експериментальних закладів загальної середньої освіти на експериментально-практичному етапі дослідження в межах формувального експерименту, який здійснюється співробітниками лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України під час виконання теми наукового дослідження «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності». Дослідженням охоплено 310 старшокласників із 6 регіонів України – Київської, Сумської, Черкаської, Харківської, Дніпропетровської і Тернопільської областей та м. Києва.

За результатами констатувального експерименту, здійсненого на організаційно-пошуковому етапі дослідження за допомогою анкети «Оцінка рівня сформованості навичок життєво успішної особистості» (за Д. Франкеном) (адаптація В. Кириченко, О. Єжова, В. Нечерда) (блок «стресостійкість») на ресурсі Google Forms, було визначено рівні сформованості стресостійкості

учнів старших класів закладів загальної середньої освіти (для 31,2 % старшокласників характерний низький рівень сформованості стресостійкості, 43,1 % учнів мають середній рівень і 25,7 % – високий, при цьому статистично значущої різниці в рівнях сформованості стресостійкості респондентів жіночої і чоловічої статі виявлено не було).

З'ясовано, що проблемними сферами в розвитку стресостійкості учнів старших класів є занижена самооцінка деяких учнів, їхня недостатня впевненість у собі, незадоволення від контактів з оточенням, недостатність мотивації вирішення конфліктів і побудови гармонійних соціальних взаємин. На необхідності формування в учнів навичок самоорганізації і ефективної комунікації акцентує увагу академік В. Кремень: «Так важливо навчити комунікувати з іншими людьми й суспільними структурами, виробляти вміння регулювати різні психологічні, соціальні, політичні, міжнаціональні конфлікти з дотриманням вимог культури плюралізму думок. Людина ХХІ ст. має розуміти й керуватися світоглядними принципами «єдність у розмаїтті» та «доповнення замість протиставлення» [3, с. 4].

Завдання квесту «Стресостійкість – запорука успіху» полягали в ознайомленні учнів із поняттями «стрес» і «стресостійкість», найпоширенішими причинами стресів та їхніми наслідками (теоретичний блок – цікаві історії, вислови відомих особистостей, притчі), зокрема, зауважено, що стресостійкість «можна визначити як здатність швидко та ефективно долати перешкоди на шляху до мети» [5, с. 115], а стрес супроводжує не лише неприємні випадки чи трагічні події, але й позитивні зміни в житті, радісні, приємні, хвилюючі моменти, проте, незважаючи на причину, руйнівним залишається вплив стресу на фізичне і психоемоційне здоров'я людини, наприклад, «стрес ... знижує можливість формування нових когнітивних новоутворень (знань, умінь)» [4, с. 27], також було вирішено завдання висвітлення найпростіших способів протидії стресам та розвитку вмінь віднайдення ресурсних станів (практичний блок).

Гру було проведено в межах закладів освіти. Учасники – учні старших

класів – були розділені на команди. Кожна команда під час реєстрації отримала кольорові бейджики для формування команд за кольором. У команд були маршрутні листи, у яких позначені станції «Стрес і негативне мислення», «Стосунки», «Психогімнастика «Тренуємо емоції», «Плануємо майбутнє» та ін.). Проходячи певні станції, учасники виконували завдання за відведений час та одержували картки-символи управління стресом. Обов'язковою умовою квесту стало проходження станцій згідно з порядком, позначеним у маршрутних листах.

Практичний блок квесту сприяв удосконаленню навичок усвідомлення емоцій та управління ними, підвищенню самооцінки й розвитку креативності здобувачів освіти, зниженню рівня тривожності учнів. На особливу увагу заслуговують вправи «Простір стресостійкості» і «Заспокійливий плейлист» та презентовані на квесті арттерапевтичні техніки, зокрема «Долонька турботи», «Гусінь», «Гачки-закарлючки», «Кубик руху», що стали для учнів навчанням, творчістю, грою і самопізнанням водночас. «М'якість» психокорекційних прийомів і впливів сприяла формуванню позитивного світосприйняття, допомагала актуалізувати цінність людського життя. На заключному етапі під час педагогічної рефлексії за проблематикою квесту організаторами обговорювалися складність завдань, унесок учасників, культура поведінки учнів, уміння командної діяльності.

Таким чином, упровадження квесту в практику формування стресостійкості учнів старших класів експериментальних закладів освіти сприяло створенню умов для виявлення учнями активності і творчої ініціативності, проживання ними позитивних емоцій, розвитку їхньої фантазії й акторської майстерності, налагодження конструктивного діалогу з однолітками, набуття досвіду командної діяльності, осмисленню соціально значущих цінностей, ефективній адаптації в освітньому середовищі. Подальшою перспективою досліджень в цьому напрямі стане аналіз результатів формувального експерименту з розвитку стресостійкості учнів старших класів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Духовно-моральна безпечність-напруженість у психологічній безпеці

особистості. Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів» 8 квітня 2021 р. Вісник НАПН України. 2021. № 3 (1). С. 1–4.

2. Камінська В. В. Формування готовності педагогів до використання квест-технології у професійній діяльності. Педагогічний пошук. 2021. № 1 (109). С. 10–14.

3. Кремень В. Г. Підготовка вчителя: виклики і відповіді. За результатами наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 1 березня 2023 р. Вісник НАПН України. 2023. № 5 (1). С. 1–6.

4. Найдюнова Л. А. Онлайн-практикуми з ментального здоров'я і психологічні хвилинки всеукраїнського розкладу: медіапсихологічні закони дистанційної підтримки навчання дітей під час війни. Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд: матеріали Всеукраїнського круглого столу (7 квітня 2022 року) / за наук. ред. М. Слюсаревського, С. Чуніхіної, Л. Найдюнової; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології, Асоціація політичних психологів України. Київ: Талком, 2022. С. 26–27.

5. Смольська Л. М. Стресостійкість та життєстійкість: креативна модель формування в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія. 2021. Вип. 4. С. 113–117.

С.А. Ничкало, м. Київ

ХУДОЖНЯ КОМУНІКАЦІЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ ЯК ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Авторка матеріалів окреслює різні аспекти використання віртуального медіапростору в естетичному вихованні школярів; наголошує на необхідності збереження його ціннісної спрямованості в умовах дистанційного навчання, а також використання можливостей віртуальних музеїв і цифрових медіа для збагачення змісту мистецької освіти.

Ключові слова: мистецтво, освіта, цифровізація, віртуальний медіапростір, художня комунікація, культурологічна парадигма.

Розвиток інформаційних цифрових технологій стрімко набуває все більших масштабів. Він невідворотньо підпорядковує собі всі сфери суспільного життя, зокрема й освіту. Віртуальний медіапростір має свої як позитивні, так і негативні аспекти, і завдання освітян полягає в оптимізації використання перших і за можливістю нейтралізації других. У цьому сенсі необхідним є збереження особливої місії навчальних предметів мистецького циклу, яка полягає у вихованні всебічно розвиненої і духовно наповненої особистості, здатної до культуротворення.

У віртуальній художній комунікації важливо дотримуватися культурологічної парадигми освіти – «системи наукових поглядів, що передбачає співвіднесення художньо-педагогічних засобів формування

особистості із широким культурним контекстом життєдіяльності суспільства» [4, с. 4]. Вона сприяє формуванню усвідомленого ціннісного ставлення до життя, не тільки естетичному, а й етичному розвитку: відповідальній поведінці, готовності до дій, бажанню змінювати світ на краще. Культурологічна парадигма передбачає також збереження ціннісної спрямованості мистецької освіти в умовах цифровізації, тобто орієнтованості освітнього процесу на становлення системи цінностей і духовний розвиток учнів/вихованців, допомагає долати розрив між навчанням і вихованням, який, на жаль, у сучасних реаліях стає все більшим.

Протягом останніх років українські науковці досить активно досліджують проблеми, пов'язані з інформатизацією мистецької освіти. Зокрема, С. Волков зазначає: «Електронні технології дали можливість широкого доступу до світових мистецьких здобутків різних культур, континентів, епох, на яких мають формуватися естетичні смаки нового покоління і на яких й базується творче навчання. Це нібито дало можливість суттєво скоротити затратну частину навчання, освітнього процесу, але, як негатив, виключає з контексту навчання емоційне, живе спілкування зацікавлених сторін» [2, с. 14].

Утрата цього безпосереднього «живого» спілкування стимулює до пошуку нових навчально-виховних технологій, які б дозволили використовувати можливості віртуального медіапростору таким чином, щоб заняття з учнями були ефективними й цікавими. Результати опитувань приводять до висновку, що навчання мистецтву в школі в дистанційному форматі, попри об'єктивні труднощі, відкриті й приховані небезпеки віртуального інформаційного простору, може бути цікавим і ефективним. Для цього потрібні об'єднані зусилля науковців і вчителів в оволодінні необхідними навичками у сфері інформаційно-освітніх технологій, а також у відборі навчального матеріалу. І тут віртуальний медіапростір розкривається як джерело можливостей для пошуку й відбору потрібної інформації та створення на цій основі нових виховних технологій.

Позитивні можливості цифровізації окреслені в прийнятій 2021 р.

«Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі» [3]. У названому дослідженні підкреслено, що «полегшилося здобуття та поширення мистецької інформації (ознайомлення із творами, енциклопедичними й навчальними виданнями тощо); стало не лише більш оперативним, а й загалом уможливилось спілкування з митцями -сучасниками в соціальних мережах; так само більш мобільним і відкритим стало реагування на оприлюднену мистецьку інформацію та відомості про мистецтво; почали створюватися віртуальні мистецькі спільноти за професійними інтересами, з'явилася можливість вільної дискусії в реальному часі, обмін методичними розробками й науковими відкриттями тощо. Здобувачі освіти як користувачі мережі інтернет отримали доступ до збірок музейних колекцій з усього світу, які поступово оцифровуються та стають відкритими і навіть безкоштовними...» [Там само, с. 19].

Слід зазначити, що саме віртуальна мережа художніх музеїв, як українських, так і закордонних, має великий потенціал для оновлення й збагачення змісту естетичного виховання школярів. Важливо, що низка провідних музеїв світу (Лувр, Метрополітен-музей тощо) оснащені перекладом українською мовою. Вони демонструють приклад не лише масштабної цифровізації своїх колекцій, а й надання користувачам широких можливостей для дослідження історії мистецтва, окремих художніх творів, творчості видатних мистців, власного естетичного розвитку. Віртуальний відвідувач має нагоду «пройтися» музейними залами, оглянути їх з різних ракурсів, зупинитися біля цікавого експоната; наблизити все зображення або його окремі деталі, розглянути їх уважно, не поспішаючи, почитати цікаві, фахові й нерідко ексклюзивні коментарі, завантажити репродукцію художнього твору на свій комп'ютер. Тож і у віртуальному музейному просторі можна, за висловом відомої французької мистецтвознавиці Ф. Барб-Галль, яка працює в царині залучення дітей до образотворчого мистецтва, «крок за кроком розшифровувати образи, задовольняти допитливість дітей різного віку і різного рівня розвитку» [1, с. 50].

Загалом у процесі роботи над темою «Естетичне виховання старших підлітків і старшокласників засобами художньої комунікації у віртуальному медіапросторі мистецьких екскурсій та музеїв» ураховано як переваги віртуального медіапростору (великий обсяг інформації і легкий доступ до неї, швидкість інтерактивної взаємодії тощо), так і пов'язані з ним ризики (значна кількість помилок, неточностей, смислова неоднозначність тощо). Досліджено особливості використання віртуальних ресурсів в естетичному вихованні школярів засобами образотворчого мистецтва й архітектури. З'ясовано, що вчителі мистецьких дисциплін потребують методичної допомоги у відборі навчального матеріалу та його використанні в художній комунікації з метою запобігання перенесенню в освітній процес поширених у цифрових медіа фактологічних помилок, сумнівної з точки зору наукової коректності та морально-етичних цінностей інформації.

На основі можливостей віртуального медіапростору з урахуванням актуальних завдань мистецької освіти й естетичного виховання в сучасних реаліях створено комплекс методичних розробок для використання вчителями мистецтва, як-от: кроспросторова і кросчасова подорож містами Європи, які були зруйновані під час Другої світової війни й відбудовані з дотриманням національних культурних традицій і новітніх досягнень мистецтва архітектури; знайомство з творчістю видатних, але маловідомих мистців української діаспори з метою формування в школярів стійкого уявлення про єдність світової української культури; синергія різних видів мистецтва на прикладі архітектури і музики; конкретизація термінів і понять сучасного образотворчого мистецтва тощо.

На часі введення в художню комунікацію творів останніх двох років – тих, що з'явилися на світ як рефлексія мистців на повномасштабне вторгнення рф в Україну й подальше розгортання війни. Вони наповнені великою емоційною потугою і відповідно наділені великою силою впливу на глядача (читача, слухача), адже, як слушно зазначає С. Стоян, «...в будь-який час ситуація війни максимально загострює та активізує художню творчість,

виводячи її на зовсім інший рівень відображення реальності - як внутрішньої, так і зовнішньої» [5, с. 121-122].

«Народжені війною» твори мистецтва ще «не встигли» увійти до навчальних програм і підручників. Їхнє вивчення, аналіз, класифікація – завдання на майбутні роки й десятиліття. Однак вчителі мистецтва, які мають достатньо можливостей для виявлення власної педагогічної творчості і свободи у відборі навчального матеріалу в різноманітних джерелах, можуть з власної ініціативи залучати це нове мистецтво до навчання й виховання школярів, особливо – старших підлітків і старшокласників.

Список використаних джерел

1. Барб-Галль Франсуаза. Як розмовляти з дітьми про мистецтво. Львів : Видавництво Старого Лева. 2024. 176 с.
2. Волков С. М. Мистецька освіта як імагема в українській культурі. Динаміка і практика трансформації. Тенденції розвитку початкової мистецької освіти в Україні : зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-практ. конф. Національна академія мистецтв України. Київ : 2020. С. 12-15.
3. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Вісник НАПН України. 2022, № 4(2). С. 1-30. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>
4. Падалка Г. М., Зайцева А. В. Культурологічні виміри проєктивного моделювання мистецької освіти. Культура і сучасність : альманах. № 1. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 3-6.
5. Стоян Світлана. Мистецтво та війна: специфіка художніх трансформацій. Філософська думка. 2022. № 3. С. 119 – 124.

Т.К. Окушко, м. Київ

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ЗДОРОВ'Я ЯК РЕСУРС ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ

У статті розглядаються питання ціннісного ставлення старшокласників до здоров'я. Охарактеризовано важливі аспекти збереження фізичного й ментального здоров'я старшокласників у період воєнного стану та повоєнного відновлення. Окреслено коло «реперних точок» щодо ціннісного ставлення до здоров'я старшокласників як ресурсу життєвої успішності.

Ключові слова: здоров'я, ціннісне ставлення, життєва успішність, старшокласники, реперні точки.

Збереження життя та здоров'я дітей є стратегічно важливим і пріоритетним завданням держави. Однією з «Глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року», визначених Організацією Об'єднаних Націй, є здоров'я

та благополуччя для всіх. За оперативними даними Міністерства охорони здоров'я України, останні десятиріччя показують тривожну тенденцію – зменшення кількості здорових дітей у країні, що відбувається на тлі зменшення чисельності дитячого населення взагалі. За 10 останніх років країна втратила майже 10 млн осіб, кількість новонароджених зменшилася в більш ніж 2 рази, коли середній вік населення становить 41,8 років (чоловіків – 39,0, жінок – 44,3), зменшується кількість жінок фертильного віку, коли на 100 померлих приходить трохи більше 50 новонароджених, коли природній приріст населення становить мінус майже триста тисяч осіб (дані на 01.01.2020 р.).

У лабораторії фізичного розвитку і здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України упродовж 2023-2025 рр. здійснюється наукове дослідження «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності». Методика дослідження базується на ідеї, що життєва успішність людини в будь-якому виді діяльності визначається специфічною структурою інтегральних і функціональних якостей особистості, її знань, досвіду, дій з освоєння певних видів діяльності, що надають їй можливість досягати успішності, та особистих задатків і ресурсів. Життєва успішність людини полягає у вмінні визначати цілі й досягати значущих особистісних результатів. У контексті формування життєвої успішності актуалізуємо проблему ціннісного ставлення учнів старших класів до власного здоров'я, що передбачає усвідомлення його як найважливішого ресурсу для досягнення мети та зумовлює обрання учнем таких стратегій поведінки і способу життя, які забезпечать збереження й зміцнення здоров'я.

Здоров'я відноситься до основних вітальних потреб особистості. В умовах повномасштабної збройної російської агресії проти України ускладнюються процеси збереження фізичного й ментального здоров'я дітей та учнівської молоді. В умовах постійних повітряних тривог, вибухів, обстрілів і залпів артилерії психіка зростаючої особистості зазнає глибоких психологічних і часто фізичних травм, може проявлятися у вигляді протрації, тривожності, імпульсивності, дратівливості, агресивності, конфліктності учнів, деформацій у

стосунках з дорослими й однолітками. Наразі за результатами дослідження Gradus Research 75 % дітей в Україні перебувають у стані стресу.

Здоров'я являє собою складний соціальний феномен, це стан найповнішого фізичного, ментального і соціального благополуччя, а не тільки відсутності хвороб і фізіологічних особливостей розвитку. В умовах глобальних суспільних трансформацій цінність здоров'я доцільно розглядати як важливий соціокультурний показник для самореалізації та успішності людини, тому ми розглядаємо виховання ціннісного ставлення до здоров'я як важливий ресурс успішності людини.

За усіх наявних концепцій, що впливають на формування здоров'я як цінності, більш ніж 50 % припадає на спосіб життя індивіда проти фактора спадковості (20-25 %), факторів середовища, екології (10-15 %), рівня охорони здоров'я (10-15 %). Хоча поділ є достатньо умовним і має певну похибку, більшість науковців у світі схиляється до її визнання. Зрозуміло, що людина не може змінити апріорі всі чинники впливу, але виховати в собі ціннісне ставлення до здоров'я як ресурсу життєвої успішності та щасливого життя цілком реально.

В українській педагогічній науці актуальною є дослідницька проблема успішності людини, зокрема взаємозалежності соціального здоров'я і способу життя, яка також є наявною в закордонних авторів. Сутність успішності вітчизняні дослідники (Г. Михайлишин, М. Довга) убачають у неодноразовому верифікованому життєвому досвіді на основі позитивного мислення й способу життя. Ідеться про мотивацію досягнення поставленої мети шляхом цілеспрямованої діяльності, прагнення гармонійно розвиватися. Поділяємо позицію О. Матеюк, яка розглядає успішність як внутрішній стан особистості, що досягається поступово за регулярної концентрації на власних ключових бажаннях, активних зусиллях задля рівноваги й гармонії. Їхнє підґрунтя – це відмінне здоров'я в усіх його виявах, належне фінансове забезпечення, довіра в сім'ї, соціальне і професійне самоствердження. Так, опитування вихованців ГО ВДГР «Школа безпеки» на запитання «Що, на ваш погляд, властиве людині, яка

задоволена своїм життям?» засвідчило, що 77,5 % респондентів у вихованні здоров'я як цінності покладаються на себе, спосіб життя й відповідальність за своє здоров'я. Тому доцільно розглядати такий підхід як основу для руху вперед, вибудовування життєвих цілей та успішності. Водночас зазначимо, що важливо обґрунтувати реперні точки (знак, вихідна точка, точка успіху, розвитку, змін) у вихованні ціннісного ставлення до здоров'я як ресурсу життєвої успішності.

Одне із завдань наукового дослідження полягає в розробленні практико-орієнтованих моделей і механізмів формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності. Структурними блоками моделі є: методологічно-цільовий, організаційно-суб'єктний, змістово-технологічний і діагностувально-результативний. Критеріями й відповідними показниками визначено: *усвідомлення власного життєвого призначення* (розуміння якостей і навичок життєво успішної особистості; обізнаність щодо ресурсного забезпечення життєвої успішності; креативне цілепокладання в розробленні життєвого проєкту); *спрямованість на досягнення успіху* (оптимістичне ставлення до майбутнього; прагнення до розвитку якостей і навичок життєво успішної особистості; ціннісне ставлення до здоров'я як метаресурсу життєвої успішності); *результативність власної життєдіяльності* (прийняття ризиків і невизначеності життєвих подій; продуктивне вирішення життєвих завдань; участь у соціальних ініціативах, розроблення й реалізація власних просоціальних проєктів). Зокрема, модель життєвої успішності вихованців дитячої громадської організації ВДГР «Школа безпеки» в умовах поствоєнної реальності має свої особливості включно з партнерською взаємодією з різними стейкхолдерами, тож буде обґрунтовано реперні точки для визначення чинників, критеріальних показників, які покладено в основу виховання ціннісного ставлення до здоров'я як ресурсу життєвої успішності. Реперні точки серед іншого включатимуть такі змістові складники: упорядкування способу життя, формування свідомого ставлення до здоров'я, вибір умов, норм і принципів, що зменшують негативний вплив на

особистість, формування культури безпеки життєдіяльності; пізнання себе, своїх особливостей і можливостей; помірковане ставлення до харчування; якість сну, що дає сили для відпочинку й відновлення; фізична активність; уміння контролювати свої емоційні стани; позитивна дозвіллева та громадська діяльність: рефлексія, уміння аналізувати, підтримувати, прогнозувати та заохочувати власні успіхи й досягнення.

Список використаної літератури

1. Соціально успішна особистість: сутність і технології виховання: навч.- метод. посіб. / Федорченко Т.Є. (ред.), Кириченко В.І., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Безрук К.О., Лаврентьєва І.В. Кропивницький: ІмексЛТД, 2022. 181 с.
2. Кириченко В. І. (Ред.), Нечерда В. Б., Безрук К. О., Лаврентьєва І. В. Методика формування соціально успішної особистості старшокласника в системі загальної середньої освіти: метод. рек. Київ, 2022. 133 с.

В.В. Остапчук, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Професійний саморозвиток майбутніх соціальних працівників – це процес постійного набуття знань і вмінь, особистісних і професійних якостей, загальних і професійних компетенцій з дотриманням цінностей та етичних норм соціальної роботи для забезпечення соціальної й професійної успішності особистості фахівця із соціальної роботи.

***Ключові слова:** майбутні соціальні працівники, професійний саморозвиток, соціально й професійно успішна особистість.*

В умовах адаптації до динамічних змін професійний саморозвиток фахівців виступає ключовим моментом для успішного впровадження інновацій соціальної роботи, оскільки інноваційні методи й сучасні технології соціальної роботи потребують не лише збільшення знань, але й компетентного їхнього практичного застосування. Саме спроможність соціальних працівників до постійного професійного саморозвитку стає соціально значущою характеристикою фахівця нової формації, має забезпечити його професійну мобільність, соціальну й інноваційну активність і конкурентоспроможність на ринку праці. Тому логічною повинна бути необхідність здійснення формування професійного саморозвитку в процесі підготовки фахівця соціальної сфери.

У контексті підготовки майбутніх соціальних працівників суттєвим може бути самостійне опанування новими методами й методиками для подальшої професійної діяльності, розвиток лідерських якостей, удосконалення навичок комунікації з клієнтами соціальної роботи. Такий процес саморозвитку майбутніх соціальних працівників сприятиме підвищенню професійної майстерності та забезпеченню успішності професійної діяльності.

Саморозвиток особистості вважається інтегрованим процесом, що відображає пошук принципово різних теоретико-методологічних засад для опису базових поглядів стосовно особистісного та професійного саморозвитку.

За переконанням І. Савельчук [4], підготовка соціальних працівників має забезпечити неперервний процес самовдосконалення й постійного поглиблення знань і навичок, що дозволить майбутнім фахівцям бути компетентними у сфері надання соціальних послуг, обізнаними щодо сучасних тенденцій та інновацій у галузі соціальної роботи, здатними реагувати на соціальні зміни в суспільстві та знаходити ефективно розв'язання складних життєвих і професійних ситуацій. Зазначимо, що підготовка соціальних працівників вирізняється специфічним предметом, який спрямовано на постійне оновлення та вдосконалення методів, засобів і форм надання соціальних послуг населенню, тим самим виокремлюються такі особливості її здійснення, які виступають інструментом середовищного впливу на особистість фахівця соціальної сфери щодо формування цінностей соціальної роботи, професійних орієнтацій і досвіду, яким і належить значна роль для успішності майбутньої практичної діяльності.

На думку Л. Гончар [2], професійний саморозвиток відбувається весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності, пронизує весь життєвий шлях людини.

Професійний саморозвиток майбутніх фахівців в умовах підготовки виступає складним, динамічним і неперервним процесом, який складається із самопізнання, самовизначення, самопроектування, самонавчання, самовдосконалення власної особистості, самореалізації фахових знань, умінь, навичок, здібностей та професійно значущих якостей і властивостей, що є

результатом професійного саморозвитку може бути професійна компетентність, майстерність, професіоналізм, професійна культура С. Вітвицька [1].

Досить оригінальну думку висловив В. Лозовий [3] про те, що професійний саморозвиток може бути розглянутий як один з аспектів усвідомленого саморозвитку особистості, оскільки усвідомлене самовиховання, самоосвіта й самовдосконалення спрямовані на підвищення рівня знань, умінь і навичок у конкретній професійній сфері.

Таким чином, професійний саморозвиток полягає в осмисленні особистих цінностей, мотивацій та особистісних цілей майбутніх фахівців із соціальної роботи, спрямований на практичне застосування набутих знань і вмінь, а також на професійну діяльність та успішну кар'єру в галузі соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Вітвицька С. Професійний саморозвиток майбутніх викладачів закладів вищої освіти засобами інформаційних технологій. Нові технології навчання. 2020. № 1(94), С. 50-54. URL: <http://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/7>
2. Гончар Л. В. Професійне самовизначення старшокласника як процес становлення його професійного саморозвитку. Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка»). 2024. № 1(19), С. 560-567. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1\(19\)-560-566](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-1(19)-560-566).
3. Лозовий В. О. Саморозвиток особистості як нагальна проблема сучасності. Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві, 2019. С. 4-6.
4. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2019. С. 375.

З.В. Охріменко, м. Київ

ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК СКЛАДОВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФІЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

У статті зазначено, що формування кар'єрної спрямованості в умовах НУШ є актуальним запитом, зважаючи на те, що профілізація старшої профільної школи передбачає самостійне визначення учнями індивідуальної освітньої траєкторії. Підкреслено роль науково-методичного супроводу процесу профільного самовизначення учнів у зв'язку з профілізацією старшої школи

Ключові слова: профільна середня освіта, кар'єрна спрямованість, готовність до профільного самовизначення, Нова українська школа, технологія.

Профілізація старшої школи є одним із заключних завдань реформи освіти і контексті Концепції реалізації державної політики у сфері

реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». Пілотування означеної реформи на рівні профільної середньої освіти розпочнеться вже з наступного року. Відповідно учні, які беруть участь у пілотному експерименті, після закінчення 9-го класу мають зробити вибір, або вступити в академічний ліцей (обравши бажаний профіль), або отримати першу професію у закладах професійної (професійно-технічної освіти). Однак попри те, що визначені основні вектори оновлення освіти в старшій школі, які підкріплені потужною законодавчою базою, відкритою залишається низка проблемних питань упровадження і реалізації запланованого в концепції НУШ, зокрема забезпечення доступності закладів старшої профільної школи, мотивація педагогічних працівників, цифровізація навчального середовища, зміст профільної освіти тощо.

На нашу думку, також надзвичайно актуальною є проблема готовності учнів 9-х класів до обґрунтованого вибору професійних або академічних профілів навчання, що передбачає: усвідомлення учнями власних інтересів, схильностей, здібностей, дієвості мотивації до навчання і праці, здатність здійснювати вибір, сформованість умінь організовувати власну навчально-професійну діяльність.

Таким чином, актуалізується проблема профільного самовизначення учнів 9-х класів ЗЗСО, обумовлена комплексом суперечностей, наявних у сучасному освітньому процесі, а саме: між об'єктивно заданою потребою в профільному й професійному самовизначенні учнів загальноосвітніх навчальних закладів та спроможністю учнів обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення.

За результатами діагностичного дослідження, проведеного в межах виконання теми «Формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах Нової української школи», співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці визначено, що 42 % учнів 10-х класів (вбірка складалася з 263 учні різних регіонів України) мають неповну систему знань про бажану

професійну діяльність і часткове усвідомлення власних професійно-кар'єрних характеристик. Учні виявляють зацікавленість у професійно-кар'єрній діяльності, але не завжди демонструють високий рівень мотивації в ній. Учні періодично виявляють самостійність у професійно-кар'єрній діяльності та періодично докладають вольові зусилля в ній. Їм притаманна готовність до побудови кар'єрної траєкторії, але сформованість кар'єрних умінь і навичок ситуативна, що періодично супроводжується усвідомленням самоцінності та не завжди втілюється в спроможності досягати поставлених цілей, певної профорієнтаційної мети.

Як зазначає С. Алексєєва, щоб профільне навчання було ефективним, потрібно організувати якісну допрофільну підготовку в базовій школі. Проблема в тому, що після закінчення неефективної базової школи учні потрапляють у конкурентне середовище своїх однокласників з інших закладів освіти. Вони змушені докладати значно більше зусиль, щоби не виділятися в показниках успішності від учнів, які здобули якіснішу базову освіту, мали ефективно організовану систему допрофільної освіти та свідомо обрали певний профіль навчання. Допрофільна підготовка має сприяти профільному самовизначенню здобувачів освіти, тому доцільно організовувати курси за вибором, проводити профорієнтаційні заходи, інформувати учнів. Адже індивідуальна освітня траєкторія передбачає створення освітнього середовища, зорієнтованого на особисті здібності здобувачів освіти та їхній розвиток через різні види діяльності, передусім практичної. Завдання закладу освіти – створити організаційно-педагогічні умови, щоби реалізувати індивідуальні освітні траєкторії, забезпечити педагогічний супровід для побудови індивідуального освітнього маршруту [1].

У Державному стандарті профільної середньої освіти зазначається, що стратегічне призначення профільної середньої освіти полягає в створенні міцного фундаменту для успішної самореалізації особистості на подальшому життєвому шляху. Це досягається спрямованістю освітнього процесу на задоволення освітніх потреб і запитів здобувачів освіти відповідно до їхніх

пізнавальних інтересів, здібностей і подальших життєвих планів [3].

У таких умовах надзвичайно зростає роль формування усвідомленої моделі професійного становлення, яка базується на ефективному самовизначенні, несуперечливій професійній мотивації, узгодженій системі особистісних і професійних цінностей та самоцінності особистості загалом.

Підтвердження зазначеному знаходимо у ідеях, висловлених І.Бехом, а саме: зміст сучасної освіти мають визначати ціннісно-сміслові утворення морально відповідальної самостійності, самобутності, самосвідомості, самодії, унікальності. Саме за таких умов учень стає культуровідповідним суб'єктом і набуває здатності як до суб'єктивної творчості (самостійного відкриття того, що в арсеналі людської культури вже є), так і згодом до творчості об'єктивної (творення принципово нових предметних форм культури) [2].

Таким чином, зростає роль науково-методичного супроводу процесу профільного самовизначення учнів ЗЗСО, оновлення змісту, форм і методів профорієнтаційної роботи з учнями. На думку О. Моріна, розроблення технології формування в учнів ЗЗСО кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання має стати однією зі складових такого інструментарію. Означена технологія покликана забезпечити формування в учнів готовності до свідомого вибору профілю навчання в старшій школі шляхом надання ґрунтовної інформації про зміст, структуру, вимоги кожного напрямку профільного навчання, можливі напрями продовження освіти після завершення навчання у ЗЗСО, поглиблення знань про характер праці найбільш привабливої для учня професійної сфери і шляхів набуття відповідної професії [4].

Така технологія постає як науково-обґрунтована система дій, операцій і процедур, що забезпечують цілеспрямоване формування в учнів кар'єрної спрямованості. Така технологія передбачає здійснення взаємодії на рівні інформаційно-сміслового, діагностичного, корекційно-формувального структурних компонентів. Технологія базується на методології особистісно орієнтованого підходу та передбачає реалізацію таких умов: діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального

розвитку, представлення учневі необхідного простору свободи, для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і засобів у кар'єрно-професійному становленні.

Відповідно до реформи НУШ, яка передбачає профілізацію старшої школи, освітню траєкторію формує сам здобувач освіти. Отже, дуже важливо готувати підростаючу молодь, починаючи із закладів загальної середньої освіти, до усвідомленого цілеспрямованого обґрунтованого процесу планування кар'єри, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності. За таких умов надзвичайно зростає роль науково-методичного забезпечення процесу профільного і професійного самовизначення, зокрема оновлення змісту, форм і методів профорієнтаційного супроводу. Технології формування кар'єрної спрямованості учнів є інновацією, яка дозволить учням свідомо, обґрунтовано здійснити перші кроки у власній професіоналізації, а саме: обрати майбутній профіль академічної освіти або першу професію.

Список використаних джерел

1. Алексеева С. Профільна середня освіта професійного спрямування: стратегічні орієнтири та успішні практики. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів методологічного семінару «Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації (4 квітня 2024р.)». Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 126-129. URL: https://lib.iitta.gov.ua/740085/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9C%D0%A1_v2.pdf
2. Бех І. Гуманістична педагогіка як ядро концепції НУШ. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів методологічного семінару «Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації (4 квітня 2024р.)». Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 93-97. URL: https://lib.iitta.gov.ua/740085/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9C%D0%A1_v2.pdf
3. Міністерство освіти і науки України. (2023, 30 жовтня). Профільна середня освіта: почалося громадське обговорення проєкту стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/profilnaserednya-osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu>
4. Морін О. Впровадження профорієнтаційної технології формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання. Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів методологічного семінару «Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації (4 квітня 2024р.)». Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 35-38. URL: https://lib.iitta.gov.ua/740085/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9C%D0%A1_v2.pdf

ВИХОВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕЛЕМЕНТІВ ЄДИНОБОРСТВ

У статті проаналізовано психолого-педагогічні джерела щодо проблематики виховання в старшокласників морально-вольових якостей із застосуванням елементів єдиноборств. Висвітлено погляди вчених на ключові аспекти цього феномена.

Ключові слова: *виховання, старшокласники, морально-вольові якості, єдиноборства, спортивно-оздоровча діяльність.*

Актуальність дослідження виховання в старшокласників морально-вольових якостей із застосуванням елементів єдиноборств зумовлена потребою суспільства в мужній, рішучій, цілеспрямованій, упевненій у собі особистості, яка здатна брати активну участь в освітній діяльності й суспільному житті. Такий пріоритет спонукає вчителів закладів загальної середньої освіти та тренерів з єдиноборств до оновлення занять з фізичної культури та спортивних гуртків.

Різним аспектам виховання в старшокласників досліджуваних якостей приділено значну увагу українських вчених. Це насамперед вивчення основ морально-вольових якостей (І. Бех, Л. Канішевська, Н. Харченко); аспектів виховання дисциплінованості й цілеспрямованості учасників освітнього процесу (М. Тимчик); змісту виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою (Я. Шматко, В. Луценко); методики виховання цілеспрямованості старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності (Н. Касіч); чинників виховання морально-вольових якостей у студентської молоді в освітньому процесі (А. Педорич); основ виховання рішучості в старшокласників засобами спортивно-оздоровчої діяльності (А. Артюшенко, В. Масол, М. Тимчик); змісту формування вольової підготовки засобами фізичної культури (А. Артюшенко, М. Гагарін, І. Дудник); закономірностей виховання впевненості в собі засобами дзюдо (Я. Шматко) та інші.

Під час наукового пошуку було встановлено, що виховання морально-вольових якостей (мужності, рішучості, самоствердження, цілеспрямованості,

впевненості в собі) учнівської молоді ефективно здійснюється під час уроків фізичної культури, «Захисту України» та спортивно-оздоровчої діяльності, позитивно впливає на ціннісні орієнтації старшокласників [1; 2; 3; 4; 5].

Уважаємо, що освітній процес у закладах загальної середньої освіти має спрямовуватися на вирішення необхідних завдань щодо виховання таких морально-вольових якостей, як мужність, рішучість, самоствердження, цілеспрямованість, упевненість у собі, зокрема й під час уроків фізичної культури й «Захисту України». Адже спортивно-оздоровча діяльність і прикладна фізична підготовка відкриває для вчителів широкі виховні можливості для впровадження оновленого змісту, дієвих педагогічних умов, методик, освітніх технологій у роботі зі школярами.

Ми погоджуємося із С. Захарківим, В. Масол, О. Остапенком, Я. Шматком та іншими дослідниками, що виховання морально-вольових якостей засобами єдиноборств буде дієвим, якщо педагоги формуватимуть у старшокласників: необхідні знання щодо досліджуваних феноменів; стійке бажання та хотіння виявляти мужність, рішучість, самоствердження, цілеспрямованість, упевненість у собі, усвідомлену мотивацію до занять спортивно-оздоровчою діяльністю та потребу в заняттях з єдиноборств; уміння приймати відповідальні, рішучі й цілеспрямовані рішення та нести за них відповідальність; здатність на практиці проявляти досліджувані морально-вольові якості [2; 3; 5].

Суголосними є погляди й дослідників (М. Гетьман, М. Зубалій, Н. Касіч, М. Тимчик та ін.), які вважають, що в процесі виховання морально-вольових якостей старшокласників у процесі занять єдиноборствами педагогам слід дотримуватися таких рекомендацій, як-от: організовувати уроки фізичної культури й спортивні гуртки з використанням цікавих для старшокласників форм освітньої роботи; проводити теоретичні заняття (лекції, тренінги з виховання морально-вольових якостей); залучати старшокласників до змагальної діяльності та творчих ігор-квестів; упроваджувати нові модулі із елементами єдиноборств (з урахуванням техніки безпеки) з метою прояву

старшокласниками мужності, рішучості, самоствердження, цілеспрямованості, впевненості в собі.

Отже, аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчує, що виховання морально-вольових якостей старшокласників із застосуванням елементів єдиноборств буде дієвим, якщо педагоги в закладах загальної середньої освіти будуть використовувати сучасні, нові, цікаві для здобувачів освіти зміст, форми і методи з урахуванням їхніх інтересів тощо.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д., Журба К. О., Канішевська Л.В., Комаровська О.А., Литовченко О.В., Малиношевський Р.В., Морін О.Л., Окушко Т. К., Рагозіна В. В., Рейпольська О.Д., Тимчик М.В., Толочко С.В., Харченко Н. В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Бега, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.

2. Масол В. В., Тимчик М. В. Теоретичні відомості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт». 2020. Вип. 3К(123)20. С. 266–269.

3. Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 165 с.

4. Педорич, А., Луценко, В., & Пігуль, Д.. Виховання морально-вольових якостей в студентської молоді у процесі освітнього процесу. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2024. Випуск 4 (177). С. 118-122.

5. Шматко Я.В., Луценко В.В., Пігуль Д.М. Виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. Випуск 3К (176) 24. С. 520-523.

А.В. Пугач, м. Київ

МЕДІАОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Розглянуто модель формування життєвої успішності старшокласників, що має забезпечити реалізацію ідей педагогіки успіху. Акцентовано на дидактичних можливостях медіаосвіти як ефективного механізму в підготовці зростаючої особистості до успішної життєдіяльності у швидкозмінному світі.

Ключові слова: *успіх; успішність; модель; старшокласники; медіаосвіта.*

У новій економічній, соціокультурній і безпековій ситуації суспільний

запит на підготовку високоосвіченої, усебічно розвиненої, компетентної людини, здатної до результативних перетворень у соціумі й особистому житті, активізує дослідницький пошук щодо понять «успіх», «успішність». Його підґрунтя становить одвічне філософське осмислення призначення людини, її світоглядних орієнтирів, цінностей, спонукальних мотивів, ставлення до дійсності, власного життя, соціальної й особистої відповідальності. У цьому контексті на основі ідей українських подвижників, передусім К. Ушинського, В. Сухомлинського, О. Захаренка, про значущість переживання радості успіху – джерела внутрішніх сил особистості, постає педагогіка успіху як інтегрований особистісно орієнтований підхід з опертям на оптимальні виховні системи, принципи досягнення успіху; наука про способи активізації внутрішнього світу людини [1, с. 3]. Ефективність її впровадження має забезпечити педагогічна модель формування життєвої успішності зростаючої особистості.

Обстоюючи належність категорій «успіх», «успішність» і пов'язану з ними життєву успішність до універсальних атрибутів особистості, дослідники вказують утім на історичну зумовленість цих понять, багатоконпонентність їхнього змісту, індивідуалізованість для кожної людини в певному періоді життя, а також у соціально-культурному контексті й конкретно-історичних умовах [2, с. 34]. Тож у проєктуванні моделі життєвої успішності мають враховуватися суспільні тенденції, зокрема нині – медіаосвіта і медіаграмотність як тренди епохи масмедіа, зважаючи на їхній домінуючий вплив у конструюванні реальності, формуванні стереотипів, уявлень про світогляд, поведінку, зразки успішності.

Звернення до базових понять дослідження засвідчує відсутність єдиного розуміння сутності успішності. З урахуванням ідей Л. Балецької, І. Боровинської, Ю. Ільїної, В. Кириченко, О. Матеюка тощо, власних напрацювань, життєву успішність визначаємо як сукупність здібностей, властивостей, якостей особистості, пов'язаних із реалізацією життєвого проєкту, усвідомленням особистісного самоздійснення, переживанням почуття задоволення від власного успіху в різних сферах життєдіяльності, результатів

виконання різних життєвих ролей старшокласниками на основі досвіду й повсякденних життєвих практик.

Із розвитком ключових компетентностей пов'язують медіаосвіту – частину освітнього процесу, спрямовану на формування медіакультури (суспільний феномен медіавиробництва і медіаспоживання), підготовку особистості до адекватного поведіння в інформаційному середовищі, безпечної й ефективної взаємодії із сучасною системою традиційних і новітніх масмедіа (Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, 2016). У цифрову епоху особистий добробут, вибір способу життя, майбутньої професії, реалізацію життєвих планів, потреб визначає також медіаграмотність – сукупність компетентностей щодо адекватного розуміння, використання медіа, успішного комунікування, самовираження в медіапросторі, а також медіакомпетентність, що передбачає дотримання медіакультурних цінностей, уподобань, стандартів, створення нових елементів медіакультури, медіаторчість, реалізацію активної громадянської позиції (Т. Волошенюк, Г. Головченко, В. Іванов, Г. Онкович тощо).

Теоретичні і методологічні засади побудови педагогічної моделі вивчали Т. Гуменюк, О. Єжова, А. Коркішко, Є. Лодатко, О. Отич, О. Слободянюк, В. Ягупов тощо. Згідно з Енциклопедією освіти (2008), модель – уявна або матеріально-реалізована система, що відображає об'єкт дослідження (природний чи соціальний), здатна змінювати його так, що її вивчення забезпечує нову інформацію про цей об'єкт, а її властивостей – відтворення суттєвих ознак об'єкта. Також цим поняттям позначають будь-який уявний, знаковий, матеріальний образ оригіналу: відображення об'єктів і явищ у вигляді описів, теорій, схем, креслень, графіків [3]. Розрізняють освітню, концептуальну, інструментальну, прогностичну моделі. Створення моделі чого-небудь у загальному розумінні є моделюванням (Академічний тлумачний словник, СУМ). Воно передбачає, що властивості феномена відтворюються на спеціально спроектованому об'єкті – моделі, причому абстрагування надає змогу обрати з множини властивостей і відносин усіх явищ об'єктивного світу,

їхню значущу частину, що відображає найважливіше для системи. Моделі педагогічних систем, як і самі системи, стосуються різних рівнів ієрархії, тож виокремлюють моделі: заняття; освітнього закладу; педагогічної системи; освітнього середовища [3].

Педагогічну модель формування життєвої успішності старшокласників на основі медіаосвіти розглядаємо як цілісність взаємопов'язаних компонентів, що відображають напрями формування успішності як певного її еталону; шляхи досягнення результату – розвитку здібностей, якостей учнів як успішних, медіаграмотних. Її підґрунтя становлять блоки: методологічно-цільовий, організаційно-суб'єктний, змістово-технологічний, діагностувальний.

Методологічно-цільовий блок репрезентують: мета (формування життєвої успішності старшокласників із застосуванням медіаосвіти), цільові орієнтири щодо розвитку життєтворчих здібностей і навичок, у чому значну роль відіграють медіа як інструмент освоєння довкілля і на цій основі формування світогляду особистості, її культури, духовного світу, ціннісних орієнтацій. У побудові означеної моделі враховано підходи (акмеологічний, пов'язаний із самоактуалізацією, розкриттям внутрішнього потенціалу, якостей, важливих для самоздійснення; особистісно орієнтований – суб'єкт-суб'єктною взаємодією учасників освітнього процесу з урахуванням їхніх медіапотреб, медіауподобань; компетентнісний – розвитком ключових компетентностей, зокрема інформаційно-цифрової, і пов'язаної із цим медіаграмотності; середовищний – впливами, ризиками й загрозами, можливостями сучасного медіасередовища; системний – упорядкованою сукупністю й послідовністю компонентів освітнього процесу і його частини – медіаосвіти) та принципи педагогіки успіху, зокрема позитивної мотивації.

У змісті організаційно-суб'єктного блоку виокремимо організаційно-педагогічні умови, що мають забезпечити розвиток загальнолюдських цінностей як пріоритет медіаосвіти; мотивацію і здатність педагогів до опанування й упровадження сучасних медіаосвітніх стратегій, моделей, технологій підготовки старшокласників до успішної життєдіяльності в умовах

цифрового суспільства як свідомих, компетентних споживачів медіа; утвердження медіакультури як підґрунтя ефективної діалогової взаємодії учасників освітнього процесу, здатності використання цифрових і креативних технологій.

Змістово-технологічний блок охоплює сукупність загальнодидактичних і специфічних медіаосвітніх засобів активізації ресурсних можливостей особистості на основі креативних підходів. В арсеналі медіапедагогіки – інтегровані літературно-мистецькі, зображувально-ситуативні творчі заняття (Н. Духаніна, С. Іць, Л. Найдьонова тощо), орієнтовані на медіаторчість старшокласників (рольова гра «Медіахолдінг», гра-імітація «Парламентські вибори», ділова гра «Журналістика: професія і громадянська позиція», рубрика інтерв'ю «З історій вашого успіху», рекламний ролик «5 сходинок до успішної кар'єри», пам'ятка «Фейк! Як розпізнати»). Змістовий концентр медіаосвітньої діяльності – шкільний медіахаб [4], мета якого – забезпечення умов для розвитку вмінь і навичок продуктивної й усвідомленої взаємодії з медіа, сприймання, аналізу, продукування медіаконтенту, зокрема через студійну і гурткову роботу (медіаклуб «КрутеКІНО», студії «Нова Журналістика», «БлогМайстерня»).

Також медіаобізнаність учнів шляхом формування навичок асоціативного і критичного мислення, самовираження, комунікування, рефлексії забезпечують форми групової взаємодії, що відповідають віку учнів, на основі проблемно-пошукових, інтерактивних методів: флешмоби, челенджі, КВК, вебквести медіаосвітнього спрямування, тиждень медіаграмотності тощо.

Діагностувальний блок відображає ефективність функціонування розробленої моделі й пов'язаний з прогнозованим результатом – підготовленістю учнів до гармонійного життя в природному й соціальному довкіллі, особистісної і професійної самореалізації шляхом розвитку їхніх інтелектуальних здібностей, опанування знань і вмінь ефективно взаємодіяти з іншими людьми, а також масмедіа, зокрема протистояти негативному їхньому впливові, гнучко реагувати на життєві виклики в умовах всеохопної

диджиталізації. Запропоновані критерії і показники дають змогу репрезентувати розвиток життєвої успішності учнів з погляду медіаосвіти, зокрема показник «ціннісне ставлення до здоров'я як метаресурсу успішності» пов'язаний з опануванням зразків здорового способу життя у медіа й водночас здатністю захищатися від їх руйнівного впливу.

Отже, медіаосвітній компонент педагогічної моделі формування життєвої успішності учнів старшої школи дає змогу враховувати виклики сучасного цифрового суспільства в підготовці молоді до життя й діяльності.

Список використаних джерел

1. Романовський О. Г. Педагогіка успіху: її сутність та основні напрями вивчення. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2011. №2. С. 3–8.
2. Боровинська І. Є. Соціально-психологічні стратегії життєвої успішності внутрішньо переміщених осіб: дис. ... д-ра філос. Київ, 2022. URL: <https://ispp.org.ua/wpcontent/uploads/2022/06/Borovynska-I.-Ye-PhDPaper.pdf>
3. Гуменюк Т. Б. Моделювання в педагогічній діяльності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 13: Проблеми трудової та професійної підготовки. 2010. Вип. 7. С. 66–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_013_2010_7_15
4. Пугач А. Медіаосвітні технології у формуванні життєвої успішності старшокласників. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та молоді, 2023. № 27(2), С. 137–149. URL: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-137-149>

В.В. Рагозіна, м. Київ

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА: МЕТОДИКА КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Метою статті є висвітлення методики констатувального експерименту в межах дослідження прикладної теми науково-дослідної роботи «Форми і методи військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами мистецтва». Розкрито сутність методики і педагогічний інструментарій діагностики, що передбачала комплексне вивчення готовності вчителів до реалізації сучасних засад військово-патріотичного виховання в умовах освітнього процесу та врахування в цьому процесі інтересів і запитів старшокласників.

Ключові слова: *військово-патріотичне виховання, учні, мистецтво, констатувальний експеримент, методика констатувального експерименту, педагогічний інструментарій, всеукраїнське опитування.*

Виклики російсько-української війни 2022-2024 рр. зумовили зміни в системі освіти, виокремили пріоритетні завдання, що потребували невідкладних рішень з боку держави і її інституцій. На державному рівні

прийнято низку законодавчих документів, котрі становлять правове підґрунтя військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді. Теоретичні й методологічні підходи щодо проблеми розроблено науковцями, зокрема стратегічні напрями військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України [1]. Науковці досліджують шляхи реалізації теоретичних засад у практику, проводять практикоорієнтовані заходи – на допомогу вчителям [2]. Активно розробляється навчально-методичне забезпечення військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді з використанням засобів: єдності військово-патріотичного і фізичного виховання (Д. Бінецький, С. Захарків, М. Зубалій, Г. Коломоєць, О. Остапенко, М. Тимчик), використання потенціалу позакласної роботи (М. Зубалій, І. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківець тощо), військово-спортивних ігор (С. Параниця, Е. Єрмоменко, А. Ребрина, В. Дерев'янка), мистецтва (І. Щербак, О. Стьопіна, С. Зубченко, С. Горохов). Аспект військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді засобами мистецтва висвітлено нами у низці публікацій [4-5].

У період 2021-2022 рр. здійснювалися експериментальні дослідження з вивчення стану військово-патріотичного виховання старшокласників (О. Остапенко і М. Тимчик, 2021 р.), можливостей використання гейміфікації у патріотичному вихованні старшокласників (Т. Скирда, 2021 р.), форм роботи з національно-патріотичного виховання учнів (Т. Скирда, 2022 р.). Однак в умовах швидкозмінюваних реалій постає необхідність проведення частих моніторингових досліджень, що мають на меті виявлення наявних тенденцій у військово-патріотичному вихованні учнів та швидкого реагування на проблеми, що виявляються. Відповідно мета статті – стислий опис методики і педагогічного інструментарію констатувального дослідження стану військово-патріотичного виховання старшокласників у закладах загальної середньої освіти.

Констатувальний експеримент, що мав на меті з'ясування стану військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти,

відбувся в межах розроблення прикладної теми наукового дослідження лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України «Організаційно-педагогічні умови та технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.) (керівник теми: докторка педагогічних наук Л. Канішевська).

Експериментальною базою став Коробівський НВК «Загальноосвітня школа I-III ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради Черкаської області. До участі на експериментальному етапі констатації долучилися учні й учителі 19-ти областей і обласних центрів України в кількості 28 464 старшокласники і 21 665 вчителів закладів загальної середньої освіти (у межах організованого колективом на чолі з Л. Канішевською Всеукраїнського опитування – за сприяння міських і обласних управлінь та департаментів освіти).

Застосовувана в констатувальному експерименті діагностична методика передбачала комплексне дослідження стану військово-патріотичного виховання засобами мистецтва в умовах закладів загальної середньої освіти (старшокласники і вчителі) з метою виявлення наявних тенденцій процесу. Методика діагностики передбачала використання комплексу методів: опитування старшокласників закладів загальної середньої освіти (анкета № 1 у цифровому форматі); опитування вчителів закладів загальної середньої освіти (анкета № 2 у цифровому форматі); математичний обрахунок означених констатації; якісне узагальнення результатів констатувального експерименту.

Зміст запитань у анкеті для старшокласників спрямовувався на з'ясування їхньої думки в контексті загальної проблеми військово-патріотичного виховання: усвідомлення учнями взаємозв'язку подій історичного минулого України з подіями сьогодення, бачення свого майбутнього в Україні чи поза її межами, розуміння сутності патріотизму та власних дій у цьому напрямі. Важливими для нас були: ставлення старшокласників до заходів військово-патріотичної тематики у школі, їхньої достатньої кількості і якості та

зацікавленості в них учнів, а також думка старшокласників щодо застосовуваних форм і методів військово-патріотичного виховання на уроках і поза ними – з урахуванням сучасних суспільних вимог, а також потреб, інтересів і запитів самих учнів, зокрема і в мистецькій діяльності.

Анкета для вчителів дозволяла виявити їхню готовність до реалізації концептів військово-патріотичного виховання учнів у сучасних умовах: застосування тих чи інших форм і методів, включення мистецького контенту патріотичної тематики в зміст уроків тощо.

Констатувальний експеримент передбачав чотири дослідницьких блоки: підготовчий, пропедевтично-корекційний, експериментальний та узагальнюючий. На підготовчому етапі розроблялася методика діагностики і діагностичний інструментарій. На пропедевтично-корекційному етапі проводився констатувальний експеримент у експериментальному закладі, за результатами було скориговано зміст і процедуру діагностики. На експериментальному етапі відбулося опитування всеукраїнського рівня. Вибірка у 28 464 старшокласники і 21 665 вчителів закладів загальної середньої освіти дозволила забезпечити достовірність результатів (опитування проводилося анонімно). На узагальнюючому етапі здійснено кількісну і якісну обробку матеріалів констатувального дослідження. Організацію Всеукраїнського опитування висвітлено в публікації [3].

Висновки. Необхідність систематичного моніторингу стану військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти зумовлюється швидкозмінюваними подіями соціально-політичного характеру в Україні і світі. Проведений констатувальний експеримент включав комплексне вивчення: готовності вчителів до реалізації сучасних засад військово-патріотичного виховання в умовах освітнього процесу і врахування в цьому процесі запитів старшокласників. Основним педагогічним інструментарієм стало опитування старшокласників і вчителів у формі анкетування в цифровому форматі.

Висвітлення результатів констатувального експерименту становитиме перспективу подальших досліджень із цієї теми.

Список використаних джерел

1. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802>
2. Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Новаторські підходи до виховання: цикл науково-практичних заходів Інституту проблем виховання НАПН України з нагоди всеукраїнського фестивалю науки. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2023, № 5 (1), С. 1-7. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5141>
3. Рагозіна В. В. Національно-патріотичне виховання учнів і учнівської молоді: організація Всеукраїнського опитування. IV Міжнародна науково-практична конференція «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах». (Київ, 23 листопада 2023 р.). Київ. URL: <https://ipv.org.ua/2023/collection-23-11-2023/>
4. Рагозіна В. В. Проблема військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді засобами мистецтва: дослідницькі аспекти і перспективи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України. Вип. 27. Кн. 2. 2023. С. 150-162. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-150-162>
5. Ragozina V.V. Military patriotic education of school students in the New Ukrainian School: guidelines and pedagogical toolkit for implementation. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 6/Ред. Кол.: В.Ф. Черкасов, О.А. Біда, Н.І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький : Видавництво «Код», 2024. С. 73-78. DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2024.06.073

І.П. Рогальська-Яблонська, м. Київ

СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті закладено підходи до вирішення проблеми організації виховного процесу в умовах цифровізації освіти. Зміни, зумовлені процесом цифровізації освітнього й виховного простору, загострюють низку проблем соціального, психологічного, етичного, здоров'язберігального, комунікативного, характеру, що безумовно змінює функціонування різноманітних соціальних інституцій, зокрема освітнього закладу, як провідної соціальної інституції виховання нового цифрового покоління сучасних дітей.

Ключові слова: діти, виховний процес, цифровізація освіти.

Однією з найбільш важливих і стійких тенденцій модернізації сучасного освітнього процесу є його цифровізація, яка актуалізувала переосмислення освітнього і виховного простору щодо розширення його цифрового контенту, значно розширивши виховні можливості й інструментарій сучасного педагога під час розв'язання завдання конструювання перспективних виховних стратегій у цифровому світі. Водночас цифровізація виховного й освітнього процесу кардинально змінила їхній характер та потребує осмислення змін, викликаних нею, ефектів інформаційно-психологічного впливу на учнів, аналізу

потенційних і реальних загроз для особистості дитини, проблем і викликів використання цифрового навчання та ризиків, що руйнують здоров'я дітей. Відтак зміни, зумовлені процесом цифровізації освітнього й виховного простору, загострюють низку проблем соціального, психологічного, здоров'язберігального, комунікативного, етичного характеру, що, безумовно, змінює функціонування різноманітних соціальних інституцій, серед яких особливе місце посідає освітній заклад як провідна соціальна інституція виховання сучасних дітей. Так, процес цифровізації, на думку F. Pettersson, сприяє загалом розвитку організаційної культури освітнього закладу та формуванню нових практик комунікації, розширенню взаємодії між учнями, батьками, педагогами й керівниками шкіл [4], а цифровізація вимагає більш широкого підходу до досліджень цифрової повсякденної життєдіяльності дітей, розповсюджуючи його на аналіз інтеграції «цифрових технологій в значущі соціальні практики» [5].

Питання визначення особливостей сучасного виховного процесу в умовах цифровізації освіти вимагає уточнення деяких його параметрів. По-перше, з'ясування особливостей сучасного виховного процесу в умовах цифровізації пов'язуємо з метою освіти. Зазначимо, що проблема цілепокладання є однією з найважливіших у педагогічній науці, оскільки тут домінує точка зору, згідно з якою мета освіти завжди стосується особистості: її формування, становлення та функціонування в соціальному середовищі. Важливість технологічного розвитку й необхідність повороту педагогічної практики до людини акцентує постановку проблеми змістовного наповнення загальної виховної мети. Тому в практичній площині «цілеспрямована виховна діяльність у закладах освіти з метою формування розуміння позитивності перспектив технологічного розвитку спрямована на вирішення конкретних виховних завдань технологічно-маркетингового засвоєння й утвердження базових цінностей, наукового світогляду, інтелекту, моралі та естетичних смаків» [2, с. 12]. Напрямами державної політики в галузі виховання стали принципи гуманістичної педагогіки, сформульовані в законах України «Про освіту», «Про повну

загальну середню освіту», у Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Концепції виховання дітей і молоді в цифровому просторі. Закладена в них методологія виховання надає пріоритетів всебічному розвитку людини як особистості й найвищої цінності суспільства, акцентуючи на тому, що «виховання в цифровому просторі вимагає раннього формування в дитини психічних новоутворень, необхідних для здорової взаємодії з кіберсередовищем – розуміння різниці між повною базовою реальністю і штучно створеною завдяки людській праці розширеннями – медіареальністю і кіберреальностями (доданою чи віртуальною), за якими стоять цифрові коди і технології» [2, с. 10].

Оскільки людська особистість є основною цінністю, тож її вихованням займаються не тільки відповідні соціальні інститути, а й соціокультурне, духовне, етнічне середовище, а також реальна соціальна дійсність, у якій цифрова реальність стає одним із значущих чинників її виховання та соціалізації. Науковці стверджують, що «слід урахувати ту обставину, згідно з якою виховання в умовах сучасного суспільства певною мірою втрачає свій потенціал. Натомість цифрова форма соціалізації відіграватиме досить дієву особистісно-перетворювальну роль. І цією перспективою не слід нехтувати» [2, с. 10]. І тут важливо брати до уваги принципи виховання школярів в умовах цифрового простору, до яких учені вважають доцільним віднести такі: принцип конфіденційності і безпеки, (полягає в захисті персональних даних, контролі операцій, ...захисті інформації від втручання чи викривлення, а також можливості її контролю збоку батьків); принцип індивідуалізації (передбачає застосування умінь і навичок індивіда в доступі до цифрового простору та отриманні необхідної інформації, вибудовуванні індивідуальної стратегії освіти та виховання); принцип доступності, згідно з яким цифровий простір є відкритим, простим у доступі й використанні, а також постійно оновлюваним; принцип доцільності спрямовує на використання лише необхідних цифрових методик чи технологій для досягнення виховних цілей; принцип розвитку

забезпечує реалізацію моральних особистісних якостей, бажання вдосконалюватися, розвивати творчі здібності...; принцип гнучкості дозволяє використовувати цифровий контент відповідно до індивідуальних, вікових, потреб, інтересів кожної дитини...; принцип інноваційності дає можливість використовувати сучасні інноваційні, зокрема й ...дистанційні форми і методи роботи...; принцип інтегрованості забезпечує вивчення розмаїтих явищ життя на перетині різних наук через залучення відмінних суб'єктів освітнього та виховного процесів [1, с. 6, 7].

По-друге, визначення особливостей сучасного виховного процесу в умовах цифровізації освіти пов'язуємо із сучасними пошуками в змісті освіти. Її простір нині дедалі більше заповнюється імперативом гуманізму й демократизації, визнанням пріоритетними загальнокультурних і національних цінностей та відповідної сукупності соціально значущих якостей особистості. Це зі свого боку акцентує на аксіологічних орієнтирах виховного процесу. Як указано в Концепції НУШ, «виховний процес буде невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)» [3, с. 19]. Звідси постає проблема пошуку, з одного боку, ефективних способів набуття дитиною соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, формування загальнокультурних та національних цінностей, а з іншого – їхнє узгодження із цінностями digital-культури – культури віртуально доповненого світу, який почасти не контролюється дорослими і в якому широко пропагується тематика агресії, насилля й жорстокості.

Як відомо, система цінностей і якостей особистості розвивається через її ставлення до суспільства й держави, до самої себе та інших людей, відображається в її спілкуванні з природою, мистецтвом, у національних

традиціях, сімейному способі життя, у стосунках дітей з дорослими, у спільній діяльності. До цього переліку тепер варто додати цифровий простір. Водночас підкреслимо, що впровадження цифрових технологій та їхнє використання у виховному процесі обов'язково вимагає узгодження з базовими цінностями освіти і виховання, щоб «попри існуючі реальні особисті загрози в подальшій динаміці інформаційно-цифрового світу, Людина все ж таки ...зберегла себе і власні інтелектуально-культурні потенції. Умовою цього є повсюдне утвердження виховних принципів духовності в її етичному розумінні» [2, с. 9].

По-третє, підхід до визначення особливостей сучасного виховного процесу в умовах цифровізації освіти «спонукає до пошуку балансу використання цифрових технологій та суб'єкт-суб'єктної взаємодії з вихованцем» [1, с. 6]. Загальновідомо, що протягом багатьох десятиліть освіта йшла шляхом організації соціального навчіння в спеціально створених умовних формах на основі встановлених державою й суспільством і контрольованих правил, законів, стандартів.

Стає вочевидь зрозумілим, що в період зміни соціально-економічних координат у бік цифровізації, утвердження цифровізації освіти і суспільства середовищем виховання стає не лише реальний, але й віртуальний соціум – у просторі Інтренету, 3D-реальності, за рахунок чого розширюються межі виховного впливу. В умовах сучасної цифровізації освітніх і виховних процесів, швидкої зміни змісту й способів комунікації та зростання інформаційної насиченості середовища життєдіяльності варто зважати на те, що засобами виховання стають практично всі факти життя дитини як у реальному, так і цифровому просторі. Це означає, що перед виховною практикою постає проблема використання всього спектру інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), зміни формату суб'єкт-суб'єктної взаємодії в різних діалогових ситуаціях та розширення професійних функцій педагогів (тьюторство, менторство, супервізія, коучинг). При цьому важливим є прийняття дорослими значущості віртуального простору в розвитку, соціалізації й виховання дітей нового цифрового покоління. За таких реалій

актуалізується проблема пошуку й відбору форм виховної роботи, що відповідають запитам цифрового покоління та зацікавлять сучасних дітей.

Список використаної літератури

1. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі: посібник / Журба К. О., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В., Харченко Н. В., Федоренко С. В. Київ, 2022. 124 с.
2. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Вісник НАПН України, 2022, № 4(2). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4206>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. Б.в., 2016. 34 с. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna %20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna_%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf)
4. Pettersson F. Understanding digitalization and educational change in school by means of activity theory and the levels of learning concept. Education and Information Technologies. 2021. Vol. 26, iss. 1. P. 187–204.
5. Iivari N., Sharma S., Ventä-Olkkonen L. Digital transformation of everyday life – How COVID-19 pandemic transformed the basic education of the young generation and why information management research should care? International Journal of Information Management. Vol. 55. 2020.

І.Б. Савельчук, м. Київ

ФОКУС-ГРУПИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ МОЛОДІ: ПЕРЕВАГИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У дослідженні соціальних очікувань молоді доцільним є застосування фокус-груп у поєднанні з іншими діагностичними методами й методиками. Отримання інформації дозволяє підкреслити гостроту проблеми соціальних очікувань підлітків і молоді. Метод фокус-груп сприяє виявленню системи перспектив та орієнтацій молоді для побудови їхнього успішного майбутнього.

Ключові слова: підлітки та молодь, соціальні очікування молоді, метод фокус-груп, побудова успішного майбутнього.

Потужним інструментом збору даних для якісного оцінювання соціальних очікувань підлітків і молоді під час проведення моніторингових досліджень є фокус-група. В умовах нової реальності через багатовекторність впливу війни на особистість дорослої та молоді людини, їхнє соціальне оточення та на державу загалом моніторингове дослідження організувати досить складно.

Оцінювання соціальних очікувань молоді залежить від можливості фахівців чітко визначати завдання й дотримуватися їхнього виконання, правильного розроблення діагностичного інструментарію та створення плану.

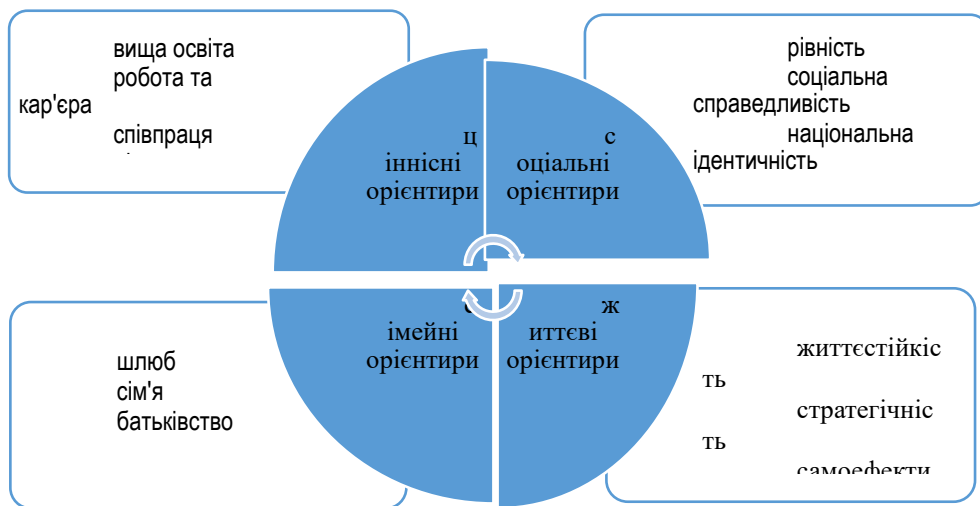

Важливо розуміти, що фокус-група – це той особливий його елемент, завдяки якому фахівці освітньої та соціальної сфери мають набути впевненості в необхідності вивчення соціальних очікувань. За допомогою цього інструмента можна виявити соціально-педагогічний потенціал освітнього середовища закладу освіти для вдосконалення механізмів конструювання успішного майбутнього учнів і студентів та майбутнього нашої країни в період післявоєнного відновлення.

Доцільним у дослідженні соціальних очікувань є поєднання фокус-груп з іншими діагностичними методами й методиками. Отримання інформації має підкреслити гостроту проблеми соціальних очікувань молоді. За допомогою методу фокус-груп в процесі дослідження соціальних очікувань фахівці можуть виявляти систему перспектив та орієнтацій молодих людей для побудови їхнього успішного майбутнього й майбутнього країни в післявоєнний період.

Під час воєнного стану та в період післявоєнного відновлення країни вивчення соціальних очікувань підлітків і молоді пропонуємо здійснювати з урахуванням характерних аспектів оцінки умов їхньої реалізації. Тому групова дискусія між учасниками фокус-груп надає змогу зрозуміти їхнє ставлення до проблеми соціальних очікувань та обговорити реальні можливості реалізації соціальних очікувань підлітків і молоді.

Здійснення оцінювання перспективних орієнтирів проблеми соціальних очікувань та вимір їхньої реалізації в контексті формування соціальної компетентності та соціального лідерства молоді [4; 5] стимулюватиме фахівців на подальший пошук шляхів перевірки індикаторів [2] у кожній перспективній сфері для уточнення й коригування орієнтирів (рис. 1).

Рис. 1. Перспективні орієнтири формування соціальних очікувань молоді

Інформація, яка отримана шляхом сфокусованого групового інтерв'ю, дозволяє підібрати інструментарій для подальшого кількісного дослідження проблеми соціальних очікувань та обрати раціональний шлях для вдосконалення й покращення соціально-педагогічної роботи в освітніх закладах, соціальних установах. При цьому посилення ефективності соціально-педагогічної роботи з підлітками та молоддю має відбуватися з урахуванням гендерного, середовищного й регіонального аспектів формування соціальних очікувань.

Доцільним є дотримання алгоритму проведення фокус-груп, оскільки незалежно від стилю поведінки модератора фокус-груп (невимушена дружня бесіда або серйозне обговорення проблеми) потрібно отримати найнадійніші якісні дані, а також різні думки, переконання та нові ідеї від учасників. Ключовими етапами для успішного проведення фокус-груп визначено [3]:

I етап – *вступне слово модератора* (модератор: пояснення про призначення фокус-групи та обговорення ключових питань, ознайомлення з базовими правилами групових дискусій, зняття напруження постановкою простих початкових запитань; учасники: кожен із присутніх представляється);

II етап – *представлення й «розігрів»* (модератор: стимулювання роботи фокус-групи, постановка запитань, починаючи з найлегших і найменш

приватних; *учасники*: повідомлення про свій зв'язок з темою обговорення та наявного досвіду);

III етап – *основна частина групового обговорення (модератор*: перехід до складніших і делікатніших питань, намагання отримувати від учасників детальні й поглиблені відповіді; розуміння складних зв'язків між отриманими даними, їхнє поєднання й інтеграції для аналізу; *учасники*: активне залучення до обговорення);

IV етап – *завершення (модератор*: формулювання завершальних запитань; підбиття підсумки й уточнення ключових понять; представлення враження від проведення фокус-групи; запрошення учасників надати підсумкові коментарі, зауваження або думки, які не вдалося висловити під час обговорення; висловлювання подяки учасникам фокус-групи; *учасники*: надання підсумкових відповідей і враження під участі у фокус-групі).

Якщо сфокусоване групове інтерв'ю застосовується на пошуковій стадії дослідження для отримання детальної інформації або генерування ідей для подальших кількісних досліджень, тоді проводиться пошукова фокус-група.

Пошукові фокус-групи проводяться серед учнівської та студентської молоді для дослідження уявлень, сприйняття й оцінок перспектив та орієнтацій на побудову успішного майбутнього, що дозволяє вивчити та своєчасно обрати стратегію орієнтовних напрямів формування соціальних очікувань і їхніх змістовних характеристик.

Проведення фокус-груп з вивчення соціальних очікувань молоді потребує більшої уваги до пошуку та ґрунтовного обміркування складу учасників. На практиці існує досить поширена тенденція проводити анкетування потенційних учасників фокус-груп, запитання якого формуються на основі певних індикаторів і показників (вік, стать, місце й регіон проживання, тип освітнього закладу) та мають зв'язок з інформаційними потребами вивчення проблеми соціальних очікувань молоді.

Щоб уникнути проблеми з пошуку достатньої кількості учасників і неможливістю дотримання принципу формування фокус-груп за однорідністю

й гомогенністю складу груп, важливо продумати дизайн анкети та онлайн-засоби для її проведення у форматі створення Google Forms [1].

Отже, переваги фокусованого групового інтерв'ю в будь-якому форматі (офлайн або онлайн) з отримання інформації від учасників щодо особистих думок, переконань і сподівань щодо побудови власного майбутнього й успішного післявоєнного відновлення країни дозволяють змістовно вивчити та дослідити проблему соціальних очікувань молоді.

Список використаних джерел

1. Діагностичний інструментарій соціальних очікувань : методичні рекомендації / Т.Ю. Куниця, І.Б. Савельчук, Л.В. Гончар, Д.Д. Бибик, В.М. Амеліна; за заг.ред. Т.Ю. Куниці. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
2. Савельчук І.Б. Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9, No. 1. pp. 113-121. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>
3. Шлях до результатів: планування та проведення ефективних оцінювань розвитку / Морра Імас Л.Дж., Ріст Р.К. Київ : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2015. 580 с.
4. Bybyk, D. (2020). Social leadership: criteria, indicators and levels of formation in future social workers. *The Modern Higher Education Review*, (5), 72–80. DOI: <https://doi.org/10.28925/2518-7635.2020.5.7>
5. Savelchuk, I., Bybyk, D., Horban, Y., Koshelieva, O., & Karakoz, O. (2021). Social competence of student youth: The experience of formation in the educational environment of the university within the conditions of pandemic. *Laplace Em Revista (International)*, 7, 481–490.

П.С. Салій, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Публікація актуалізує ключові інструменти та висвітлює виклики формування життєстійкості учнів в умовах воєнного стану. У роботі проаналізовано сучасний досвід як українських, так і іноземних дослідників та здійснено аналіз слабких і сильних сторін змішаної форми навчання в Україні.

Ключові слова: учні, формування життєстійкості, змішана форма навчання, умови воєнного стану.

Актуальність дослідження зумовлена стресовими й небезпечними умовами, у яких знаходяться здобувачі середньої освіти в Україні. Війна накладає відбиток на різні рівні життя учнів: фізичний, психологічний, соціальний. Тому розуміння особливостей і можливостей розвитку життєстійкої поведінки особистості є складовою подолання наслідків впливу

психотравмуючих ситуацій.

Як указують автори навчально-методичного посібника з «Підготовки вчителів до розвитку стресостійкості», поняття «життестійкість» (англ. *resilience*), окрім педагогіки, широко використовується у психології, медицині, соціальних науках. Воно вживається щодо ситуації, коли людина опиняється серед стресових, несприятливих або навіть небезпечних умов, і характеризує здатність до збереження нормального функціонування людини, незважаючи на проблемне середовище [4] Варто зазначити, що сам термін «життестійкість», чиє використання характерне для наукових досліджень у сфері педагогіки [3], залежно від галузі може замінятися поняттями «стресостійкість», що більш поширене в медицині, чи транслітерацією «резилієнс», яку пропонують використовувати автори вищезгаданого посібника.

Згідно з переконанням авторів цього терміна – С. Кобейса та С. Мадді, «життестійкість – це система переконань, спрямованих на подолання стресових ситуацій, на досягнення гармонії у сферах фізичного, психологічного та соціального здоров'я особистості, а також збереження балансу у взаємодії зі стресовими ситуаціями». На думку Мадді, ця сукупність установок складається із трьох компонентів: залученості, контролю та прийняття ризику [4]

Але значна частина закордонних дослідників використовує фактори теорії стійкості П. Кумара, такі як креативність, упевненість, прийняття змін, допитливість, зв'язок, контроль, комунікація та чіткість фокусу якісної підготовки вчителів. Утім варто зазначити, що і в іноземних, і у вітчизняних виданнях триває дискусія щодо того, чи є життестійкість процесом, а чи системою переконань, який термін є найбільш коректним та чи має існувати один термін або декілька.

Наразі особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану, перманентних ризиків і загроз для життя і здоров'я учасників педагогічної взаємодії спонукають активніше варіювати різні форми навчання і виховання здобувачів освіти: очну, дистанційну чи змішану. Змішане навчання – це поєднання традиційного навчання віч-на-віч з електронними та онлайн-

медіа, яке дає учням необхідні навички критичного мислення й когнітивні навички, що підсилюють можливості для успішної життєдільності та працевлаштування [2] Організація економічного співробітництва та розвитку визначила класи зі змішаною формою навчання – одними з найперспективніших напрямів розвитку середньої освіти.

Можливості ефективного продовження роботи закладів освіти під час кризових ситуацій завдяки змішаній формі навчання досліджували групи учених зі Сполучених Штатів та Нової Зеландії [1]. Як зазначають Ю. Маккей, Ф. Гілмор та інші, креативні й інноваційні рішення необхідні для того, щоб підтримувати якісну академічну програму в умовах нестачі місця й фізичних ресурсів, перерваного розкладу і тривалого періоду надзвичайної ситуації. Така позиція набуває особливої актуальності в контексті повномасштабного вторгнення росії в Україну та наявного воєнного стану. На поточний момент чинним законодавством України місцевим органам управління освітою та органам місцевого самоврядування, у підпорядкуванні яких перебувають заклади загальної середньої освіти, передписано забезпечити та організувати освітній процес з використанням «змішаних форм навчання» й технологій дистанційного навчання в період воєнного стану й повоєнного відновлення. Особливу увагу приділено організації освітнього процесу для здобувачів загальної середньої освіти, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання (перебування) та проживають (перебувають) в Україні чи за її межами.

І. Суластрі, М. Теге та К. Агустіні займалися дослідженням підвищення кількісних і якісних показників навчання в умовах змішаної форми. Як відзначає ця група дослідників з Індонезії, змішана форма навчання найкраще розкриває потенціал в умовах розподілення за проектними групами [2]. Ідея полягає в тому, що учні можуть мати справу з більшими розбіжностями та необхідністю формувати складніші причинно-наслідкові зв'язки для аргументації в умовах співпраці одне з одним порівняно з класичною роботою з викладачем. Це безпосередньо впливає на два фактори життєстійкості за

Кумаром, про які було згадано раніше: контроль і комунікацію. Через дискусії під час роботи над проектом учні практикують свою емоційну регуляцію, щоб упоратися з можливими викликами, які виникають під час їхньої взаємодії. Самі ж респонденти з контрольних груп визначали три типи взаємодії, які є необхідними на етапі реалізації співпраці для досягнення конвергенції знань: когнітивну, соціальну й організаційну.

Ще одним джерелом формування життєстійкості виділяють можливість працювати в «спільному асинхронному режимі» – окремому етапі роботи, під час якого учні самостійно опрацьовують інформацію з будь-яких ресурсів і літератури, щоб знайти рішення для поставлених проблем, щоб вони могли завершити свої проекти. Під час цієї діяльності тренується емоційна регуляція та вміння вирішувати проблеми. Опрацьовуючи об'єм отриманих даних у проектній групі, учні починають аналізувати, дискутувати та приймати рішення, стимулюють власну здатність чинити спротив зовнішнім обставинам. Крім того, учні розвивають рефлексивний та адаптивний вимір життєстійкості шляхом занурення в середовище спільного проекту, що вимагає від них взаємодії з іншими для досягнення цілей.

Усі вищезгадані дослідники погоджуються з тим, що найслабшим місцем ефективної роботи змішаної форми навчання є кваліфікація викладачів. Відзначається, що вчителі не мають достатньої компетенції для впровадження змішаного навчання у своїх класах, яка включає нові опції, такі як розробник технологічної навчальної програми, консультант з питань кар'єри, фасилітатор досвіду та тьютор [1; 2]. Це також підтверджується вітчизняними дослідженнями: 2022 р. відбулося всеукраїнське онлайн-опитування вчителів щодо готовності й потреб використання цифрових навчальних засобів. Дослідники І. Іванюк та О. Овчарук висновують, що більше третини респондентів указує основними потребами в підвищенні кваліфікації вдосконалення методики проведення онлайн-уроків, створення навчальних відео, запис і монтаж відеоуроку, знайомство з новими онлайн-інструментами та сервісами для учнівської творчості. При цьому про проблеми з

використанням технічних засобів повідомило менше 15% респондентів [5]. Із цього можна зробити висновок, що технічні умови й наявна інфраструктура вже достатні для введення змішаної форми навчання. Такої саме думки притримується вищезгадана група новозеландських учених, котрі відзначають, що масове поширення засобів телекомунікації дозволяє перейти на змішаний формат навчання без додаткової матеріальної підготовки [1]. Як справедливо зазначає С. Алексєєва у профільному дослідженні онлайн-ресурсів, які і є інфраструктурою змішаної форми навчання, наявність платформи «Всеукраїнська школа онлайн» дозволяє отримати державну освіту учням, які зокрема знаходяться на тимчасово окупованих територіях або за кордоном. А огляд доступного для учнів навчального онлайн-контенту уможливорює відслідковування навчальних результатів здобувачів освіти й системний моніторинг освітнього процесу [3].

У висновках можна відзначити, що змішана форма навчання є важливим і доступним на поточний момент інструментом формування життєстійкості в здобувачів повної загальної середньої освіти. Вирішення цього завдання відбувається ефективніше, коли учень отримує більше контролю над процесом навчання та вимушений більше комунікувати з однолітками. При цьому кваліфікація викладачів є сферою, що потребує найбільшого вдосконалення в розрізі обраної теми.

Список використаної літератури

1. Mackey J, Gilmore F, Dabner N, Breeze D, Buckley P (2012). Blended learning for academic resilience in times of disaster or crisis. *Journal of Online Learning and Teaching*. 8(2). 122-135.
2. Sulastri, I. A., I Made Teguh, & Ketut Agustini. (2023). Collaborative Project Based Blended Learning on Resilience and Student Learning Outcomes. *Journal of Education Technology*, 7(4), 698–706. <https://doi.org/10.23887/jet.v7i4.60417>
3. Алексєєва С. Особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: сучасні онлайн-ресурси. *Український Педагогічний журнал*, 2023. № 1, С. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-59-65>
4. Богданов С. О., Гірник А. М., Залеська О. В., Іванюк І. В., Соловійова В. В., Чернобровкіна В. А., Чернобровкін В. М., Ключко К. Є. *Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах*. Київ: Пульсари, 2021. ISBN 978-617-615-108-1
5. Овчарук О. В., Іванюк І. В., Результати онлайн-опитування «Готовність і потреби вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину: січень-лютий

В.В. Сіній, м. Київ

ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НА АДАПТАЦІЙНОМУ ЦИКЛІ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ

У тезах проаналізовано модельні навчальні програми, що реалізують напрям STEM-освіти та виокремлена їхня спрямованість на формування майбутньої кар'єри здобувачів освіти. Окреслено онлайн-інструменти, що використовуються у STEM-освіті на адаптаційному циклі базової середньої освіти для пропедевтики формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти на обрання профілю навчання.

Ключові слова: *заклади загальної середньої освіти, кар'єрна спрямованість, професійне самовизначення, STEM.*

Система загальної середньої освіти в Україні перебуває в стані реформи відповідно до концептуальних засад Концепції «Нова українська школа». У 2023-2024 навчальному році на адаптаційному циклі базової середньої освіти всі загальноосвітні навчальні заклади працюють за Державним стандартом базової середньої освіти (2020) [1] та Типовою освітньою програмою для 5–9 класів загальної середньої освіти (2021) [2], на основі яких створено освітні програми конкретного закладу освіти.

Одночасно з упровадженням Концепції «Нова українська школа» реалізується в закладах загальної середньої освіти Концепція розвитку природничо-математичної (STEM-освіти). STEM-освіта інтегрує чотири основні напрями: S – science – природничі науки, T – technology – технології, E – engineering – інженерію та M – mathematics – математику. На адаптаційному циклі STEM-освіта реалізується через такі освітні галузі: технологічну, інформатичну, математичну та природничу. Елементи STEM-освіти також є у фізичній культурі, мовно-літературній, соціальній і здоров'язберігальній, громадянській та історичній, мистецькій галузях.

Найбільш повно ідеї STEM-освіти реалізовано у внутрішньогалузевих інтегрованих курсах «Пізнаємо природу», «Довкілля», «Природничі науки» та міжгалузевих інтегрованих курсах «Робототехніка» та «STEM».

Програма міжгалузевого інтегрованого курсу STEM (5–6 класи) авторів

О. Бутурліної, О. Артем'євої [3] передбачає інтеграцію природничої, технологічної, інформатичної та соціальної галузі. Мінімально програма розрахована на 1 годину на тиждень у 5 та 6 класі. Кількість годин на вивчення можна збільшити за рахунок включення до програми навчального матеріалу з інших модельних навчальних програм або за рахунок варіативної складової навчального плану.

У Вступі актуалізується уявлення про проєкт і організацію проєктної діяльності; формується уявлення про STEM, STEM-освіту, STEM-професії. Зокрема акцентується увага на зануренні учнів у сфери діяльності людини за класифікатором професій, тобто взаємодії в системах: «людина-людина», «людина-техніка», «людина-природа», «людина-знак», «людина-образ». Навчальні проєкти, що пропонуються до виконання, мають міждисциплінарний характер та поєднують знання з усіх галузей, що інтегруються.

Таким чином, для учня формується простір професійного самовизначення, загальною метою якого є створення умов для досягнення кожним здобувачем освіти можливості підготувати себе до майбутнього вибору профілю навчання шляхом включення в профорієнтаційний простір, який поєднує в собі психологічні, педагогічні й соціальні аспекти, сприяє самовизначенню, саморегуляції освітньої діяльності, розвитку й саморозвитку дитини як суб'єкта життєдіяльності, зокрема й професійної.

В Україні розроблена значна кількість онлайн-ресурсів, що допомагають обрати майбутню професію. Так, державний портал «Дія. Освіта» для профорієнтації має цілий набір інструментів[4]. Це освітні серіали, що вводять здобувача освіти у світ сучасних професій, а особливо ефективними й цікавими є симулятори, що дають можливість спробувати себе в ролі спеціаліста тієї чи іншої професії. Позитивні відгуки від вчителів-практиків отримали віртуальні екскурсії, розміщені на порталі Всеукраїнського проєкту з профорієнтації та побудови кар'єри[5], де репрезентовано різні галузі виробництва та сфери послуг.

Подальші наші дослідження передбачають теоретичне обґрунтування та

апробацію технологій формування в учнів кар'єрної спрямованості засобами STEM-освіти як системи ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
2. Типова освітня програма для 5–9 класів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/fd3/0bc/602fd30bccb01131290234.pdf>
3. Програма міжгалузевго інтегрованого курсу STEM. Адаптаційний цикл: 5–6 класи. / О. В. Бутурліна, О. Є. Артем'єва. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Mizhhal.intehr.kursy/STEM.5-6.kl.Buturlina.Artyemyeva.04.10.pdf>
4. Дія. Освіта. Для шукачів нової професії. URL: <https://osvita.dii.gov.ua/catalog/appointment/for-new-profession>
5. Всеукраїнський проект з профорієнтації та побудови кар'єри. Обери професію своєї мрії. URL: <https://hryoutest.in.ua/>

А.В. Тимчик, м. Київ

ВИХОВАННЯ В СТАРШОКЛАСНИКІВ МУЖНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У тезах розкрито зміст виховання в старшокласників мужності в процесі прикладної фізичної підготовки. За допомогою вивчення психолого-педагогічної літератури з'ясовано, яких рекомендацій слід дотримуватися педагогам і тренерам під час виховання в старшокласників мужності засобами прикладної фізичної підготовки.

Ключові слова: виховання, старшокласники, виховання мужності, прикладна фізична підготовка.

Актуальність виховання в старшокласників мужності в процесі прикладної фізичної підготовки зумовлена низкою викликів, які постали перед українським суспільством. Це зумовлює необхідність переосмислення освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти та оновлення змісту, форм і методів у роботі з учнівською молоддю в сучасних умовах.

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить, що останніми роками здійснено комплекс близьких наукових досліджень щодо виховання мужності учасників освітнього процесу засобами прикладної фізичної

підготовки. Це насамперед дослідження змісту морально-вольових якостей старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації (О. Остапенко, М. Тимчик); основ виховання цілеспрямованості в здобувачів освіти в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності (І. Хіміч, В. Парахонько, О. Качалов); концептуальних ідей про виховання моральності в сучасній Україні (О. Сухомлинська); виховання рішучості та мужності старшокласників в процесі занять фізичною культурою (В. Масол); виховання в учнівській молоді впевненості в собі засобами єдиноборств (Я. Шматко); форм і методів військово-патріотичного виховання старшокласників (М. Зубалій); технологій єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів старшої школи (Л. Канішевська, М. Тимчик); використання прикладної фізичної підготовки у військово-патріотичному вихованні старшокласників (Н. Касіч).

Велику роль у розв'язанні завдань виховання морально-вольових якостей учасників освітнього процесу відіграє прикладна фізична підготовки й фізична культура загалом. Також аналіз теорії та практики з проблеми виховання в старшокласників мужності свідчить, що за сучасних умов їй приділяється недостатня увага.

З'ясовано, що виховання мужності характеризується як морально-вольова якість, яка виявляється в здатності приймати важливі рішення в складних ситуаціях, бути стійким, витриманим, самодисциплінованим і відповідальним за свої дії; передбачає вміння долати труднощі в активних діях, ставити перед собою високі цілі та діяти з моральною силою навіть у важливих етичних та освітніх питаннях. Мужність сприяє формуванню стійкості до викликів та визначає глибокі моральні переконання особистості тощо.

За допомогою вивчення літератури [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] з'ясовано, що педагогам і тренерам під час виховання в старшокласників мужності засобами прикладної фізичної підготовки слід дотримуватися таких рекомендацій:

- Організувати лекції з виховання в старшокласників мужності в процесі прикладної фізичної підготовки, які спрямовані на формування в здобувачів освіти усвідомлення базових складових досліджуваного феномену.

- Залучати старшокласників до інтелектуальних змагань за тематикою виховання мужності та змагань з прикладної фізичної підготовки, які допомагають поглиблювати знання з досліджуваної категорій й формувати вміння проявляти мужність під час практичної діяльності.

- Залучати учнів старшої школи до прикладної фізичної підготовки з військово-патріотичною тематикою, які сприяють фізичній підготовці та поглибленню знань про мужність як морально-вольової якості.

- Проводити на уроках фізичної культури та «Захисту України» круглі столи за тематикою «Я прагну бути мужнім, сміливим та фізично підготовленим», «Бути мужнім – це вміння діяти усвідомлено та рішуче навіть у складних ситуаціях», «Виховання у старшокласників мужності у процесі прикладної фізичної підготовки» та іншою.

- Залучати старшокласників до творчих ігор-квестів, які спрямовані на виховання в старшокласників мужності.

- Формування в учасників освітнього процесу бажання й вольове хотіння проявляти мужність, витримку, самодисципліну, відповідальність у процесі прикладної фізичної підготовки.

- Долучати здобувачів освіти до проведення зустрічей із захисниками України, учасниками бойових дій за територіальну цілісність України, відомими спортсменами, які виявляють мужність.

- Сприяти утвердженню здорового способу життя та рухової активності.

- Організувати на уроках фізичної культури та «Захисту України» військово-спортивні ігри, які репрезентують необхідний освітній потенціал.

- Використовувати в освітній діяльності дієві педагогічні умови, технології, методи, за яких старшокласники мали б змогу проявляти мужність, витримку, самодисципліну, відповідальність, самореалізуватися, проявити творчість тощо.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д., Журба К. О., Канішевська Л.В., Комаровська О.А., Литовченко О.В., Малиношевський Р.В., Морін О.Л., Окушко Т. К., Рагозіна В. В., Рейпольська О.Д., Тимчик М.В., Толочко С.В., Харченко Н. В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха,

Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.

2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківець. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.

3. Зубалій, М. Д., Остапенко, О. І., Тимчик, М. В. Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 72 с.

4. Масол В. В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт». 2020. Вип. 5 (125)20. С. 106–109.

5. Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 165 с.

6. Остапенко, О. І., Зубалій, М. Д., Тимчик, М. В. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 168 с.

7. Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.

М.В. Тимчик, м. Київ

ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки. За допомогою вивчення психолого-педагогічної літератури з'ясовано, яких рекомендацій слід дотримуватися учителям фізичної культури та тренерам під час єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

Ключові слова: *технології, старшокласники, єдність, фізичне та військово-патріотичне виховання, прикладна фізична підготовка.*

В умовах воєнного стану особливого значення набуває проблема єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти. Актуальність дослідження зумовлена потребою суспільства в рішучій, стійкій, самодостатній, упевненій у собі, мужній, дисциплінованій, відповідальній особистості, яка здатна брати участь у суспільному житті та готова до захисту України зі зброєю в руках. Саме тому фізичне і військово-патріотичне виховання старшокласників визнано одним з найголовніших пріоритетів держави тощо [1; 5].

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить, що останніми

роками здійснено низку наукових досліджень щодо єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі спортивної та фізкультурно-масової роботи. Це дослідження військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (І. Бех, К. Журба, Л. Канішевська, О. Комаровська, О. Литовченко, Р. Малиношевський та інші); технологій військово-патріотичного виховання старшокласників засобами спортивно-масової роботи (О. Остапенко, М. Тимчик); дієвих форм і методів військово-патріотичного виховання старшокласників у позакласній роботі (М. Зубалій); вивчення основ єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у фізкультурно-оздоровчій діяльності (Н. Касіч), патріотичного виховання здобувачів освіти в процесі військово-спортивних ігор (Г. Коломоєць) та інші.

У психолого-педагогічній літературі існує безліч визначень понять «технологія» «технологія виховання», «технологія навчання», «педагогічна технологія», «освітня технологія» тощо. Кожне визначення і їхній зміст сформульовано залежно від того, як дослідники розуміють та уявляють структуру й систему освітнього процесу.

Установлено, що технології фізичного і військово-патріотичного виховання є різновидом педагогічних технологій. Тому зміст і структура технологій фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки мають бути схожими до педагогічних технологій.

Сьогодення потребує використання в освітньому процесі зі старшокласниками саме технологій, орієнтованих на особистість. Відтак дослідження наукових джерел дозволило визначити зміст поняття. «Технологія виховання» – чітко обґрунтована система педагогічних умов, засобів, форм і методів, їхня послідовна етапність, націленість на вирішення конкретних освітніх завдань [1; 2; 3; 4; 5]. При цьому слід відзначити, що кожне визначене педагогами завдання має свою технологію виховання.

Отже, технології забезпечення єдності фізичного і військово-

патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки визначаємо як систему засобів, форм і методів, сукупність педагогічних дій, спрямованих на вирішення освітніх завдань, які сприяють ефективності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників завдяки використанню виховного потенціалу уроків фізичної культури та прикладної фізичної підготовки.

Під час експериментального дослідження нами використовувалися методи єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами прикладної фізичної підготовки:

- *методи формування свідомості особистості*: розширення уявлень старшокласників про змістове наповнення таких понять, як «патріотизм», «патріот», «військово-патріотичне виховання», «Батьківщина», «захист України», «єдність фізичного і військово-патріотичного виховання»;

- *методи формування досвіду суспільної поведінки і діяльності*: військово-патріотичні ігри військово-прикладного фізичного спрямування, квести, вікторини, брейн-ринги, ситуації вибору, інтелектуальні змагання, які давали змогу проявити витривалість, наполегливість, упевненість у собі, відповідальність, знання, здійснити моральний вибір, ствердити власну позицію, отримати досвід командної взаємодії тощо;

- *методи стимулювання поведінки і діяльності*: самооцінювання старшокласниками своїх дій та умінь, аналіз причинно-наслідкових зв'язків між прийняттям рішень та отримання відповідного результату тощо [2].

Уважаємо, що вчителям і тренерам спортивних секцій під час прикладної фізичної підготовки слід дотримуватися таких рекомендацій:

- Проводити теоретичні заняття з фізичного та військово-патріотичного виховання, які спрямовані на формування в учнів старшої школи базових складових патріотизму, фізичного й військово-патріотичного виховання.

- Залучати школярів до інтелектуальних змагань за тематикою єдності фізичного і військово-патріотичного виховання засобами прикладної фізичної підготовки.

- Залучати старшокласників до спортивних і військово-патріотичних змагань.

- Долучати здобувачів освіти до творчих ігор-квестів, які спрямовані формувати в учнів бажання проявляти себе у військово-прикладній підготовці.

- Долучати старшокласників до проведення зустрічей з ветеранами, учасниками бойових дій за територіальну цілісність України та волонтерських проєктів.

- Формувати в учнів знання про основи національної безпеки України; основи домедичної допомоги в бойових умовах; способи захисту в надзвичайних ситуаціях.

- Проводити стройову, тактичну й прикладну фізичну підготовку.

- Сприяти фізичній підготовці учасників освітнього процесу та утвердження їхнього здорового способу життя.

- Організувати з учнями основної та старшої школи військово-спортивні ігри та інше.

Установлено, що дієвим у фізичному і військово-патріотичному вихованні учнівської є впровадження прикладної фізичної підготовки та військово-спортивних ігор, що сприяє поєднанню інтелектуальної, ігрової, змагальної та пізнавальної діяльності з діяльністю духовно-моральною тощо.

Користь репрезентованого дослідження полягає в актуалізації важливих функцій освіти, а саме: підвищення рівнів фізичної підготовленості й фізичного розвитку, фізичної та військово-патріотичної вихованості школярів в умовах збройної та інформаційної агресії з боку російської федерації; підвищення рівня готовності здобувачів освіти до служби в ЗСУ, інших військових формуваннях та захисту України; забезпечення учнів старшої школи від ворожого інформаційно-пропагандистського впливу тощо.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д., Журба К.О., Канішевська Л.В., Комаровська О.А., Литовченко О.В., Малиношевський Р.В., Морін О.Л., Окушко Т.К., Рагозіна В.В., Рейпольська О.Д., Тимчик М.В., Толочко С.В., Харченко Н.В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беґа, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.

2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Д. Зубалій,

В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківець. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.

3. Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 165 с.

4. Остапенко, О. І., Зубалій, М. Д., Тимчик, М. В. *Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти*. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 168 с.

5. Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. *Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації*. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.

І.І. Ткачук, м. Київ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАР'ЄРНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Статтю присвячено розгляду актуальних питань психолого-педагогічного супроводу кар'єрного самовизначення старшокласників в умовах війни. Доведено, що в процес професійної орієнтації старшокласників необхідно ввести додаткові заходи, спрямовані на укріплення їхньої резильєнтності, оволодіння навичками самоконтролю та самовдосконалення.

***Ключові слова.** старшокласники, психолого-педагогічний супровід, кар'єрне самовизначення, умови війни.*

Нині болючою проблемою українців є невизначеність щодо майбутнього, усвідомлення неконтрольованості життя, відсутність психологічної безпеки. Така ситуація обумовлює складність процесу кар'єрного самовизначення сьогоденних українських старшокласників. У багатьох випадках в учнів старшої школи, які пережили травмівні події, формується комплекс «жертви», який робить для них суб'єктивно недоцільним набуття освіти, створення сім'ї, усього того що входить до поняття «нормального життєвого шляху». Центральне новоутворення ранньої юності – спрямованість у майбутнє – виявляється найбільш вразливим до травмівних чинників в умовах кризової життєвої ситуації.

Тому в умовах воєнного стану в процес професійної орієнтації старшокласників необхідно ввести додаткові заходи, спрямовані на соціально-психологічну реабілітацію старшокласників, а саме: укріплення їхньої резильєнтності, оволодіння навичками самоконтролю та самовдосконалення.

Соціально-психологічна реабілітація, за визначенням Т. Титаренко, є

активізація здатності життєтворення, тобто здатності перепроєктовувати власне життя та втілювати, реалізовувати ці оновлені проекти в сімейній, особистій, професійній та інших сферах. Специфіка соціально-психологічної реабілітації полягає в розробленні й використанні відновлювальних заходів, які діятимуть у чотирьох напрямках: персонально-інструментально-просторово-часовому. *Персональний* вектор має бути спрямований на відновлення частково втраченої цілісності особистості, її збалансованості, самоврегульованості; *інструментальний* – на відновлення зниженої самоефективності особистості, її здатності самореалізовуватися в різних видах діяльності, *просторовий* – на підвищення комунікативної компетентності особистості, налагодження стосунків, подолання почуття відчуження від оточення, конструктивне розв'язання конфліктів; *часовий* – на ціннісно-смыслову сферу особистості, переоцінку цінностей, активізацію пошуку нових життєвих орієнтирів, нових сенсів [2].

За врахування сказаного можна зазначити, що важливими умовами психолого-педагогічного супроводу кар'єрного самовизначення старшокласників в умовах війни є такі:

- зміст психологічного і соціально-педагогічного супроводу цього процесу має будуватися з урахуванням домашнього й освітнього середовища, наявності/відсутності соціальної підтримки та особливостей ситуації, у якій учні опинилися;

- будь-якому активному впливові має передувати вивчення особистості учня та врахування його актуального фізичного і психічного стану, потреб, настанов тощо;

- цей супровід насамперед має орієнтуватися на особистісний розвиток старшокласників, збереження їх у статусі ефективних суб'єктів діяльності, здатних до побудови проекту власного професійного майбутнього й вирішення практичних завдань його досягнення, а вже потім – на конкретний професійний вибір;

- на протипагу песимістичному баченню власного майбутнього особливу

увагу варто приділяти сприянню оптимістичній налаштованості старшокласників у побудові професійних перспектив, формуванню в них спрямованості на майбутню кар'єрну успішність.

Робота має бути спрямована на:

- розвиток соціальної активності учнів;
- підвищення їхньої комунікативної компетентності;
- формування адекватної самооцінки;
- розвиток почуття підконтрольності ситуації (упевненість у тому, що багато чого залежить від самої особи);
- формування реалістичного рівня домагань та відпрацювання реалістичного цілепокладання;
- навчання конструктивній атрибуції своїх успіхів і невдач;
- підсилення рефлексивно-регулятивної активності;
- навчання конструктивним способам розв'язання конфліктів і вирішення складних життєвих ситуацій [3].

Ці завдання можуть бути вирішені шляхом активізації профорієнтаційної діяльності старшокласників. Співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України обгрунтовано й розроблено «Активізуючий профорієнтаційний метод допомоги в здійсненні профільного або професійного самовизначення». Активізуючий профорієнтаційний метод класифікується як психолого-педагогічний інструментарій, який вузько спрямований на запит учня, має конкретну мету, зміст і очікуваний результат, базується на особистісно-орієнтованій парадигмі й відповідає таким вимогам: діалогічність, наукова аргументованість, результативність, короткочасність. Завданнями активізуючого профорієнтаційного методу є: аналіз та самоаналіз учнями (ученицями) ситуації власного професійного самовизначення; оволодіння навичками здійснення оптимального вибору в плануванні кар'єри; уточнення професійного плану; активізація самопізнання, самоусвідомлення [1].

Отже, в умовах воєнного стану в процес професійної орієнтації

старшокласників необхідно ввести додаткові заходи, спрямовані на соціально-психологічну реабілітацію старшокласників, а саме укріплення їхньої резильєнтності, стресостійкості, оволодіння навичками самоконтролю й самовдосконалення. Ці завдання можуть бути вирішені шляхом активізації профорієнтаційної діяльності старшокласників, зокрема може бути запропоновано «Активізуючий профорієнтаційний метод допомоги у здійсненні профільного або професійного самовизначення», обґрунтований і розроблений співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання НАПН України.

Список використаних джерел

1. Охріменко З., Ткачук І. Кар'єрне становлення здобувачів освіти: сучасні профорієнтаційні технології і інструменти. *Людинознавчі студії*. 2023. Серія «Педагогіка». № 16(48), С. 176–188, DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.25> URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736253/>
2. Титаренко Т. Соціально-психологічна реабілітація особистості: етапи, технології, техніки *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41. С. 157-167.
3. Ткачук І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів: методичні рекомендації. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 78 с.

С.В. Толочко, А.В. Трутень, м. Київ

МЕТОДИ, ПРИЙОМИ І ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті здійснено аналіз методів, прийомів і технологій навчання старшокласників в умовах сьогодення. Акцентовано на доцільності під час формування екологічної компетентності старшокласників використання проєктної діяльності, групової роботи, case-study, інтерактивних технологій, нетворкінгу та воркшопу, проведення екскурсій і польових досліджень, рольових ігор тощо.

Ключові слова: *методи, прийоми, технології, здобувачі освіти, екологічні проблеми, екологічні ініціативи.*

Сучасний світ постійно змінюється, і навчання старшокласників стає важливою складовою їхнього успіху. Завдяки швидкому розвитку технологій та доступу до величезної кількості інформації відбувається оновлення методів, прийомів і технологій навчання відповідно до нових реалій. Тож доцільним є аналіз сучасних підходів до навчання старшокласників в умовах сьогодення для забезпечення їхнього успішного розвитку та готовності до викликів сучасності.

В означеній розвідці акцентуємо увагу на проєктній діяльності, груповій роботі, case-study, інтерактивних технологіях, нетворкінзі та воркшопі, проведенні екскурсій і польових досліджень, рольових ігор тощо.

Проектна діяльність є важливим інструментом для стимулювання та розвитку інтересу учнів до екологічних питань. Це дає їм можливість активно долучитися до розв'язання проблем навколишнього середовища та реалізації інноваційних ідей. Нижче наведено кілька можливих напрямів проєктної діяльності з екологічною спрямованістю для учнів:

1) дослідження впливу забруднення води, повітря та ґрунту на здоров'я людей і навколишнє середовище;

2) створення та розвиток екологічних ініціатив у шкільному середовищі, зокрема сортування сміття, відновлення зелених зон тощо;

3) розроблення проєктів із захисту рідкісних тварин або рослин, відновлення їхнього середовища проживання;

4) розроблення програми енергоефективності для школи та популяризація використання альтернативних джерел енергії.

Проектна діяльність екологічного спрямування не лише дозволяє старшокласникам поглиблювати свої знання і навички, але й виховує в них відповідальність за довкілля та розвиває творче мислення. Будучи частиною таких проєктів, здобувачі освіти отримують можливість впливати на своє оточення та приймати важливі рішення для майбутнього нашої планети.

Ефективним інструментом для спільного вирішення екологічних проблем є *групова робота*. Колективна діяльність дозволяє учням об'єднувати свої знання, досвід та ідеї для досягнення спільної мети – покращення стану навколишнього середовища. Кожен учасник групи може запропонувати свої ідеї й рішення, що сприятиме більш ефективному вирішенню проблеми. У процесі групової роботи здобувачі освіти можуть аналізувати причини екологічних проблем, знаходити можливі шляхи їхнього вирішення, розробляти конкретні плани дій та спільно їх реалізовувати. Крім того, комунікація в групі сприяє розвитку навичок співпраці, обговоренню різних точок зору та

прийняттю конструктивних рішень. Такий підхід до вирішення екологічних проблем не лише сприяє підвищенню обізнаності учнів у цій сфері, але й мотивує їх до активної участі в збереженні навколишнього середовища. Групова робота дозволяє створити позитивну динаміку та залучити більше учасників до розв'язання екологічних проблем.

Технологія *case-study* або технологія *конкретних ситуацій* – активний проблемно-ситуативний аналіз, здійснюваний через навчання шляхом вирішення конкретних задач-ситуацій (розв'язання кейсів). Спільні зусилля групи старшокласників спрямовані передусім на ознайомлення із ситуацією – кейсом, який виникає в конкретній ситуації навколишнього середовища, його різнобічний аналіз і вироблення алгоритму практичного вирішення із пропонуванням і вибором кращого в контексті поставленої проблеми. У методиці активно застосовується конструктор кейс-методу, котрий включає:

1. Опрацювання старшокласниками тексту та змісту ситуації позааудиторно.
2. Ознайомлення зі структурою кейсу (ситуацією, наявними умовами, вимогами до результатів тощо).
3. Визначення педагогом/педагогами завдань за кейсом та доведення до старшокласників.
4. Об'єднання здобувачів освіти в малі групи.
5. Робота старшокласників над виконанням визначених завдань у малих групах.
6. Репрезентація результатів роботи груп (доповідь-презентація, постери).

Актуалізується під час формування екологічної компетентності старшокласників і використання *інтерактивних технологій*: відеоуроків, вебінарів, онлайн-громадських лекцій, що є ефективними засобами навчання та сприяють підвищенню екологічної свідомості здобувачів освіти, роблять навчання цікавішим і доступнішим для всіх. Наприклад, старшокласники можуть переглядати *відеоуроки* з питань екології, де будуть пояснюватися важливі аспекти охорони навколишнього середовища та практичні поради

щодо заощадження ресурсів. Вебінари з екологічних тем також можуть стати ефективним засобом навчання, оскільки дозволяють учням активно взаємодіяти з учителем, ставити запитання та обговорювати найважливіші питання. Це сприяє глибшому розумінню матеріалу та залученню учнів до дискусій на екологічні теми. *Онлайн-громадські лекції* також можуть бути корисним інструментом для популяризації екологічних питань серед широкої аудиторії. Учні зможуть відвідувати їх, ділитися власними думками з іншими учасниками та отримувати нові знання про екологічні проблеми та способи їхнього вирішення.

Освітні інновації як створені нові або вдосконалені наявні освітні, навчальні, виховні, психолого-педагогічні та управлінські технології, методи, моделі, продукції підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності. Важливими в контексті формування в учнів старших класів екологічної компетентності стають такі освітні технології, як нетворкінг та воркшоп.

Нетворкінг є системою особистісних, професійних, соціальних комунікацій для вирішення різних завдань завдяки інтегруванню формальних і неформальних взаємин учасників заходу для розв'язання екологічних проблем чи завдань. Паралельно із розв'язанням навчальних чи професійних екологічних завдань нетворкінг корисний і у вирішенні життєвих ситуацій через віднайдення, установлення й розвиток взаємин, які є вигідними для освітніх, професійних питань, спрямованих на вирішення екологічних проблем довкілля.

Воркшоп як метод практико-орієнтованого навчання є інтенсивним освітнім заходом, котрий забезпечує навчання учасників завдяки власній практиці та активності за незначної ролі теоретичних відомостей. Увага зосереджується на самостійному навчанні учасників, їхній активній взаємодії.

Можливість отримати практичні знання про різноманітність природних екосистем та познайомитися з екологічними відновлювальними технологіями здобувачам освіти дозволить *проведення екскурсій та польових досліджень*. Під

час таких заходів учасники матимуть можливість безпосередньо спостерігати та вивчати природні процеси, взаємозв'язки між живою та неживою природою, а також розуміти важливість збереження природних ресурсів. Крім того, практичний досвід, отриманий під час екскурсій та досліджень, допоможе учням розвинути вміння аналізу й критичного мислення, а також почуття відповідальності за довкілля та природу.

У сучасному освітньому процесі значно зростає роль гейміфікації як способу використання ігрових елементів та ігрових механік, естетики і мислення в неігровому контексті для залучення учнів до освітнього процесу, підвищення їхньої мотивації, активізування навчання та вирішення проблем. Це частина методичного інструментарію педагогів для створення важливої практики навчання через об'єднання найновішої інформації й відповідних досліджень в одному ресурсі, важливих для успішного навчання елементів, правильної ігрової механіки й ігрового мислення, проектування та розвитку зусиль з гейміфікації задля створення успішного ігрового дизайн-документу з моделлю для керування всім процесом розроблення гри та гейміфікації.

Загальновідомо, що *рольові ігри* – це ігрові ситуації, які допоможуть учням відчувати себе частиною природи та збільшити їхнє розуміння важливості збереження довкілля. Наприклад, учні можуть грати в гру, де вони відтворюють різні ролі в екосистемі, і вони повинні співпрацювати, щоб зберегти баланс у природі. Це може включати в себе ситуації із забрудненням навколишнього середовища, знищенням лісів або зникненням видів тварин. Такі ігри допомагають здобувачам освіти розуміти, як вони можуть впливати на світ навколо себе та допомогти зберегти природу для майбутніх поколінь. Додатково зазначимо, що такі ігри стимулюють уяву й креативність здобувачів освіти, зі свого боку це робить навчання більш цікавим і змістовним.

Таким чином, доходимо висновку про значущість застосування зазначених методів, прийомів і технологій для розвитку екологічної компетентності старшокласників, формування позитивного впливу на їхнє ставлення до природи і середовища загалом. Це важливий крок у вихованні

екологічно відповідального покоління, яке буде бережно ставитися до навколишнього світу та природних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Толочко С. В. Інноваційні технології навчання : навч. посіб. Київ: НАУ, 2021. 140 с.
2. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Нетворкінг у формуванні екологічної компетентності здобувачів освіти на аксіологічних засадах. *Інструментарій виховання в сучасних закладах освіти: реалізація творчих і соціально значущих програм, проєктів* : зб. матер. наук.-практ. конф. (Умань, 31 травня 2022). Київ, ІПВ НАПН, 2022. С. 150–153.
3. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Воркшоп як метод практико-орієнтованого навчання у формуванні екологічної компетентності здобувачів освіти. Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 грудня 2022). Івано-Франківськ: «НАІР», 2022. С. 160–165.
4. Толочко С. В. Теоретико-методологічний аналіз гейміфікації як сучасного освітнього феномена. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 1(19). С. 369–383.
5. Толочко С. В. Інноваційні технології формування компетентності здобувачів освіти: від гейміфікації до проєктної діяльності. *Вісник освіти та науки*. 2023. № 4 (10). С. 710–725.
6. Bordiug N., Tolochko S., Les T. Educational hub as a space for the development of professional and practical competence of environmental safety specialists. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 1(46). P. 12–17.
7. Tolochko S., Bordiug N., Les T. Content, forms and methods of building the environmental competence of education recipients on the basis of axiology. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 2(47). P. 20–26.
8. Tolochko, S., Bordiug, N., Mironets, L., Mozul, I., Tanasiichuk, I. Forming ecological culture in educational applicants within the context of modern education. *Revista amazonia Investiga*. 2023. № 12 (61). P. 41–50.

Д.В. Трейтяк, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

У дослідженні розкриваються особливості використання цифрового простору в процесі формування громадянської активності в старшокласників. Розкрито особливості використання соціальних мереж для сприяння утвердження громадянської активності молоді. Визначено основні напрями виховної роботи в цифровому середовищі.

Ключові слова: громадянська активність, старшокласники, цифровий простір, соціальні мережі.

Громадянська активність є тією цінністю, що передбачає активну участь особи в соціальному й політичному житті організації, громади або цілої країни задля відстоювання спільних інтересів і цінностей та з метою спільного добробуту. Громадянська активність є однією з базових цінностей, що сприяють формуванню національної солідарності, без активної участі в житті країни неможлива повноцінна інтеграція до соціуму та переживання за долю

свого народу.

До проблеми формування громадянської активності зверталися науковці, які досліджували різні аспекти становлення та розвитку громадянської освіти. Зокрема, серед вітчизняних дослідників до різних аспектів питання громадянської активності звертались науковці-історики (М. Грушевський, С. Русова), соціологи (Д. Акімов, О. Киричук, М. Лукашевич), психологи та педагоги (І. Бех, М. Боришевський, О. Пометун, М. Остапенко, І. Жадан, О. Сухомлинська, С. Рябова).

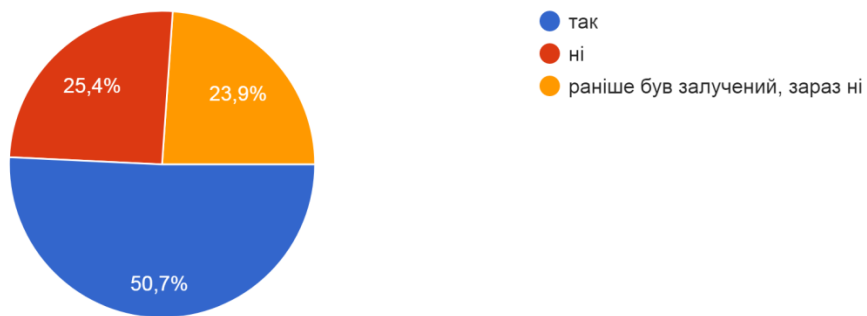
Відповідно до стандарту базової середньої освіти громадянська активність є важливою складовою, яка має допомагати формуванню в молоді ідеї справедливості, демократії, рівних прав і можливостей, що передбачають відповідальність, спроможність брати участь у громадянському й суспільному житті, спираюсь на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей [4].

Демократичний суспільний лад надає широкі можливості для кожної людини у сферах самореалізації, а також перспективи впливати на прийняття рішень, тобто бути свідомою й відповідальною частиною суспільства. Таким чином, сама по собі демократія сприяє формуванню в більшості людей активності й ініціативності. А втім, серед сучасної молоді нерідким явищем стає пасивність, інертність і слабкий рівень зацікавленості в активній громадянській діяльності.

Цифровий простір нині відіграє ключову роль у нашому житті, і в процесах навчання та виховання зокрема. З огляду на означене найбільш правильним рішенням вважаємо використання цифрового простору для сприяння формування громадянської активності молоді.

Опитування, проведені в багатьох школах України, показали, що нині до активної громадянської діяльності в школі залучена лише половина учнів, при цьому чверть із них ніколи не брала участь у будь-яких заходах.

Чи залучений ти до громадсько-активної діяльності у школі?

Рис. 1. Залученість старшокласників до громадсько-активної діяльності в школах.

Нині соціальні мережі міцно увійшли в наше життя, ставши помічником у спілкуванні, освіті, роботі й дозвіллі. Старшокласники є однією з груп населення, яка найактивніше використовує соціальні мережі, позитивно сприймає новації та із цікавістю випробовує нові можливості цифрового простору.

Саме тому цифровий простір як середовище виховання має високий потенціал для сприяння розвитку громадянської активності в старшокласників. Залучаючи учнів до участі в спільних проєктах, таких як вибори самоврядування, організація та проведення позакласних заходів, волонтерські проєкти, патріотичні квести, благодійні акції й подібне, можна в цікавій для молоді формі сприяти підвищенню їхньої активності й залученості до громадянського життя.

Активна громадянська позиція у XXI столітті вимагає наявності низки можливостей і навичок, оскільки сучасні технології створили розширену сферу громадянської активності. Старшокласники повинні мати доступ до інформації з різноманітних цифрових платформ включно із сайтами новин, урядовими сайтами, блогами та соціальними мережами. Вони повинні мати можливість аналізувати отриману інформацію, оцінювати її якість. Крім моніторингу інформації, громадянська активність передбачає також активну участь у політичних і соціальних процесах через новітні засоби масової інформації. Молоді люди можуть робити свій внесок у політичний дискурс, надаючи власні ідеї, пропонуючи коментарі та відповідаючи на опублікований матеріал. Вони

можуть писати, поширювати та підписувати петиції, а також реєструвати свої думки за допомогою онлайн-опитувань. Старшокласники повинні мати змогу підтримувати зв'язок з державними службовцями за допомогою цифрових платформ. Вони можуть вербувати волонтерів для громадської та політичної діяльності, збирати гроші для кандидатів та проєктів, а також брати участь в протестах [4].

Задля підвищення громадянської активності старшокласників у цифровому просторі можна виокремити декілька пріоритетних напрямів діяльності:

1. Розроблення освітніх курсів, інтерактивних вправ, онлайн-проєктів. Це можуть бути короткі відеоуроки або повноцінні онлайн-курси. Такі матеріали можуть включати в себе теоретичні знання про основні принципи громадянської діяльності, приклади успішних акцій і методику планування й реалізації власних ініціатив.

2. Активна діяльність у соціальних мережах, яка включатиме в себе створення спеціалізованих сторінок для обміну ідеями, інформацією та обговоренням громадянських питань. Старшокласники можуть ділитися своїми поглядами, ідеями.

3. Залучення учнів до участі в онлайн-кампаніях, підпису електронних петицій, створення ініціатив і проєктів.

4. Використання ігор та інтерактивних вправ, спрямованих на розвиток громадянської свідомості й активності. Розроблення спеціальних додатків або онлайн-платформ, які надають інформацію та допомагають залучатися до громадянської діяльності.

Особливу увагу варто звернути на соціальні мережі, адже вони є середовищем спілкування, навчання й дозвілля в більшості старшокласників. Використання соціальних мереж для формування громадянської активності серед старшокласників може бути надзвичайно ефективним, оскільки ці платформи користуються значною популярністю. Створення сторінок у Facebook, груп у Telegram та інших соціальних мережах, присвячених

обговоренню громадянських питань, допоможе учням підтримувати контакти й залучати молодь до обговорень, обміну ідеями та до різних ініціатив. Крім того, соціальні мережі дозволяють проводити вебінари, трансляції або онлайн-дискусії на актуальні теми з громадянської активності. Учні можуть брати участь у обговореннях, ставити запитання та висловлювати свої думки. Залучення учнів до участі в конкурсах, пов'язаних з громадянською діяльністю, також може бути ефективним заходом, адже молоді притаманна цікавість та азарт, схильність до змагань і самоствердження [1].

Таким чином, формування громадянської активності в старшокласників у цифровому просторі має спиратися на низку методів та враховувати те, що сучасні технології створили розширену сферу громадянської активності. Цифровий простір відіграє важливу роль у формуванні громадянської свідомості й активності серед старшокласників. Він надає доступ до інформації, сприяє обміну думками та організації громадянських заходів. Створення освітніх матеріалів і курсів допомагає стимулювати інтерес та формує необхідні компетентності в старшокласників. Використання соціальних мереж як засобу для обговорення, обміну ідеями та організації різноманітних заходів сприяє залученню молоді до громадянської діяльності. Окрім доступу до інформації, старшокласники також потребують розвитку навичок критичного мислення, аналізу та комунікації, щоб ефективно використовувати цифровий простір для участі в громадянських ініціативах.

Список використаної літератури

1. Bennett, W. Lance. The Personalization of Politics Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation, The annals of the American Academy of Political and Social Science, 2012, 644 (1). С. 20-39
2. Mihailidis, Paul. Media Literacy and the Emerging Citizen: Youth, Engagement and Participation in Digital Culture. New York: Peter Lang Publishing, Inc. 2014. 224 с.
3. Owen, Diana. Teaching Civics in the Digital Age: The Use of Traditional and Innovative Pedagogies. 2023. DOI: 10.33774/apsa-2023-mt0h4.
4. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05/gromado.pdf> (дата звернення: 27.02.2024).

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН «ПОКОЛІННЯ СОЛІДАРНОСТІ»

У статті висвітлено визначальні риси постміленіалів як покоління солідарності, що ставить і вирішує завдання, які не мають аналогів у досвіді минулих поколінь. Зазначено, що теорія поколінь забезпечує циклічну перспективу, в якій можна отримати уявлення про суспільні зрушення та закономірності.

Ключові слова: покоління солідарності, постміленіали, теорія поколінь, суспільні зрушення та закономірності.

Сьогодні термін «покоління» займає чинне місце в зарубіжному науково-педагогічному дискурсі [2], ґрунтуючись на ідеях Карла Манхейма [3] про формування поколінської свідомості завдяки переживанню загального досвіду історичної травми, а також думках П'єра Бурдьє [1] про соціальні та культурні зрушення як результати міжпоколінської боротьби за ресурси. Сучасні вчені вважають термін «покоління» вкрай актуальним для розуміння змін і викликів у суспільстві. Саме до молодих людей, які проживають у молодості події особливої значущості, найчастіше застосовуються образні поколінні конструкти-ярлики, що схоплюють загальну, знаменну рису соціокультурних змін. Такі назви, як покоління «X», «Y», «NET» та інші, використовуються для опису різних аспектів соціокультурного досвіду молоді сьогодення. Загалом теорія поколінь забезпечує циклічну перспективу, в якій можна отримати уявлення про суспільні зрушення та закономірності, а також вона висвітлює, наскільки нинішнє покоління молодих людей знаходиться на передовій лінії вибудови майбутнього.

Загальновідомо, що терористичні атаки 11 вересня 2001 р. у США призвели до формування нового, «вересневого покоління», яке кидає виклик культурній гегемонії покоління шістдесятників. «Не класи, а покоління сформували сучасне культурне, інтелектуальне та політичне мислення» [2, с. 118]. На зміну міленіалам або поколінню Y прийшло покоління Z (народжене після 1996 р.), представників якого також називають зумерами (Zoomers), короніалами (Coronials) або карантирщиками (Quaranteens). Покоління постміленіалів Z визначається своїм цифровим статусом і характеризується

тим, що вірить у рівність і відсутність дискримінації в усіх сферах суспільства. На відміну від попередників, представників цього покоління вважають активнішими у відстоюванні своїх прав, захисті докільця, у вирішенні питань контролю над зброєю. При цьому відмінною рисою постмілленіалів мало стати те, що вони повинні були успадкувати сильну економіку з рекордно низьким безробіттям. Але події 2020 р. внесли свої корективи, і тепер вони дорослішають в умовах постійних глобальних викликів [4].

Будучи найрізноманітнішим поколінням Америки за всю історію її існування, воно є найбільш пристосованими для виживання. На колективну думку освітян на чолі з професором з розвитку людського потенціалу в Університеті штату Меріленд Торні-Пурта, з часів утворення США як держави сучасне покоління є одним із найбільш зацікавлених у процвітанні й збереженні демократії, про що свідчить зростання кількості молодих людей, які виконують суспільно значущу діяльність [5, с. 6]. Сьогодні більшість молодих людей бере участь у тій чи іншій громадській діяльності після закінчення навчання у закладі вищої освіти. Це визначається підготовленістю молодих людей як членів демократичного суспільства до свідомої відповідальної активності на благо громади, що дає їм можливість ставити і вирішувати завдання, які не мають аналогів у досвіді минулих поколінь.

Розмаїття підростаючого покоління Z виходить за межі етнічної ідентичності; воно включає гендерну ідентичність і різноманітність, боротьбу з ксенофобією та питання, які охоплюють усі соціально-економічні верстви населення. Постмілленіали приділяють багато уваги становленню свого «Я», але не «Я-Я», а «Я та інші як єдине ціле».

З огляду всіх зазначених вище причин американський дослідник Тімоті Снайдер [4] називає покоління Z «поколінням солідарності». Поняття «солідарність», на відміну, наприклад, від субкультури, звернене до особливого типу комунікації, що здійснюється за допомогою спільних значущих ідей, а також інтуїтивною довірою індивідів до групи, з якою їх пов'язує щось більше, ніж вік, стиль або загальне дозвілля.

Солідарність – це єдність (групи чи класу), яка породжує та / або ґрунтується на спільності інтересів, цілей і стандартів [4]. Коли люди солідарні, їх важко роз'єднати. Не можна вплинути на одну частину групи, не зачепивши інтереси іншої частини: між ними існує взаємозв'язок, навіть взаємозалежність. Щоб група була згуртованою та розділяла спільні цінності, дуже важливим є поняття «активність». Спільна діяльність є стрижнем взаємин у групі. Виявляючи солідарність з групою, людина розділяє спільну діяльність з іншими членами групи і готова вкладатися в неї, тому що відчуває відповідальність не тільки за себе, але і за групу в цілому. Для покоління Z єдність та спільна діяльність, спрямована на загальне благо, є вкрай важливими. Крім того, основні принципи цієї когорти молодих людей (як-от: різноманітність, турбота один про одного, взаємодія) сприяють довготривалому впливу їхньої активності на суспільство сталого розвитку. Наявність значущих завдань, які вирішуються спільно на добровільних засадах, є визначальною рисою покоління солідарності.

Список використаних джерел

1. Bourdieu P. Language and Symbolic Power. Cambridge: Harvard University Press, 1991. 320 p.
2. Edmunds J., Turner B.S. Generations, Culture and Society. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 2002. 160 p.
3. Mannheim K. The Problem of Generations. Essays on the Sociology of Knowledge / P. Kecskemeti (Ed.). London: Routledge and Kegan Paul, 1952. P. 276-320.
4. Snyder, T. L. In Students We Trust: The Solidarity Generation. Jesuit Higher Education. 2021. № 10(2). P. 6-14.
5. Torney-Purta J., Lehmann R., Oswald H., Schulz W. Citizenship and Education in Twenty-Eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen. Amsterdam: IEA, 2001. 237 p.

Т.Є. Федорченко, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ З БАТЬКАМИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРБУЛІНГУ СЕРЕД ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розкриваються питання комунікації з батьками щодо запобігання кібербулінгу серед дітей у цифровому середовищі. Кібербулінг – новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити дитину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж. Акцентовано увагу на процесі формування компетентності дітей і батьків щодо потенційної небезпеки безвідповідального ставлення до використання мережі «Інтернет».

Ключові слова: діти, цифрове середовище, кібербулінг, комунікація з батьками учнів, мережа

Інтернет.

В останні роки масштаби доступу до мобільного інтернету значно зросли, і для захисту школярів у цифровому середовищі не існує єдиного правильного рішення. Це глобальна проблема, що вимагає такого ж рішення за участю школярів, батьків, педагогів, суспільства загалом.

Ситуація в Україні з уведенням дистанційного навчання показала, що кібербулінг є однією із загрозливих проблем у закладах загальної середньої освіти. Зазначимо, що представник генерального секретаря ООН з питань насильства серед дітей і дитячий фонд ООН представили результати опитування за 2021-2023 роки: 29 % відсотків опитаних підлітків зізналися, що стали жертвами кібербулінгу. Важливо зазначити, що більш уразливими щодо кібербулінгу є підлітки: у них висока чутливість до будь-яких образ, чуток і соціальних негараздів, вони самотні, безсилі. Відтак анонімні погрози, тролінг, хейтинг, кіберсталкінг, секстинг – усе це сучасні різновиди цькування в інтернеті.

У зв'язку зі зростанням кількості випадків небезпечної поведінки дітей, зокрема обумовлених впливом соціальних мереж в інтернеті, Міністерство освіти і науки України у Листі № 1/9-128 від 10.03.2021 р. «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків» надає рекомендації для проведення додаткових профілактичних заходів закладами освіти серед дітей та інформування батьків щодо компетентностей безпечної поведінки в цифровому середовищі. Комунікація у віртуальному просторі має свої особливості. У листі йдеться про те, що інформаційно-комунікаційні технології є важливим інструментом у житті дітей під час здобуття освіти, соціалізації, самореалізації. Водночас безконтрольне та безвідповідальне їхнє використання містить ризики для здоров'я, розвитку та благополуччям дітей, зокрема: контактні ризики, ризики контенту, поведінки, здоров'я [3].

Згідно з нашими дослідженнями через складність і стрімкість розвитку цифрових технологій багато батьків не відчують себе впевненими й

компетентними для того, щоб контролювати дітей, які є технічно досить обізнані. Водночас батьки відчувають занепокоєння у зв'язку з такими факторами, як «час знаходження їхніх дітей перед екраном гаджетів або комп'ютера», такого негативного явища як «інтернет-залежність» та «небезпека спілкування з незнайомцями». Батьки, не володіючи достатніми знаннями щодо цифрових технологій, здебільшого обмежують своїм дітям час користування гаджетами. Це призводить до сімейних конфліктів, непорозумінь.

Здійснюючи аналіз наукових джерел, зупинилися на проблемі запобігання кібербулінгу серед школярів у цифровому середовищі, ролі батьків у цій проблемі. Відтак кібербулінг у цифровому середовищі означає навмисну агресивну дію, що вчиняється окремою особою або групою школярів за допомогою цифрових технологій та спрямована проти жертви, якій важко себе захистити [2].

Зауважимо, що кібербулінг небезпечний, тому що:

- надсилаються неприємні за змістом, образливі або погрозливі повідомлення, фотографії, листи, відеозаписи;
- агресія поширюється у віртуальному середовищі, де немає дорослих, які б могли це контролювати, завадити, надати якусь пораду;
- невідомо, хто стоїть за терором – знайомі, однолітки, однокласники або стороння людина;
- інформація дуже швидко поширюється, залучаючи все більше і більше інших людей [4].

Відповідно до результатів проведеного нами опитування серед батьків щодо означеної проблеми можна констатувати:

- не всі батьки ознайомлені з таким явищем, як кібербулінг (особливо це стосується сімей, які проживають у сільській місцевості): знають – 35 %, чули – 21 %, не цікавилися цією проблемою – 16 %;
- про цифрове середовище знають 67 % батьків;
- на запитання, чи ознайомлені батьки з ознаками кібербулінгу, відповіли невизначено: не знають 57 %, знають 14 %, бо діти не розповідали про свої

проблеми;

- як впливає кібербулінг на стосунки серед учнів знають 24 % батьків, не знають – 37 %;

- чи піддавалися їхні діти кібербулінгу в цифровому середовищі обізнані 13 %, 75 % – не знають взагалі, діти такою інформацією з батьками не ділилися;

- як діяти у випадках, коли дитина піддається кібербулінгу з боку однолітків, 35 % опитаних зазначили, що будуть радитися із класним керівником, 12 % – не знали, що робити, 14 % відповіли, що треба поінформувати співробітників ювенальної превенції;

- на запитання опитувальника щодо знань батьків закону України, який захищає дітей від цькування й зокрема від кібербулінгу, – лише 16 % відсотків відповіли, що ознайомлені з таким документом, а 28 % зазначили, що чули, але не цікавилися його змістом.

Наші дослідження зосереджують увагу батьків на тому, що психологічні наслідки кібербулінгу щодо дітей дуже серйозні. До них слід віднести: зниження самооцінки школярів; утрата впевненості в собі; психічні розлади; психоемоційна нестабільність; постійне відчуття тривоги, страху, розвиток параної, депресії, страх відвідувати освітній заклад і як наслідок – думки про суїцид.

З огляду на сказане надзвичайної важливості для вирішення зазначеної проблеми набуває формування компетентності дітей і батьків щодо потенційної небезпеки безвідповідального ставлення до використання мережі «Інтернет», знання того, як цифрові технології можуть підтримувати спілкування, творчість та інновації, обізнаність щодо їхніх можливостей, обмежень, впливів та ризиків, розуміння загальних принципів, механізмів і логіки цифрових технологій, знання базових функцій та використання різних пристроїв, програмного забезпечення й цифрових мереж, знання правових та етичних принципів, пов'язаних із використанням цифрових технологій. Обізнаність щодо суспільної культури нетерпимого ставлення до порушення прав, свобод, безпеки дитини в цифровому середовищі, зокрема критичного мислення під час

сприйняття інформації, вивчення правил інформаційної гігієни, щоб запобігти впливу подібних ризиків та потраплянню дітей у небезпечні ситуації, зокрема й такого явища, як кібербулінг.

Таким чином, батькам дуже важливо говорити з дитиною про безпеку в інтернеті та допомагати розвивати критичне мислення, учити робити аргументований вибір та нести відповідальність за його результати. Проста заборона використання гаджетів може призвести до втрати довіри дитини до дорослого та приховування нею своїх захоплень. Найперше варто пояснювати, формувати культуру використання інтернету в повсякденному житті; будувати відкриті й довірливі стосунки з дитиною щодо використання технологій: підтримувати спілкування, давати поради. Дитина має знати, що дорослий поруч і готовий допомогти. Важливо рахуватися з почуттями підлітка та не заперечувати їх, треба легалізувати ці почуття й дати дитині зрозуміти, що її приймають і про це можна говорити в родині [3].

Залучення батьків до процесу запобігання кібербулінгу серед дітей у цифровому середовищі, налагодження ефективних партнерських взаємин сприятиме не лише ефективному досягненню результатів навчання, а й формуванню безпечного освітнього й родинного середовища для дитини.

Список використаних джерел

1. Божко Н. І. Кібермобінг серед дітей і підлітків. Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід): зб. тез доп. учасників XXI Студент. наук.-практ. конф. інозем. мовами, 9 квітня 2020 р., м. Харків, Україна / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків, 2020. 320 с.
2. Гіденко Є. С. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2021 № 50. С. 26–29.
3. Міністерство освіти і науки України Листі № 1/9-128 від 10.03.2021 року «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-neobhidnosti-provedennya-dodatkovih-profilaktichnih-zahodiv-v-seredovishi-ditej-ta-pidvishennya-obiznanosti-batkiv>
4. Найдьонова Л. А. Кібербулінг у підлітковому рейтингу інтернетнебезпек. Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2018. Вип. 1. С. 141–159.

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ Й КІБЕРБУЛІНГУ

У статті наголошується на важливості запобігання і подолання булінгу й кібербулінгу серед сучасних дітей та учнівської молоді, акцентовано увагу на необхідності комплексного освітнього підходу до протидії цим негативним явищам, названо провідну педагогічну умову для запобігання булінгу і кібербулінгу – підвищення спроможності закладу освіти щодо запобігання і подолання булінгу й кібербулінгу, визначено основні напрями діяльності закладу освіти із цієї важливої соціально-виховної проблеми.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, заклад освіти, цифрове освітнє середовище, учні, педагоги.

Проблема булінгу серед дітей та учнівської молоді є надзвичайно гострою в сучасному світі. За результатами PISA-2022 в середньому 14,7 % українських учнів повідомили, що зазнавали булінгу принаймні кілька разів на місяць, а 7 % віднесено до категорії тих, хто часто зазнає булінгу [6]. Особливо швидкими темпами зростає кібербулінг, що пов'язаний з активним використанням учнями цифрових технологій, які можуть мати на школярів як позитивний, так і негативний вплив. Водночас сучасні підходи до навчання і виховання молодого покоління передбачають використання новітніх технологій для підвищення ефективності освітнього процесу. Необхідність їх широкого застосування сприяла виникненню цифрового освітнього середовища. Проте іноді недосконале його функціонування породжує таке явище, як булінг в цифровому освітньому середовищі, або кібербулінг. Тому важливим завданням педагогічної науки є визначення умов для запобігання і подолання булінгу, зокрема в цифровому освітньому середовищі.

Однією з основних педагогічних умов, на нашу думку, є підвищення спроможності закладу освіти щодо запобігання і подолання булінгу й кібербулінгу. При цьому слід враховувати думку, що відмінності між булінгом віч-на-віч і кібербулінгом не є значними і учні часто стають потерпілими (жертвами) офлайн і онлайн одночасно. Тому необхідний комплексний освітній підхід, щоб забезпечити системні ініціативи для зменшення булінгу та кібербулінгу як двох вимірів одного явища [2].

Визначимо основні напрями підвищення спроможності закладу освіти

щодо запобігання і подолання булінгу і кібербулінгу.

1. Залучення до процесу запобігання і подолання булінгу й кібербулінгу різних зацікавлених сторін як всередині закладу освіти, так і поза ним. При цьому заклад освіти, місцева громада, органи освіти, органи правопорядку, соціальні служби, батьки спільно організують різні заходи з метою зробити школу безпечнішою, дружньою до дітей та сприяють розбудові позитивного, підтримуючого та стимулюючого освітнього середовища для учнів і вчителів [3].

2. Створення можливостей для безпеки освітнього середовища, включно з цифровим освітнім середовищем, яка знаходить вияв у гарантуванні умов для кожного учасника освітнього процесу щодо вільного та відповідального використання ресурсів цифрового освітнього середовища, організації навчання та виховання на ґрунті духовно-моральних цінностей, що виключає будь-які форми насильства, маніпуляції та обману. Учні та вся шкільна спільнота мають почуватися у безпеці, захищеності та підтримці. Кожну ситуацію булінгу слід розпізнавати та реагувати на неї своєчасно, послідовно та ефективно. Усі учні повинні отримати інформацію, що вчинення булінгу і кібербулінгу буде мати належну реакцію з боку педагогів та адміністрації закладу (дослідження підтверджують, що це дає доволі значний стримуючий ефект) [1, с. 6].

3. Формування позитивного шкільного клімату (клімату класу), що має бути учнецентрованим та ґрунтуватися на повазі до кожного учня та турботі про нього, причетності всіх учнів до спільних справ, відповідальності один перед одним. Жодна дитина не повинна бути ізольованою від інших, для цього необхідно сприяти розвитку дружніх взаємин між дітьми. Переваги сприятливого шкільного клімату були виявлені завдяки чисельним дослідженням за останні десятиріччя. Це сприяє стабільнішому відвідуванню школярами закладу освіти, кращій успішності учнів, іншим бажаним результатам навчання. Учні, які залучались до кібербулінгу (як ті, хто став жертвою, так і ті, хто зізнався, що залякував інших), відчували гірший клімат у своїй школі, ніж ті, хто не був залучений до кібербулінгу [1, с. 7].

4. Підвищення відповідальності педагогів за створення психологічно та фізично безпечної обстановки у школі й у класі, адже гуманні стосунки з учнями є критично важливими для попередження та припинення насильства. Вчитель має бути прикладом уважного та шанобливого ставлення до інших і спрямовувати учнів до дій та ініціатив, що засновані на принципах взаємної підтримки. Завдяки своєму становищу вчителі мають унікальну можливість виявляти випадки булінгу, реагувати на них, допомагати дітям у складних ситуаціях і, за необхідності, спрямовувати учнів до спеціалістів, які нададуть їм більш кваліфіковану допомогу. Для здійснення діяльності, спрямованої на протидію булінгу, педагогу необхідно мати ґрунтовні знання щодо видів і форм булінгу, категорій дітей, які найбільш уразливі до булінгу, стратегій та методів запобігання і подолання булінгу тощо.

5. Розвиток цифрової компетентності педагогів, тобто їх здатності гнучко реагувати на сучасні інновації, засвоювати нові технології, вміти орієнтувати учнів в цифровому освітньому просторі, виховувати життєві цінності, «озброювати учнів не тільки знаннями і вміннями, а й розвивати здатність постійно змінюватися, оцінювати соціальний і віртуальний світ з позицій моралі, добра і зла, брати на себе відповідальність за свої дії у цифровому просторі» [4, с.149]. Належна цифрова компетентність педагогів дає їм можливість формувати культуру поведінки дітей й учнівської молоді в цифровому середовищі, що передбачає, зокрема, розуміння учнями різноманітних небезпек і загроз, які можуть виникати в процесі цифрової комунікації, та їхню здатність до попередження, уникання чи переборення таких небезпек і загроз, однією з яких є кібербулінг [5, с. 1383].

6. Залучення учнів до профілактичних заходів щодо запобігання булінгу, зокрема шляхом активізації роботи в цьому напрямі учнівського самоврядування. Булінг – це явище, яке виникає у міжособистісній взаємодії і тим чи іншим чином зачіпає широке коло школярів. Тому робота має акцентуватися не лише на потерпілих (жертвах) чи кривдниках (булерах). Доцільно, щоб усі учні брали участь у розробці та реалізації профілактичних

програм щодо запобігання і протидії булінгу разом з вчителями та іншими дорослими. Така діяльність буде сприяти розвитку соціальної відповідальності, готовності підтримати слабшого у ситуації вчинення булінгу.

7. Удосконалення виховної роботи в закладі освіти, насамперед в напрямі організації різних видів діяльності школярів, де кожен може знаходити шлях до самореалізації, досягати успіху, реалізовувати свої потреби та інтереси, у такий спосіб підвищуючи впевненість у собі, свої сили і можливості, що може стати фундаментом для протидії булінгу і кібербулінгу. У ситуації зростаючої залежності дітей від Інтернету, що має негативний вплив на активність, самостійність, креативність учнів, доцільним є дієвіше залучення дітей та учнівської молоді до спорту, творчості, реалізації соціально орієнтованих проєктів тощо. Важливо при цьому використовувати потенціал цифрових інструментів, без яких неможливо уявити життя сучасної дитини і які дають можливість збагачувати форми, методи роботи з учнями, робити їх привабливими і цікавими.

8. Налагодження належної взаємодії закладу освіти і сім'ї, зокрема щодо запобігання і подолання булінгу і кібербулінгу. У такій взаємодії необхідно координувати дії педагогів і батьків у випадках вчинення булінгу, залучати батьків до розробки та реалізації профілактичних програм, розширювати знання батьків про основи законодавства з попередження і протидії булінгу, покращувати їх цифрові знання та вміння, здатність до гармонійних стосунків з власними дітьми. Особливий наголос слід робити на батьківській відповідальності за психологічний стан дітей, який може спровокувати вчинення булінгу.

Визначені напрями роботи закладу освіти є основою для попередження булінгу і кібербулінгу серед дітей та учнівської молоді та зниження рівнів їхнього залучення до булінгу і кібербулінгу. При цьому слід акцентувати увагу на використанні насамперед не дисциплінарних, а морально-етичних засобів, адже «ми повинні пам'ятати, що діти не є соціопатами – вони просто діти, яким інколи не вистачає емпатії і які роблять помилки. Дайте їм можливість змінити

поведінку і рухатися далі» [1, с. 5].

Список використаних джерел

1. Hinduja S., Patchin J. W. Cyberbullying Identification, Prevention, and Response. Cyberbullying Research Center (cyberbullying.org). 2021. 9 p.
2. Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying. International conference on school bullying on 5 November, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794>
3. The key role of teachers in ending school violence and bullying. Technical brief. United Nations Educational, Scientific and cultural Organization. 2022. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383563>
4. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. Перспективи та інновації науки. 2022. № 4(9). С. 144-155. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)
5. Шахрай В. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: визначення основних понять. Вісник науки та освіти. 2024. № 1(19). С. 1375-1387. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-1375-1387](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1375-1387)
6. Як реагувати на булінг: законодавче роз'яснення від МОН. НУШ. 4 січня 2024. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-reaguvaty-na-buling-zakonodavche-roz-yasnennya-vid-mon/>

Я.В. Шматко, м. Київ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ 7-9-Х КЛАСІВ УПЕВНЕНОСТІ В СОБІ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ДЗЮДО

У тезах розкрито зміст виховання в учнів 7-9-х класів упевненості в собі в процесі занять дзюдо. За допомогою проведеного дослідження встановлено, що дзюдо як вид спорту має високий освітній потенціал, містить широкий та ефективний змістовний інструментарій для виховання в старших підлітків упевненості в собі.

Ключові слова: ефективність, виховання, учні 7-9-х класів, старші підлітки, упевненість у собі, дзюдо.

Проблематика виховання в учнів 7-9-х класів упевненості в собі засобами єдиноборств актуалізована викликами й потребами суспільства в особистості, яка здатна приймати рішучі, цілеспрямовані, мужні рішення, брати на себе усвідомлену відповідальність, готова до прийняття рішень у швидкозмінних умовах.

Заняття фізичною культурою, фізкультурно-масовою роботою, різними видами спорту, зокрема різновидами єдиноборств (дзюдо), мають високий освітній потенціал, оскільки метою означених видів діяльності є не лише фізичне виховання та фізичний розвиток учнівської молоді, а й становлення особистості, формування її цінностей й необхідних морально-вольових якостей

(упевненість у собі, рішучість, мужність, стійкість та інших).

Різними аспектами виховання в учнів 7-9-х класів упевненості в собі засобами фізичної культури присвячено наукові роботи низки вчених, а саме: вивчення вікових закономірностей у підлітковому віці (І. Бех, К. Журба, І. Шкільна); дослідження основ морально-вольових якостей учнів середніх класів (М. Зубалій, О. Остапенко); упровадження педагогічних умов виховання дисциплінованості учнів 7-9-х класів у процесі занять єдиноборствами (С. Захарків); виховання цілеспрямованості в підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності (Н. Касіч, М. Тимчик); виховання рішучості в учнівській молоді засобами спортивної діяльності (А. Артюшенко, В. Масол, М. Тимчик); виховання морально-вольових якостей в учнівській молоді засобами хортингу (Е. Єрмоєнко, М. Тимчик); виховання у здобувачів освіти самовладання засобами бойових мистецтв (М. Гетьман).

Виховання в учнів 7-9-х класів упевненості в собі в процесі занять дзюдо реалізується через низку основних завдань:

- актуалізація та популяризація виховання в старших підлітків впевненості в собі засобами дзюдо;
- визначення виховного потенціалу фізичної культури і спорту, зокрема засобами дзюдо, через який реалізується освітній процес з учнями 7-9-х класів;
- гармонійний розвиток особистості школярів під час занять спортивно-масовою діяльністю;
- формування в старших підлітків умінь і навичок здорового способу життя;
- розвиток фізичних якостей та оволодіння комплексом фізичних вправ, рухових навичок, які спрямовані на прояв упевненості в собі;
- виховання морально-вольових рис характеру, набуття необхідних знань і практичного досвіду тощо [1; 2; 3; 4].

На думку В. Філіної, педагогам і тренерам слід приділяти увагу формуванню мотивації в учасників освітнього процесу до занять із дзюдо. При цьому дослідниця відзначає, що цей вид спорту є одним із популярних і

поширених серед сучасної молоді, сприяє розвитку фізичних якостей, покращенню фізичної підготовленості, популяризації здорового способу життя. Також заняття із дзюдо підвищують мотивацію школярів до фізичного й морального самовдосконалення тощо [5].

Виховання впевненості в собі учнів 7-9-х класів в процесі занять дзюдо неможливе без належної психологічної й фізичної підготовки. Оскільки під час означеної діяльності формується психологічна підготовленість, пов'язана зі специфікою тренувального процесу й змагальної діяльності в дзюдо (формування мотивації та стресостійкості; вольова підготовка; удосконалення спеціалізованих умінь і навичок тощо) [2; 3; 4].

У процесі дослідження встановлено, що ефективність виховання в учнів 7-9-х класів впевненості в собі під час занять дзюдо залежить від низки чинників: наповнення занять із дзюдо змістом, який передбачає урахування інтересів школярів; добір видів освітньої та фізкультурної діяльності, які формують розуміння впевненості в собі як ключової морально-вольової якості особистості, духовну рішучість і готовність діяти, не зважаючи на сумніви, здатність брати відповідальність за свої дії; спрямованість змісту, форм і методів освітньої роботи на виховання впевненості в собі; систематичність і послідовність занять, що сприяє формуванню стійкого інтересу до виховання впевненості в собі та до занять із дзюдо, бажання підвищувати рівень самооцінки, радісного переживання від досягнення цілі; залучення старших підлітків до змагальної діяльності, яка сприяє прояву готовності взяти на себе відповідальність, фізичних і морально-вольових якостей та інших.

Отже, варто наголосити, що дзюдо як вид спорту має високий освітній потенціал, містить широкий та ефективний змістовний інструментарій для виховання в учнів 7-9-х класів впевненості в собі.

Список використаних джерел

1. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківець. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.
2. Дзюдо: Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності, спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю та

спортивних клубів / А. Ф. Алексєєв, Ю.О Юхно, В.А Серєда, В.С Перєта, М.М. Рудєнко, ФДУ, 2019. 115 с.

3. Шматко Я. В. Виховання в старших підлітків упевненості в собі в процесі занять дзюдо // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. Вип. 27, Кн. 2. 2023. С. 295-306.

4. Шматко Я. В., Луценко В. В., Пігуль Д. М. Виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково- педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. Випуск 3К (176) 24. С. 520-523.

5. Філіна В.А. Мотивація учнів 10–11 класів до занять з дзюдо. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О.В. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. Випуск 3К (147) 22. С. 434-439.

Н.О. Шниг, м. Київ

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДИТИНИ У ВСЕСВІТНІЙ ПАВУТИНІ

Актуалізовано необхідність реалізації просвітницької діяльності щодо формування складових безпеки в інтернеті. Конкретизовано провідні змістовні орієнтири впровадження алгоритмів безпечного користування можливостями Всесвітньої мережі. Висвітлено досвід проєктної діяльності ГО «Ліга сучасних жінок» у досліджуваному питанні.

Ключові слова: діти, просвітницька діяльність, безпека в інтернеті, алгоритми безпечного користування мережею «Інтернет».

Широкомасштабне воєнне вторгнення є однією з актуальних причин надмірного залучення дітей до користування інтернетом. На жаль, значний відсоток дітей, особливо в прикордонних регіонах, змушений навчатися онлайн, відвідувати розвиваючі заняття теж в онлайн-форматі та спілкуватися так само онлайн.

Згідно з даними громадської організації STOP SEXTИНГ у школах України навчається близько 4 мільйонів дітей: 96 % з них є активними користувачами інтернету [2]. При цьому відзначено, що 67 % сучасних дітей повідомляють про випадки користування контентом з інтернету, що засвідчує наявність факту незахищеності дитини в мережі. Опитування, що репрезентоване ще до війни, зазначає, що 97 відсотків користувачів інтернету – це молодь віком від 15 до 29 років. Аналітичні дані в межах звіту «Сексуальне

наси́льство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в інтернеті», подані МБО «Служба порятунку дітей», свідчать, що 24 % дітей займалися секстингом та 50 % стикалися із ситуаціями онлайн-експлуатації [4].

З одного боку, такі дані підсвічують підвищений інтерес до інформації загалом, а з іншого – указують на низку проблемних ситуацій, які обумовлені ризиками, породженими Всесвітньою павутиною: секстинг, сексторшен, онлайн-грумінг, кібербулінг, порнографічний матеріал. Тому надважливого значення набуває завдання провадження просвітницької діяльності з формування навичок безпечної поведінки в інтернеті. Напрямами просвітницької роботи у формуванні навичок безпечної поведінки в інтернеті є: 1) інформування про ризики й можливості інтернет-мережі; 2) відпрацювання навичок розпізнавання ризиків і загроз; 3) побудова дієвих алгоритмів протистояння небезпекам в інтернеті.

Змістовними орієнтирами такої діяльності є:

- донесення до дітей інформації щодо взаємозв'язку доступності персональних даних і зворотного зв'язку в мережі;
- визначення того, що досвід, якого дитина набуває в інтернеті, може впливати на особисту діяльність;
- інформування дітей про те, що особиста інформація має бути захищена і нікому не передаватися в інтернеті;
- роз'яснення дітям ризиків викривлення даних в інтернеті;
- тлумачення контекстів, які несуть загрозу узалежнення поведінки в інтернеті й ризиків повторного використання інформації, що подана до мережі;
- донесення дітям інформації про ризики віктимізації в інтернеті [1; 4].

Наразі зосередимо свою увагу на конкретизації досвіду діяльності громадських організацій щодо реалізації просвіти з формування безпечної поведінки дитини у Всесвітній павутині. Так, ГО «Ліга сучасних жінок» (м.Суми) має в доробку два реалізовані в цьому напрямі проєкти: «Обізнані та захищені» та «Чемпіони кібербезпеки». Так, проєкт «Обізнані і захищені» реалізувався в листопаді 2020-червні 2021 року за підтримки Посольства США

в Україні. Територією реалізації обрана Сумська область. Результатами проєкту стали:

1) змістовно-інформаційна готовність 45 фахівців центрів соціально-психологічної реабілітації та 75 вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів щодо проведення просвіти про сутність безпеки в інтернеті; актуалізація проблеми попередження кіберзлочинності щодо дітей та знайомство з методикою реалізації просвітницьких заходів у сфері протидії кіберзлочинності.

2) формування навичок безпечного користування інтернетом у 200 вихованок і вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації та загальноосвітніх шкіл-інтернатів; розвиток операційної складової ефективної профілактики експлуатації дітей в інтернеті.

У межах реалізації проєкту ГО «Ліга сучасних жінок» поширила ігровий локальний мобільний додаток «Чемпіони кібербезпеки», який можна завантажити на свій мобільний пристрій [3].

Другим проєктом, що реалізувала ГО «Ліга сучасних жінок» з орієнтацією на оптимізацію рівня цифрової грамотності, був проєкт «Чемпіони кібербезпеки» (жовтень 2021 – серпень 2022 року). Він також реалізувався за підтримки Посольства США в Україні. Цей проєкт сприяв підвищенню захищеності 160 учнів 8 опорних сільських шкіл від кіберзлочинності та експлуатації. За результатами проведених у межах проєкту заходів було підвищено рівень цифрової обізнаності 120 фахівців-педагогів та 120 батьків учнів 8 опорних сільських шкіл. Удосконалення зазнав також ігровий локальний телефонний додаток «Чемпіони кібербезпеки»: створено два рівні складності, додано можливість проходити вікторину англійською мовою, розроблено софт для платформи IOS а також для операційної системи Windows.

Підсумовуючи, зазначимо, що питання формування навичок безпечної поведінки дитини у Всесвітній павутині набуває особливої актуальності. Тому є потреба розвивати комплексні й системні напрацювання щодо організації профілактичної діяльності як на основі залучення кращих міжнародних

практик, так і через напрацювання вітчизняних з урахуванням важливості партнерського підходу (партнерство освітніх закладів, громадських організацій, міжнародних фондів, батьків та інших зацікавлених сторін) задля досягнення кращих результатів [3].

Список використаних джерел

1. The positive and negative effects of video games - [https://www.open.edu/openlearn/ocw/pluginfile.php/559731/mod_resource/content/4/The %20Positive %20and %20Negative %20Effects %20of %20Video %20Games.pdf](https://www.open.edu/openlearn/ocw/pluginfile.php/559731/mod_resource/content/4/The%20Positive%20and%20Negative%20Effects%20of%20Video%20Games.pdf) (дата звернення: 18.04.2024).
2. Громадська організація STOP SEXTИНГ веб-сайт. URL: <https://linktr.ee/stopsexting.ua>(дата звернення: 19.04.2024)
3. Громадська організація Ліга сучасних жінок веб-сайт. URL: <https://www.femligaup.com.ua> (дата звернення: 21.04.2024).
4. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді: за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». – К. : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. – 127 с.

Відомості про авторів

Артемова Любов Вікторівна, провідна наукова співробітниця лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Безрук Катерина Олександрівна, наукова співробітниця лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка філософії.

Бех Іван Дмитрович, директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України.

Бибик Дар'я Дмитрівна, старша наукова співробітниця лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка філософії в галузі соціальної роботи, доцентка.

Бондаренко Олександра Ігорівна, викладачка кафедри англійської мови гуманітарного спрямування №3 ФЛ КПІ ім. Ігоря Сікорського; аспірантка Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Вайнола Ренате Хейкїївна, професорка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, докторка педагогічних наук, професорка.

Васильєва Світлана Андріївна, провідна наукова співробітниця лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини і дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук.

Вербицький Володимир Валентинович, директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України, доктор педагогічних наук, професор.

Вербицький Олег Володимирович, науковий кореспондент Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Власова Валерія Гаврилівна, старша наукова співробітниця лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України; старша викладачка кафедри суспільно-гуманітарної освіти КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», кандидатка педагогічних наук.

Вороніна Галина Леонідівна, доцентка кафедри виховання й розвитку особистості Харківської академії неперервної освіти, кандидатка педагогічних наук.

Гетьман Марина Олександрівна, аспірантка Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Гончар Людмила Вікторівна, головна наукова співробітниця лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Демидова Юлія Олексіївна, завідувачка кафедри дошкільної освіти психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету, кандидатка педагогічних наук, доцентка.

Довбиш Сергій Сергійович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Єжова Ольга Олександрівна, головна наукова співробітниця Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Журба Катерина Олександрівна, завідувачка лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Зіняк Ігор Ярославович, підполковник, заступник начальника військового факультету сил підтримки та забезпечення з морально-психологічного забезпечення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса

Шевченка.

Золотаренко Віктор Олегович, консультант міжнародної організації з міграції (Представництво в Україні).

Канішевська Любов Вікторівна, заступниця директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Касіч Наталія Петрівна, старша наукова співробітниця лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, доцентка.

Кацера Оксана Костянтинівна, аспірантка Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Кирєєва Анжела Петрівна, старша наукова співробітниця лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Кириченко Валентина Іванівна, завідувачка лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, старша наукова співробітниця.

Комаровська Оксана Анатоліївна, завідувачка лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Корнієнко Анна Володимирівна, учена секретарка Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, старша наукова співробітниця.

Левінець Наталія Валентинівна, старша наукова співробітниця лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, доцентка.

Литовченко Олександр Володимирович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Литовченко Олена Віталіївна, завідувачка лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, старша наукова співробітниця.

Луценко Віталій Вікторович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Луценко Вікторія Олександрівна, молодша наукова співробітниця лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Любухіна Олена Володимирівна, директорка комунального закладу «Харківська гімназія № 148 Харківської міської ради».

Лященко Тетяна Вікторівна, методистка вищої категорії Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Мачуський Валерій Віталійович, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Мельник Анжеліка Іванівна, директорка Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради.

Михайліченко Микола Васильович, науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, професор.

Морін Олег Леонідович, завідувач науково-організаційного відділу Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Миропольська Наталія Євгенівна, головна наукова співробітниця лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Нечерда Валерія Борисівна, старша наукова співробітниця лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, старша дослідниця.

Ничкало Світлана Андріївна, наукова співробітниця лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Окушко Тетяна Костянтинівна, завідувачка лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, старша наукова співробітниця.

Останчук Вікторія Віталіївна, аспірантка Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, викладачка Відокремленого структурного підрозділу Житомирський технологічний фаховий коледж Київського національного університету будівництва і архітектури.

Охріменко Зорина Володимирівна, завідувачка лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук.

Пігуль Данійл Миколайович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Пугач Анжеліна Володимирівна, старша наукова співробітниця лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук.

Рагозіна Вікторія Валентинівна, провідна наукова співробітниця лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, старша наукова співробітниця.

Рибачок Катерина Миколаївна, практична психологиня школи I-III ступенів № 292 імені гетьмана України Івана Мазепи Деснянського р-ну м. Києва.

Рогальська-Яблонська Інна Петрівна, старша наукова співробітниця лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Савельчук Ірина Борисівна, головна наукова співробітниця лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Салій Павло Станіславович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Сіній Володимир Володимирович, провідний науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Тимчик Микола Валерійович, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, професор.

Тимчик Андрій Валерійович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Ткачук Ірина Іванівна, старша наукова співробітниця лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук.

Толочко Світлана Вікторівна, головна наукова співробітниця лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Трейтяк Дмитро Вячеславович, старший науковий співробітник Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Трутеня Аліна Вікторівна, молодша наукова співробітниця лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка філософії.

Федоренко Світлана Вікторівна, головна наукова співробітниця лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Федорченко Тетяна Євгнівна, головна наукова співробітниця лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка.

Шахрай Валентина Михайлівна, завідувачка лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, доцентка.

Шкільна Ірина Миколаївна, старша наукова співробітниця лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, старша дослідниця.

Шматко Ярослав Вячеславович аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Шпиг Наталія Олександрівна, старша наукова співробітниця лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**СУЧАСНИЙ ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС:
СУТНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

**Матеріали
звітної науково-практичної конференції
Інституту проблем виховання НАПН України
(за 2023 рік)**

Випуск 12

ISBN 978-617-8011-79-6

В авторській редакції
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 14,65
Наклад 300 прим.
Зам. № 012/06/24

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011 р.

